

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Beograd, Republika Srbija

**Analiza uticaja primene
Zakona o maloletnim učiniocima
krivičnih dela i krivičnopravnoj
zaštiti maloletnih lica
u periodu od 2006. do 2020. godine**

dr Tijana Karić • dr Sonja Protić • dr Milica Kolaković-Bojović •
Ana Paraušić, MA • Nikola Drndarević, MA

Beograd,
2021. godine

Ugovorne strane: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju - Misija u Srbiji (*u nastavku:* OEBS) i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja (*u nastavku:* Institut).

Broj projekta: 2400803 od 27.7.2020. godine.

Trajanje projekta: od 27.7.2020. do 30.12.2020. godine.

Rukovodilac projekta: dr Ivana Stevanović, viši naučni saradnik i direktor Instituta

Koordinator projekta: dr Tijana Karić

Autori Izveštaja - istraživački tim:

dr Tijana Karić · dr Sonja Protić · dr Milica Kolaković-Bojović · Ana Paraušić MA · Nikola Drndarević MA

NAPOMENA: Sastavni deo ovog izveštaja je dokument koji je nastao iz rezultata dobijenih korišćenjem naučne metodologije i dokazima o osnovanosti nalaza koje su autori izneli u ovom tekstu.

Project title: Assessment of Juvenile Penal Policy in the Republic of Serbia from 2006 to 2020

Contracting Parties: Organization for Security and Co-operation in Europe - Mission to Serbia (*hereinafter:* OSCE Serbia) and Institute of Criminological and Sociological Research (*hereinafter:* Institute).

UB Project Number: 2400803 (date: 25/07/20)

Duration of the Project: from 27/07/20 to 30/12/20

Project Manager: Ivana Stevanović, PhD, Senior Research Fellow and Director of Institute

Project Coordinator: Tijana Karić, PhD

Authors of the Report:

Tijana Karić, PhD · Sonja Protić, PhD · Milica Kolaković-Bojović, PhD · Ana Paraušić, MA · Nikola Drndarević, MA

NOTE: An integral part of this report is a document with a scientific background and evidence of the merits of the findings written by the authors in this report.

Izdavač: Misija OEBS-a u Srbiji, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

Dizajn i prelom: Milica Dervišević

Štampa: Jovšić Printing Centar

Tiraž: 300

ISBN 978-86-80756-39-4

Izradu i štampanje ove publikacije omogućila je Misija OEBS-a u Srbiji.

Izrečeni stavovi pripadaju isključivo autorima i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Misije OEBS-a u Srbiji.

SADRŽAJ

LEGENDA	4
SAŽETAK	5
UVOD	9
1. Normativni okvir kojim se uređuje krivičnopravni status maloletnika u Republici Srbiji	9
2. Poseban krivičnopravni status maloletnika prema Zakonu o maloletnicima	11
3. Ciljevi analize	12
4. Metodologija procene uticaja ZMUKD	13
REZULTATI	16
5. Stopa kriminaliteta maloletnika	16
6. Struktura kriminaliteta maloletnika	22
7. Analiza efikasnosti, efektivnosti i pravičnosti krivičnog gonjenja maloletnika	30
8. Analiza izricanja i primene vaspitnih naloga i krivičnih sankcija prema maloletnicima	37
9. Položaj maloletnika u krivičnopravnom sistemu u kontekstu ostvarivanja i zaštite najboljeg interesa deteta	50
UKUPNA PROCENA SPROVOĐENJA UTICAJA ZAKONA	53
10. Relevantnost	53
11. Efikasnost	53
12. Efektivnost	54
13. Održivost	55
PREPORUKE	56
REFERENCE	58
ANNEX I	59
ANNEX II	60
ANNEX III	62

LEGENDA

ZMUKD, Zakon o maloletnicima	Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica
KZ	Krivični zakonik
RS	Republika Srbija
EU	Evropska unija
RZS	Republički zavod za statistiku
RZSZ	Republički zavod za socijalnu zaštitu
VKS	Vrhovni kasacioni sud
RJT	Republičko javno tužilaštvo
UIKS	Uprava za izvršenje krivičnih sankcija
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
VPD	Vaspitno-popravni dom
OCD	Organizacije civilnog društva
CPD	Centar za prava deteta
SK3	Baza podataka RZS o postupcima završenim po krivičnoj prijavi
SK4	Baza podataka RZS o pravnosnažno okončanim krivičnim postupcima
CSR	Centar za socijalni rad
PNOS	Pojačan nadzor organa starateljstva
KPZ	Kazneno-popravni zavod
SZB	Specijalna zatvorska bolnica

SAŽETAK

Stopa maloletničkog kriminaliteta u Srbiji nakon perioda stabilnosti 2006-2012. i maksimalnog pika 2013. godine, sve do 2016. godine bila je u naglom padu, da bi u periodu 2016-2019. pokazala ujednačene vrednosti. **Iako je stopa maloletničkog kriminaliteta bila stabilna u periodu 2016-2019, blago je povećan njen udeo u opštoj stopi kriminaliteta, koja pokazuje opadajući trend u istom periodu.** Udeo stope maloletničkog kriminaliteta (u smislu broja evidentiranih krivičnih dela) u opštoj stopi kriminaliteta u periodu 2006-2019. pokazuje trend relativne stabilnosti sa rasponom vrednosti 8,3- 11%.

Odstupanje trendova ukupnog broja postupaka završenih po prijavi i pravnosnažno okončanih postupaka, u odnosu na trendove stope evidentiranog maloletničkog kriminaliteta vidljivo je u godinama u kojima je funkcionisanje pravosuđa bilo otežano usled krupnijih zakonskih i organizacionih reformi (2010-2011. i 2013-2014.)

U pogledu **geografske distribucije maloletničkog kriminaliteta**, važno je istaći da nema višegodišnjih, značajnijih promena u odnosu procentualne zastupljenosti krivičnih dela učinjenih od strane maloletnika prema područnim apelacijama, već su ona uglavnom na jednogodišnjem ili dvogodišnjem nivou i sa promenom ne većom od 2% nakon čega se vraćaju na pređašnje vrednosti. Odstupanja su još manja i ređa kada je reč o raspodeli/udelu maloletnih učinilaca krivičnih dela prema apelacijama. Područje beogradske i novosadske apelacije zajednički obuhvataju 65-70% maloletničkog kriminaliteta na godišnjem nivou, što korespondira broju stanovnika i gustini naseljenosti područja koja pokrivaju.

U pogledu **starosne strukture učinilaca** zabrinjava podatak da između 16% i 20% krivičnih prijava podnetih protiv maloletnih učinilaca na godišnjem nivou bude odbačeno nakon što se utvrdi da se radi o detetu starosti do 14 godina, što ukazuje na potrebu značajnijeg normativnog i institucionalnog angažovanja u oblasti prevencije i tretmana delinkvencije dece starosti do 14 godina. Uočen je značajan trend opadanja prosečne starosti maloletnih učinilaca u momentu pravnosnažnog okončanja postupka (16,4 godine u 2019). Imajući u vidu da podaci MUP-a pokazuju da nema snižavanja prosečne starosne granice maloletnih učinilaca krivičnih dela, čini se da je pomenuti trend pada ipak uzrokovан unapređenom efikasnošću postupanja i izostankom turbulentnih organizaciono-reformskih poduhvata u poslednjih pet godina.

U pogledu pola maloletnih učinilaca postoji stabilan trend koji ukazuje na predominantnu zastupljenost maloletnih učinilaca muškog pola (preko 89%). Međutim, istovremeno su prisutni kontinuirani trend pada udela maloletnih učinilaca muškog pola (sa 95% na 89%), ali i kontinuirani trend rasta udela maloletnih učinilaca ženskog pola (sa 5% na 10%), što ukazuje na potrebu značajnijeg uvažavanja rodног aspekta prilikom izmena i primene normativnog okvira koji uređuje ovu oblast, ali i prilikom razvijanja i primene rodno-specifičnih praksi, intervencija i tretmana.

Kada je reč o **strukturi maloletničkog kriminaliteta u pogledu zastupljenosti određenih krivičnih dela, odnosno grupa krivičnih dela** podaci pokazuju međusobnu ujednačenost u pogledu ukupnog broja postupaka završenih po prijavi, i broja pravnosnažno okončanih postupaka ukazujući da su najbrojnija krivična dela iz grupe krivična dela protiv imovine (preko 56%), zatim krivična dela protiv života i tela i krivična dela protiv javnog reda i mira (zastupljena sa po 11-13%) i krivična dela protiv zdravlja ljudi (zastupljena u 4-7% slučajeva).

Primena diverzionih modela postupanja i dalje predstavlja izuzetak umesto pravilo, pa je u posmatranom periodu **stopa primene oportuniteta** bila između 6% i 12,5%. Osim što je procenat primene oportuniteta izuzetno nizak, zabrinjava i prekid trenda rasta, odnosno izražen pad primene ovog instituta u 2019. godini sa 12,35 na 8,78%.

Kada je reč o **efikasnosti postupaka prema maloletnicima**, imajući u vidu i dalje nedovoljnu upotrebu diverzionih modela postupanja, redukcija trajanja krivičnog postupka prema maloletnicima u fokusu ima godišnje savladavanje priliva, povećanje ažurnosti i smanjenje broja ukinutih odluka. Iako podaci pokazuju da opada trajanje krivičnih postupaka od pokretanja pripremnog postupka do pravnosnažnosti odluke, počev od 2011. godine (sa preko 400 na oko 300 dana), podaci o godišnjem savladavanju priliva i dalje pokazuju pozitivne i negativne pikove na godišnjem nivou u različitim sudovima, što govori o izostanku ozbiljnijeg sistemskog, ali i postojanju lokalnih problema u pogledu efikasnosti, najčešće vezanih za brojno stanje sudija u konkretnom sudu u posmatranoj godini. Pri tome je negativan pik u jednoj, po pravilu praćen pozitivnim u narednoj godini, što govori o blagovremenom prepoznavanju i reagovanju na probleme u pogledu efikasnosti.

Propisivanjem načelno širokih zakonskih uslova za **primenu vaspitnih naloga**, kao njihovom brojnošću i raznovrsnošću, zakonodavac je stvorio bazične preduslove za njihovu široku primenu. Ipak, i pored apsolutno pozitivne ocene profesionalaca u pogledu rezultata koji se ostvaruju primenom vaspitnih naloga u pojedinačnim slučajevima, ni 15 godina od donošenja zakona, normativni okvir nije upotpunjeno donošenjem neophodnih podzakonskih i internih akata ali ni rešeno pitanje odnosa nadležnosti u pogledu planiranja i sprovođenja budžeta. Pored nedovršenog normativnog okvira, profesionalci i dalje zameraju i njegovu restriktivnost predlažući da se zakonska granica za mogućnost primene vaspitnih naloga pomeri na dela za koja se može izreći kazna zatvora do osam godina. Pored navedenog, nedostatak programa za realizaciju vaspitnih naloga u praksi predstavlja jedan od osnovnih razloga što procenat primene u poslednje dve godine stagnira na oko 7%. U pogledu strukture, odnosno učestalosti pojedinih vaspitnih naloga, poravnjanje sa oštećenim primenjuje se dvostruko češće u odnosu na uključivanje u humanitarni rad i gotovo šest puta učestalije nego redovno pohađanje škole/posla i dvadeset puta učestalije nego uključivanje u tretman. Primena odvikavanja od zavisnosti od alkohola ili droga gotovo da ne postoji u praksi, budući da ne postoji institucionalni okvir za realizaciju. Zabrinjava i opadajući trend primene poravnanja sa oštećenim, imajući u vidu izrazito vaspitni karakter ovog vaspitnog naloga, dok trend rasta primene uključivanja u humanitarni rad nije propraćen srazmerno pozitivnom ocenom profesionalaca o kapacitetima za primenu ovog vaspitnog naloga u praksi.

Kada je reč o **krivičnim sankcijama prema maloletnicima**, i pored pozitivne ocene profesionalaca u smislu koncepcije sistema uređenog prema ZMUKD, kvantitativnom i kvalitativnom analizom uočava se niz problema u praksi. U pogledu zastupljenosti, mere pojačanog nadzora blago dominiraju nadmerama upozorenja i usmeravanja i deset puta su zastupljenije od zavodskih mera ili kazne maloletničkog zatvora što reflektuje strukturu kriminaliteta maloletnika u pogledu najzastupljenijih grupa krivičnih dela i težine izvršenih dela.

U pogledu problema koji se uočavaju u **sistemu vaspitnih mera**, dominira preklapanje nadležnosti Ministarstva pravde, Ministarstva zdravlja i Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, koje očigledno u praksi predstavlja nepremostivu prepreku uspostavljanju specijalizovane ustanove za lečenje i osposobljavanje maloletnika, čime je u potpunosti onemogućeno izricanje i izvršenje vaspitne mere upućivanja u takvu ustanovu. U sadejstvu sa nepostojanjem posebnog odeljenja za maloletnike

u okviru SZB namenjenog izvršenju mere bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovu, čini kategoriju maloletnika kod kojih je delinkventno ponašanje blisko vezano za psihičke smetnje i/ili zloupotrebu alkohola i/ili narkotika, sistemska nevidljivom. Poteškoće postoje i u pogledu realizacije vaspitne mere upućivanja u vaspitnu ustanovu, budući da je ovu meru moguće realizovati samo u dva zavoda za vaspitanje dece i omladine na teritoriji Srbije, ali i da je njeno sprovođenje u ustanovama sistema socijalne zaštite često skopčano sa nizom izazova. Problemi koji su postojali u početnim fazama izvršenja vaspitne mere upućivanje u VPD vremenom su prevaziđeni dok se zaposleni danas uglavnom suočavaju sa sve učestalijim zdravstvenim poteškoćama kod maloletnika.

Iako trend izricanja **kazne maloletničkog zatvora** nije u porastu, broj lica na izvršenju ove kazne je sve veći, ali zbog malog broja izrečenih kazni na godišnjem nivou, pojava pozitivnih pikova dugotrajnijih kazni u samo jednoj godini (npr. 2018) automatski se prikazuje kao trend rasta broja lica koja se nalaze na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora u narednih 2-5 godina po statistikama RZSZ.

Sistem **postpenalnog prihvata maloletnika** i dalje nije uspostavljen. Neophodno je razvijanje i primena specifičnih programa pripreme za otpust usmerenih na obrazovanje i profesionalno osposobljavanje sa ciljem olakšanog zapošljavanja i samozapošljavanja nakon otpusta iz VPD Kruševac i KPZM Valjevo, kao i efikasna psihosocijalna podrška i pomoć usmerene na efikasniju (re)integraciju u zajednicu i tercijarnu prevenciju, a na bazi pozitivnih iskustava iz pilot programa. Pored toga, ne postoji zvanična evidencija u okviru koje se sveobuhvatno i pouzdano može pratiti **kriminalni povrat maloletnika**.

Kada je reč **zaštiti najbolje interes deteta**, u posmatranom periodu napravljen je značajan napredak u ostvarivanju i zaštiti ovog prava kroz specijalizaciju svih aktera postupka kao i pravila i procedure koji se primenjuju prema maloletnicima u krivičnopravnom sistemu, kako u smislu procesnih garancija, tako i u pogledu njihovog položaja tokom izvršenja zavodskih sankcija. Primetno je ipak da najbolji interes deteta u praksi i dalje nije prihvaćen kao okvir i cilj postupanja svih subjekata prema maloletniku, već više kao načelo deklatornog karaktera.

Imajući u vidu sve navedeno, četrnaestogodišnji period primene Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica bez ijedne izmene i dopune pokazao je u punom svetu veličinu ovog zakonodavnog poduhvata u vremenu u kome je izведен, kao i **njegovu relevantnost u odgovoru na maloletnički kriminalitet**. Pored toga, činjenica da je zakon do današnjeg dana ostao neizmenjen ukazala je i na značajnu fleksibilnost sistema maloletničkog pravosuđa koji ga primenjuje. Ipak, podatak da su problemi identifikovani ovom analizom identifikovani već nakon nekoliko inicijalnih godina „uhodavanja“ i kao takvi opstali nepromenjeni, pokazuje da bi relevantnost zakonskog odgovora na kriminalitet maloletnika mogla biti unapređena, kako izmenama i dopunama zakona, tako i njegovom efikasnjom i efektivnjom primenom. Na osnovu ranije izloženih nalaza, može se zaključiti da **nisu uočeni ozbiljniji nedostaci koji bi sprečavali efikasnost zakona na samom normativnom nivou**, budući da je većina identifikovanih problema vezana za institucionalni okvir, administrativne kapacitete i među-sektorsku saradnju u njegovoj primeni. U tom smislu, u pogledu **efektivnosti** zakona, uočeno je da je senzitivnost profesionalaca i celokupnog pristupa neophodna i u odnosu na pol, uzrast i porodični i razvojni kontekst maloletnika, a naročito u smislu blagovremenog prekidanja lanca koji neretko počinje zanemarivanjem i viktimizacijom u mikrosocijalnom okruženju, nastavlja se različitim tipovima asocijalnog ponašanja i blažim oblicima delinkvencije, a završava izvršenjem najpre lakših a potom i težih krivičnih dela. U tom smislu, više je nego uočljiv nedovoljno adekvatan odgovor sistema socijalne i zdravstvene zaštite, kao i sistema vaspitanja i obrazovanja koji

igraju ključnu ulogu u prekidanju ovog lanca, bilo da se radi o fazi kada je budući izvršilac i dalje žrtva ili o izvršiocu koji uzrasno i dalje nije krivično odgovoran. Proaktivni pristup, prevashodno sistema socijalne zaštite i njegova responzivnost od presudnog su značaja i u kontekstu izvršenja vaspitnih mera ali i u procesu prihvata u zajednici dece u sukobu sa zakonom. Imajući ovo u vidu, neophodno je insistirati na jačanju stručnih i materijalnih kapaciteta sektora socijalne zaštite ali i na intenziviranju saradnje sa pravosudnim i drugim sistemima. U pogledu **održivosti postojećih zakonskih rešenja**, imajući u vidu dugogodišnju neusklađenost ZMUKD-a ne samo sa krivičnim i pravosudnim zakonodavstvom, već i sa Ustavom RS, dokumentima javnih politika i preporukama relevantnih ugovornih tela u oblasti prava deteta i činjenicu da i pored neusklađenosti njegova primena i dalje funkcioniše isključivo zahvaljujući iskustvu, entuzijazmu a često i dovitljivosti profesionalaca u sektoru, nema dileme da je **vreme za efikasnu reakciju kako ovlašćenog predlagača, tako i zakonodavca**, ne bi li, ne samo zakonski, već i podzakonski okvir bio revidiran i upotpunjena.

UVOD

1. Normativni okvir kojim se uređuje krivičnopravni status maloletnika u Republici Srbiji

- 1.1** Član 194. Ustava Republike Srbije¹ predviđa da je Ustav najviši pravni akt Republike Srbije (RS). Svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom. Pored toga, istom odredbom Ustava predviđeno je da su potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom, dok zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.
- 1.2** Imajući u vidu ovako uređenu hijerarhiju izvora prava u Pravnom sistemu RS, **položaj maloletnika kao učinilaca, žrtava i svedoka u okviru krivičnopravnog sistema RS određen je, kako odredbama Ustava kao najvišeg pravnog akta, tako i standardima propisanim potvrđenim međunarodnim ugovorima** – kako onim koji su po svom fokusu (relativno) usko vezani za prava deteta², tako i onim opšteg karaktera³, **opšteprihvaćenim principima međunarodnog prava⁴, zakonima i drugim opštim aktima**, pri čemu **pravni sistem RS ne poznaje koncept organskih zakona**, pa se hijerarhijski odnos normi unutar nacionalnog zakonodavstva uspostavlja eksplisitnim propisivanjem statusa *lex specialis* na nivou čitavog zakona ili u pogledu pojedinih njegovih odredaba.

1 Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006.

2 Konvencija o pravima deteta (Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97), Opcioni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji (Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz konvenciju o pravima deteta "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/2002.) i Opcioni protokol o učešću dece u oružanim sukobima 2002. godine (Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/2002.), Konvencija o zaštiti dece i saradnji u oblasti međudržavnog usvojenja (Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti dece i saradnji u oblasti međunarodnog usvojenja, "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", broj 12/2013), Konvencija o zaštiti dece od seksualnog iskoriščavanja i seksualnog zlostavljanja („Lanzarot konvencija“) Saveta Evrope (Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti dece od seksualnog iskoriščavanja i seksualnog zlostavljanja, "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", broj 1/2010), Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici „Istanbul ska konvencija“ (Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", broj 12/2013), Konvencija o visokotehnološkom kriminalu („Budimpeštanska konvencija“) Saveta Evrope iz 2001. (Zakon o potvrđivanju Konvencije o visokotehnološkom kriminalu, "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", broj 09/2009)

3 Poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (*Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217A, Paris, 10 December 1948*), Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima („Službeni list SFRJ“, br. 7/71), Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, „Službeni list SFRJ“, br. 7/71), Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi Protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrтne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrтne kazne u svim okolnostima: Službeni list SCG - Međunarodni ugovori, broj 9/2003-16.)

4 Najsveobuhvatnija sublimacija ali ujedno i konkretizacija opšteprihvaćenih principa međunarodnog prava u oblasti prava deteta sadržana je u Smernicama Komiteta Ministara Saveta Evrope o pravdi po meri deteta (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 November 2010 and explanatory memorandum, available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804b2cf3>, last accessed on April 28, 2018.)

- 1.3** Uzimajući u obzir sve navedeno, uokviren principima sadržanim u Ustavu RS⁵, ratifikovanim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim principima međunarodnog prava, **Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu: ZMUKD, Zakon o maloletnicima)**⁶ koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine, predstavlja primarni izvor prava kojim se reguliše krivičnopravni status maloletnika, dok se na sva pitanja koja nisu eksplicitno uređena ovim zakonom, primenjuju odredbe Krivičnog zakonika⁷, Zakonika o krivičnom postupku⁸, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija⁹, Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera¹⁰, Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima¹¹, kao i Zakona o policiji¹², pri čemu je neophodno da nisu u suprotnosti sa odredbama Zakona o maloletnicima (član 4. ZMUKD).
- 1.4** Pored navedenog krivičnog zakonodavstva, kompatibilna sa krivičnopravnom, **posebna zaštita dece u različitim aspektima ostvaruje se i primenom odredaba brojnih zakona u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovanja, rada, sporta, itd.**¹³ Istovremeno, **trenutno stanje i reformski procesi u oblasti maloletničkog kaznenog prava oblikovani su i čitavim nizom dokumenata javnih politika** (strategije i akcioni planovi)¹⁴, **kao i procesom pristupanja Republike Srbije Evropskoj Uniji** (u daljem tekstu: EU), budući da su reformski prioriteti mahom podređeni ispunjenju merila postavljenih u okviru pregovaračkog procesa.¹⁵

5 Na osnovu Ustava Republike Srbije deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti; deca su zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorisćavanja ili zloupotrebljavanja (član 64. st. 1. i 3). Ustav garantuje posebnu zaštitu porodice, majke, samohranog roditelja i deteta (član 66) i mogućnost odstupanja od načela javnosti postupka radi zaštite interesa maloletnika (član 32.). Pored navedenih, za krivičnopravni položaj maloletnika relevantne su i druge odredbe Ustava kojima su propisane procesne garancije od značaja za položaj lica okrivljenih za izvršenje ili oštećenih krivičnim delom.

6 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela, "Službeni glasnik RS", broj 85/2005.

7 Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

8 Zakonik o krivičnom postupku, "Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 i 35/19.

9 Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, "Službeni glasnik RS", br. 44/14 i 35/19.

10 Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, "Službeni glasnik RS", br. 44/14 i 87/18.

11 Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima ("Službeni glasnik RS", broj 32/13).

12 Zakon o policiji, "Službeni glasnik RS", br. 6/16, 24/18 i 87/18.

13 Zakon o sprečavanju nasilja u porodici ("Službeni glasnik RS", broj 94/16); Porodični zakon ("Službeni glasnik RS", br. 18/05, 72/11 – dr. zakon i 6/15); Zakon o socijalnoj zaštiti ("Službeni glasnik RS", broj 24/11); Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik RS", broj 22/09); Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Službeni glasnik RS", br. 88/17, 27/18 – dr. zakoni, 10/19 i 6/20); Zakon o sportu ("Službeni glasnik RS", broj 10/16); Zakon o radu ("Službeni glasnik RS", br. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – odluka US, 113/17 i 95/18 – autentično tumačenje); Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službeni glasnik RS", broj 25/19); Zakon o pravima pacijenata ("Službeni glasnik RS", br. 45/13 i 25/19 – dr. zakon); Zakon o javnom informisanju i medijima ("Službeni glasnik RS", br. 83/14, 58/15 i 12/16 – autentično tumačenje).

14 Akcioni plan za Poglavlje 23; Akcioni plan za Poglavlje 24; Nacionalna strategija za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period od 2020-2025. godine sa pratećim Akcionim planom za period od 2020-2022. godine; Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine ("Službeni glasnik RS", broj 80/2020); Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine ("Službeni glasnik RS", broj 22/15); Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga od 2014. do 2021. godine ("Službeni glasnik RS", broj 1/15); Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine ("Službeni glasnik RS", broj 26/16); Nacionalna strategija za rodnu ravnoopravnost za period od 2016. do 2020. godine ("Službeni glasnik RS", broj 4/16); Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine ("Službeni glasnik RS", broj 77/17); Strategija razvoja informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2017. 2020. godine ("Službeni glasnik RS", broj 53/17); Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji do 2020. godine ("Službeni glasnik RS", broj 114/13); Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja Vlada je donela 5. avgusta 2005. godine.

15 U tom smislu za predmet analize najznačajniji su zahtevi koje u pogledu izmene maloletničkog kaznenog zakonodavstva EU postavlja u okviru Poglavlja 23, 24 i 19

2. Poseban krivičnopravni status maloletnika prema Zakonu o maloletnicima

- 2.1 Postoji više značajnih razloga zbog kojih je tretman prestupništva važan: 1. njegova učestalost, 2. viktimizacija, kao jedan od glavnih faktora rizika, kako za somatsko, tako i za mentalno zdravlje (npr. Fortier et al., 2009), 3. osobe sa problemima u ponašanju se češće susreću sa zdravstvenim problemima i izlažu situacijama opasnim po život (Hrnčić, 2011) i 4. povezanost sa značajnim ekonomskim izdacima za državu, društvo i sistem. **Maloletni prestupnici, pak, predstavljaju posebno osetljivu i ranjivu populaciju i svojevrstan izazov kada je u pitanju prevencija, tretman i resocijalizacija**, kako zbog specifičnosti prirode i etiologije problema u ponašanju među adolescentima (iskustvo rane traume u porodici koje je povezano s nedovoljno razvijenim kapacitetima za kontrolu emocija i impulsa i nepoverenjem u sebe i druge, a neretko u sadejstvu sa lošijim socio-ekonomskim uslovima, usvajanjem modela agresivnosti kao modela rešavanja konflikta, pritiskom vršnjaka i sl.), tako i zbog očekivanih razvojnih karakteristika i izazova perioda adolescencije (poput razvojnih promena u kognitivnom, emotivnom i socijalnom domenu, težnje ka autonomiji u odnosu s roditeljima i preuzimanju većeg spektra odgovornosti, upuštanja u nove vrste odnosa vezanosti i sl.). Dodatno, studije sa maloletnim učiniocima dela ukazuju na značajno veću učestalost poremećaja pažnje sa hiperaktivnošću (Pratt et al., 2002) i poremećaja poput depresije i suicidalnosti, poremećaja anksioznosti i ponašanja, kao i zavisnosti od supstanci (na primer, Dixon et al., 2004; Fazel et al., 2008), dok čak 50% maloletnih prestupnika ispunjava kriterijume za post-traumatski stresni poremećaj (Steiner et al., 1997). Praksa postupanja s maloletnim učiniocima krivičnih dela koja bi uvažavala navedenu naučno-podržanu fenomenologiju, psihodinamiku, kontekst i značenje krivičnih dela na ovom uzrastu, omogućila bi ne samo prevenciju povrata već i psihološku proradu loših i traumatskih ranih iskustava, (ponovnu) izgradnju važnih psiholoških kapaciteta, socijalnih veština i socijalne mreže, uključivanje u zajednicu i kvalitetniji i zdraviji život maloletnika, što je samo po sebi najveća vrednost.
- 2.2 **Do donošenja Zakona o maloletnicima, krivičnopravni status maloletnika bio je regulisan posebnim celinama u okviru opštih odredaba materijalnog, procesnog i izvršnog zakonodavstva, što je u suprotnosti sa relevantnim međunarodnim standardima** (Perić, 2005).
- 2.3 **Zakon o maloletnicima sadrži odredbe koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela**, uređujući, kako **sistem krivičnih sankcija i mera** koje se mogu izreći ovoj kategoriji učinilaca, tako i njihov **procesni položaj i tok krivičnog postupka**. Zakon detaljno uređuje pitanja **nadležnosti i specijalizacije organa ovlašćenih za postupanje, kao i izvršenje krivičnih sankcija i mera** prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, kao i **posebne odredbe o zaštiti dece i maloletnika¹⁶ kao oštećenih u krivičnom postupku**. Pored navedenog, odredbe ovog zakona se primenjuju i na punoletne učinioce kada im se, uz ispunjenje zakonom predviđenih uslova, sudi za dela koja su izvršili kao maloletnici, kao i na lica koja su krivično delo izvršila kao mlađi punoletnici.
- 2.4 Iako **Zakon uređuje i pitanja vezana za procesnu zaštitu maloletnih oštećenih u krivičnom postupku**, imajući u vidu predmet i obim ove analize, fokus će biti na odredbama koje se odnose na maloletne učinioce krivičnih dela.

¹⁶ Nasuprot, u međunarodnim izvorima prava, opšteprihvaćenom principu da se detetom označava svako lice koje nije navršilo 18 godina, naš zakonodavac je zadržao podelu po kojoj se detetom označavaju lica starosti do 14 godina, dok lica starosti 14-18 godina uživaju status maloletnika. Ovakvu podelu zakonodavac je zadržao rukovođen, kako granicom krivične odgovornosti postavljenoj na 14 godina, tako i idejom o potrebi pružanja dodatne krivičnopravne zaštite deci starosti do 14 godina.

- 2.5** Zakon o maloletnicima učiniocima uveo je **jasne postulate krivičnopravnog tretmana maloletnih učinilaca** oličene, između ostalog, u principu najboljeg interesa deteta, hitnosti postupka, načelu obavezne specijalizacije procesnih subjekata, principu zaštite maloletnog učinioca od stigmatizacije, principu zaštite dostojanstva, privatnosti i integriteta maloletnika. Pored navedenog, Zakon je doneo i raznovrsnost, brojnost i prilagođenost sankcija i mera koje se mogu izreći maloletnim učinocima, kao i jasno reflektovan princip diverzifikacije postupka; restiktivan pristup upotrebi pritvora; načelo aktivnog učešća maloletnika u krivičnom postupku; načelo fleksibilnosti, humanosti i minimalne intervencije u izvršenju krivičnih sankcija (Škulić, 2011).
- 2.6** **Najznačajnije novine u krivičnopravnom tretmanu maloletnih učinilaca krivičnih dela** prema Zakonu o maloletnicima ogledaju se u uvođenju obaveze specijalizacije procesnih subjekata, uspostavljanju sistema vaspitnih naloga, povećanom broju i dodatnoj senzibilisanosti krivičnih sankcija, vaspitnih mera i mera bezbednosti specifičnostima maloletnika kao uzrasne kategorije, detaljno regulisanje uslova i načina izvršenja krivičnih sankcija, vaspitnih mera i mera bezbednosti prema maloletnicima, organizovanih u sistem sankcija prikazan na shemi 1.

Vaspitne mere

- Mere upozorenja i usmeravanja
- Sudski ukor
- Posebne obaveze
- Mere pojačanog nadzora
 - Pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioца ili staraoca
 - Pojačan nadzor u drugoj porodici
 - Pojačan nadzor od strane organa starateljstva
 - Pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika
- Zavodske mere
 - Upućivanje u vaspitnu ustanovu
 - Upućivanje u vaspitno-popravni dom
 - Upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje

Kazna maloletničkog zatvora

Mere bezbednosti

Shema 1. Pregled krivičnih sankcija koje se primenjuju prema maloletnicima prema ZMUKD

3. Ciljevi analize

- 3.1** Osnovni cilj analize jeste procena uticaja sprovođenja Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica na maloletničku delinkvenciju, kao i procena njegove efektivnosti u zaštiti najboljeg interesa deteta. Procena je usmerena na sledeće aspekte primene:
- Stopa kriminaliteta maloletnika u periodu od početka primene Zakona, u poređenju sa opštom stopom kriminaliteta za taj period;
 - Najčešći tipovi maloletničkog kriminaliteta (struktura maloletničkog kriminaliteta);

- Efikasnost, efektivnost i pravičnost krivičnog postupka prema maloletnicima;
 - Uticaj specifičnih sankcija i drugih mera na stopu kriminaliteta, naročito na stopu povrata;
 - Procenu da li je ZMUKD adekvatan instrument za suzbijanje maloletničke delinkvencije i zaštitu najboljeg interesa deteta.
- 3.2** Imajući u vidu da su izmene ZMUKD-a ili usvajanje novog zakona predviđeni čitavim nizom strateških dokumenata javnih politika u sektoru pravde, ova analiza za cilj ima i osnovne elemente predviđene Zakonom o planskom sistemu Republike Srbije¹⁷ i Uredbom¹⁸ u kontekstu sprovođenja *ex post analiza*. U tom smislu, dodatni specifični ciljevi analize uključuju procenu relevantnosti, efikasnosti, efektivnosti i održivosti ZMUKD, kao i preporuke za unapređenje njegove primene u oblasti zakonodavstva, prakse, organizacionih aspekata strana koje primenjuju Zakon i jačanja administrativnih kapaciteta.

4. Metodologija procene uticaja ZMUKD

- 4.1** Nalazi prezentovani u ovoj analizi rezultat su istraživanja koje je sprovedeno u periodu od jula do decembra 2020. godine i podrazumevalo je primenu kvantitativnih i kvalitativnih metoda. Analizirani su kako postojeća građa, tako i podaci prikupljeni za svrhe ovog istraživanja. Rad je bio podeljen u četiri faze:
- **Faza 1:** Desk analiza, kojom je obuhvaćena dostupna sekundarna građa, koja uključuje postojeće analize, izveštaje i naučna istraživanja koja su relevantna za temu.
 - **Faza 2:** Kvantitativna analiza, koja je obuhvatila obradu dostupnih statističkih podataka o maloletnim učiniocima krivičnih dela, samim delima izvršenim od strane ove kategorije učinilaca, kao i krivičnim postupcima i izrečenim sankcijama i merama. Uključeni su i statistički podaci relevantni za institucionalni okvir i administrativne kapacitete.
 - **Faza 3:** Kvalitativna analiza, za čije sprovođenje su razvijeni protokoli za ekspertske intervjuve i fokus grupe sa relevantnim akterima u primeni Zakona, kao i profesionalcima usmerenim na unapređenje javnih politika u oblasti maloletničkog pravosuđa.
 - **Faza 4:** Sveobuhvatna analiza prikupljenih podataka i pisanje završnog izveštaja, sa posebnim akcentom na relevantnosti, efikasnosti, efektivnosti i održivosti Zakona, kao i preporukama za unapređenje samog zakonskog teksta i njegove primene.
- 4.2** Podaci u sklopu kvantitativne analize obuhvataju sledeće:
- Podatke **Republičkog zavoda za statistiku (RZS)**, koji uključuju podatke o broju krivičnih prijava, broju sudskih predmeta, polu, vrsti krivičnog dela i područnom apelacionom суду i za punoletna i za maloletna lica; podatke koji se tiču samo maloletnika i uključuju: uzrast, broj krivičnih dela u sticaju, podatke o izrečenim krivičnim sankcijama, podatke o vaspitnim nalozima, izrečenim merama bezbednosti, podatke o povratu, podatke o pritvoru, merama tokom pripremnog postupka, odlukama o pokretanju postupka ili odbacivanju prijave, trajanje postupka, odlukama sudskog veća. Navedeni podaci dostupni su za period 2007-2019. U bazi SK3 nalaze se podaci o postupcima

¹⁷ Zakon o planskom sistemu Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 30/2018;

¹⁸ Uredba o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekata javnih politika i propisa i sadržaju pojedinačnih dokumenata javnih, "Službeni glasnik RS", broj 8 od 8. februara 2019.

završenim po krivičnoj prijavi, dok se u bazi SK4 nalaze podaci o pravnosnažno okončanim krivičnim postupcima.

- Podatke **Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu (RZSZ)**, koji uključuju podatke o broju maloletnih učinilaca krivičnih dela, recidivu, uzrastu, polu, realizovanim vaspitnim naložima i izvršenim krivičnim sankcijama. Podaci su zatraženi za period 2006-2019, ali dostupni za period 2011-2019, pri čemu neki od podataka nisu dostupni ni za sve godine u okviru drugog navedenog perioda, jer se način prikupljanja podataka od strane RZSZ menjao.
- Podatke **Vrhovnog kasacionog suda (VKS)** dostupne u okviru statistike o radu sudove opšte nadležnosti u Republici Srbiji, koji uključuju podatke o priliku predmeta po sudiji, trajanju postupka, broju rešenih predmeta po sudiji, kvalitetu suđenja (izraženom u procentu ukinutih odluka) i o savladavanju priliva, prikazani po nadležnim apelacionim sudovima. Podaci su dostupni za period 2011-2019, usled promene metodologije za beleženje podataka o predmetima i nedostupnosti podataka u elektronskoj formi za period 2006-2010.
- Podatke **Republičkog javnog tužilaštva (RJT)** dostupne u godišnjim izveštajima o radu RJT, koji uključuju podatke o ukupnom broju maloletnika protiv kojih je podneta krivična prijava, broju odbačenih prijava po osnovu uzrasta (mladi od 14 godina), primenom načela oportuniteta i iz drugih zakonom predviđenih razloga, kao i o broju vaspitnih naloga i izrečenih krivičnih sankcija za period 2011-2019, za koji su dostupni izveštaji u elektronskom obliku.
- Podatke **Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS)**, koji uključuju podatke o broju maloletnika primljenih i na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora u KPZ Valjevo i KPZ Požarevac (za lica ženskog pola), i sa vaspitnom merom upućivanja u Vaspitno-popravni dom u Kruševcu (VPD), podatke o polu, uzrasnoj kategoriji, trajanju mere ili kazne, strukturi krivičnih dela i strukturi otpusta. Podaci su zatraženi za period 2006-2019, ali dostavljeni za period 2009-2019.
- Podatke **Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP)**, koji uključuju broj krivičnih prijava, broj krivičnih dela, broj prijavljenih lica, kako ukupno, tako i po uzrastu i polu, za punoletna i maloletna lica, za period 2006-2019.

4.3 Prikupljanje podata za kvalitativni deo analize uključivalo je:

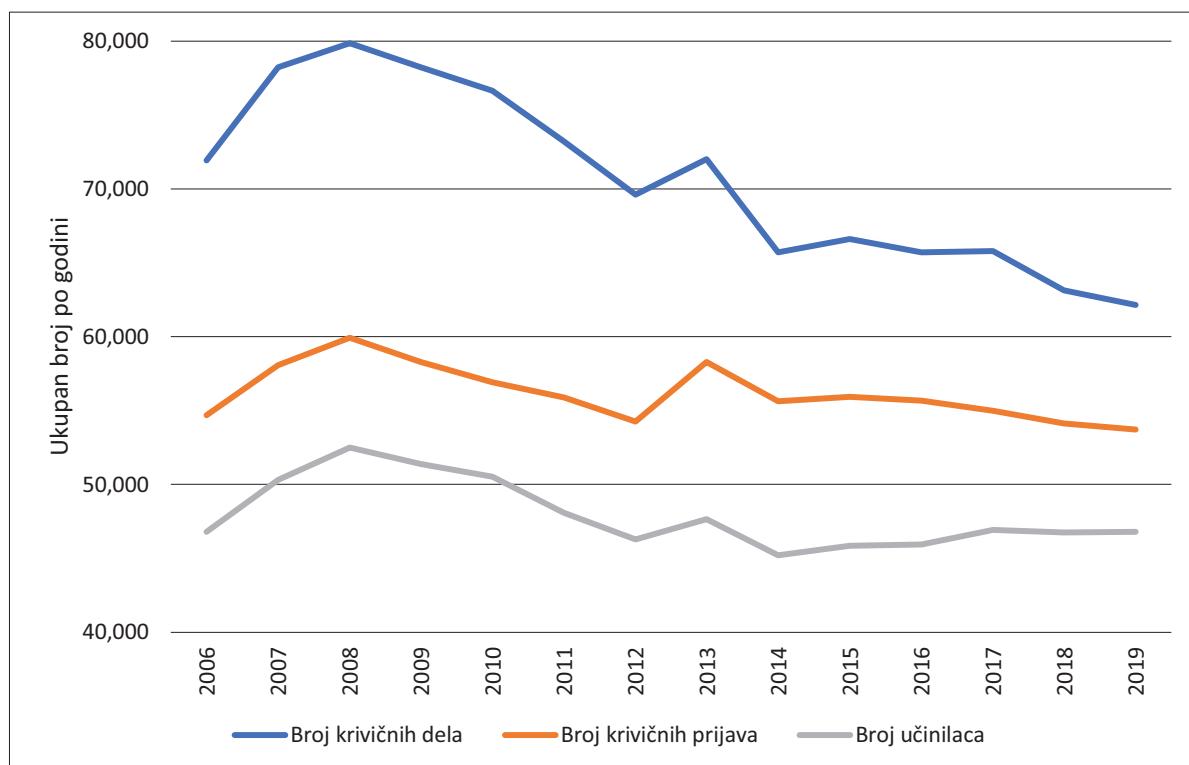
- Sprovođenje **fokus grupe sa zaposlenima u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu**, od čega je 8 učesnika iz službe tretmana (od kojih je većina imala prethodno dugogodišnje iskustvo u obrazovanju maloletnika u okviru VP doma), dvoje učesnika iz službe za obuku i zapošljavanje i troje učesnika iz službe obrazovanja. Svi učesnici su već dugi niz godina zaposleni u VPD, i imaju adekvatnu stručnost i iskustvo za rad sa maloletnicima.
- **Ekspertske intervjuje sa predstavnicima Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima** (u daljem tekstu: Savet za maloletnike).
- **Ekspertske intervjuje sa dvoje sudija Višeg suda u Novom Sadu**, koji postupaju u predmetima prema maloletnicima.
- **Ekspertske intervjuje sa predstavnicima tri organizacije civilnog društva** (OCD), koje pružaju usluge primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza: EDUCENTAR i GRIG iz Beograda, kao i Knjeginja Ljubica iz Kragujevca, u okviru koje funkcioniše Dnevni boravak za decu i mlade sa problemima u ponašanju.

- › **Ekspertske intervjuje sa predstavnicama Centra za prava deteta** (CPD), angažovanih na projektima unapređenja pravosuđa po meri deteta. Jedna od predstavnica takođe radi kao branilac u predmetima prema maloletnicima.
- › **Ekspertske intervjuje sa predstavnicom UNICEF-a Srbija**, angažovanom na unapređenju javnih politika u oblasti maloletničkog pravosuđa.
- › **Ekspertske intervjuje sa predstavnicom Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu.**

REZULTATI

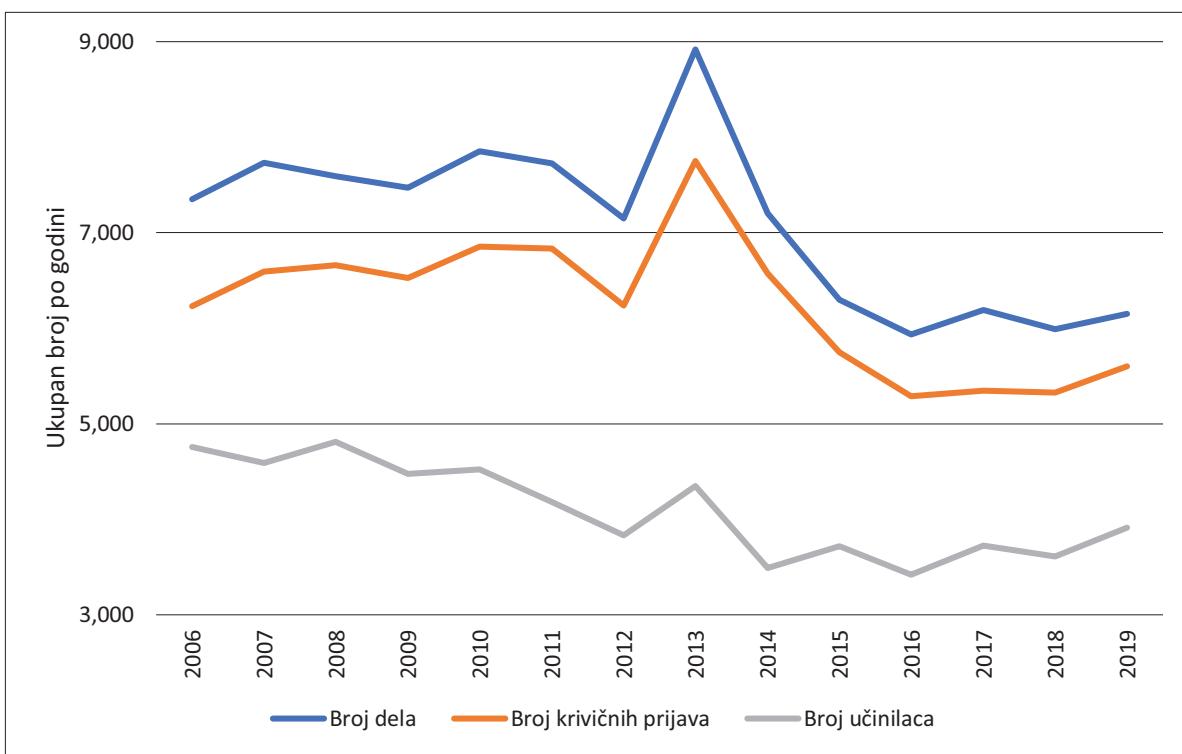
5. Stopa kriminaliteta maloletnika

5.1 Opšta stopa kriminaliteta (u pogledu evidentiranih krivičnih dela, prijava i učinilaca) u Republici Srbiji pokazuje trend pada počev od 2008. do danas, uz izuzetak 2013. godine.

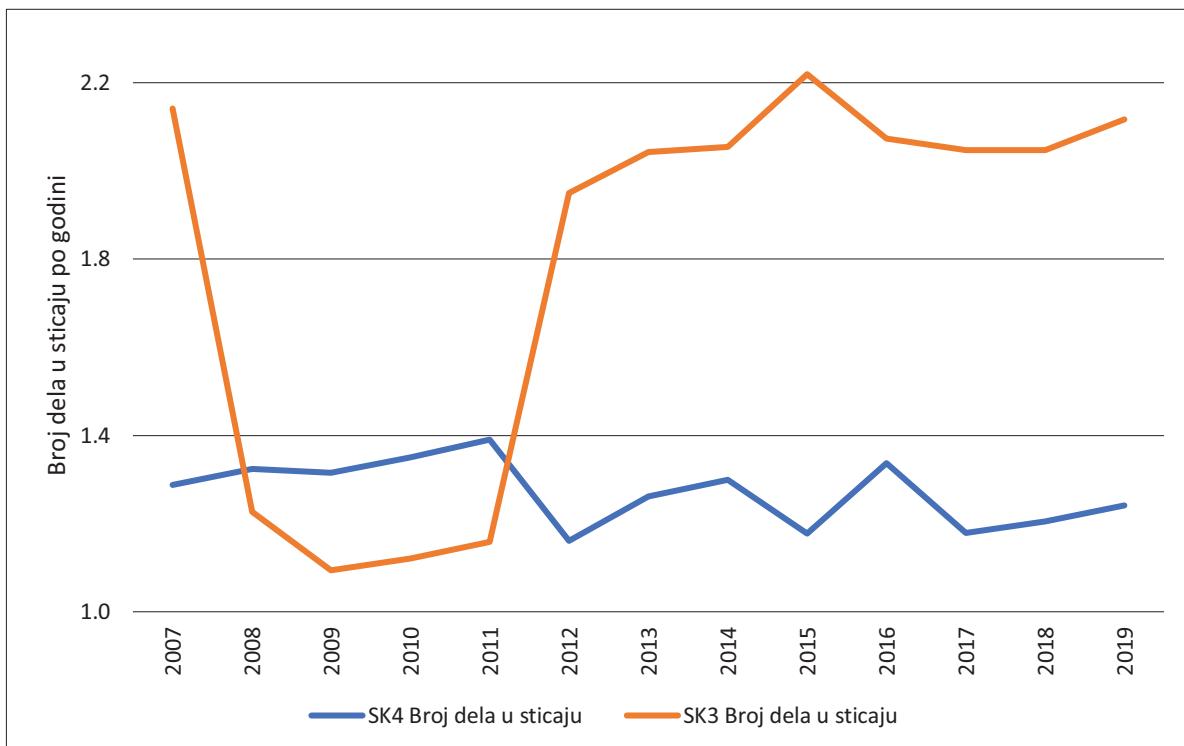
Grafik 1. Opšta stopa kriminaliteta u Republici Srbiji 2006-2019.

5.2 Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) ukazuju na to da je na teritoriji Republike Srbije ukupan broj kako krivičnih dela, tako i krivičnih prijava za maloletne učinioce, imao stabilan trend od 2006-2012. (u proseku 7.552, odnosno 6.563), nakon čega dostiže vrhunac 2013. godine (8.919, odnosno 7.751), a potom do 2016. naglo opada, da bi u periodu 2016-2019. pokazivao relativnu stabilnost. Takođe, broj učinilaca krivičnih dela ukazuje na konzistentan trend opadanja do 2014. godine sa izuzetkom 2013. godine (Grafik 2).

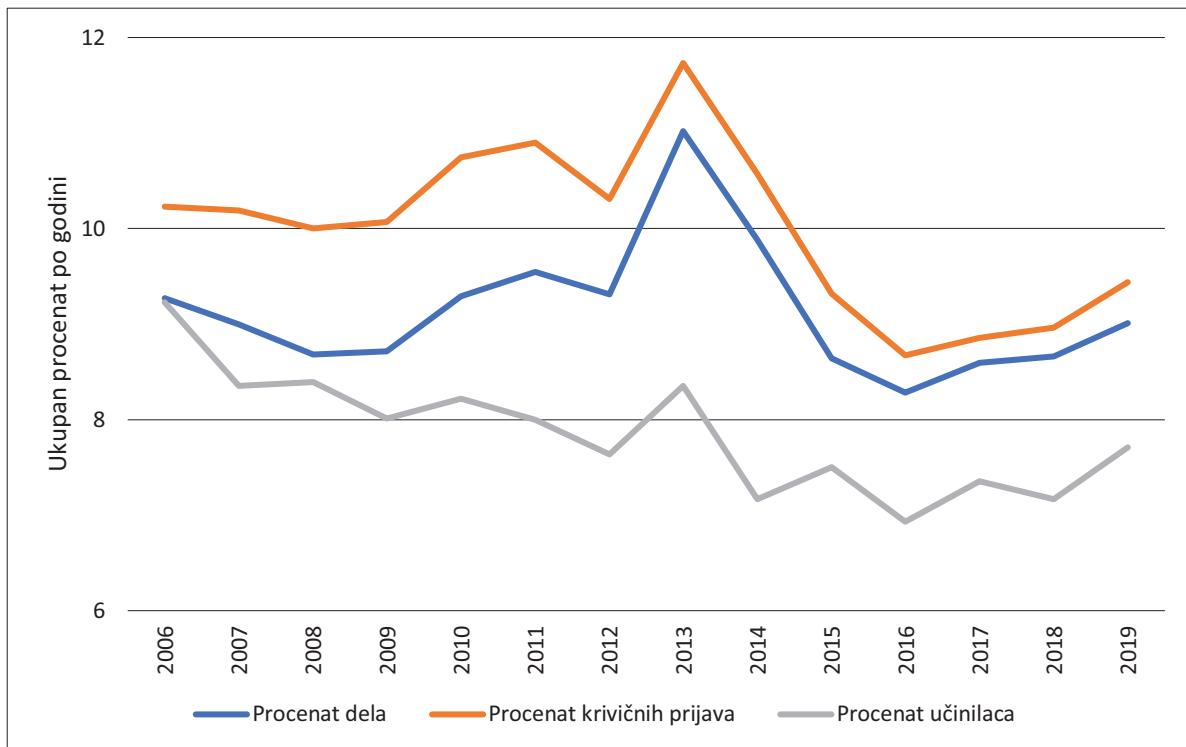
Grafik 2. Ukupan broj krivičnih dela, krivičnih prijava i učinilaca za krivična dela izvršena od strane maloletnih lica (podaci MUP-a)

5.3 Važno je istaći da podaci ukazuju na to da je broj dela značajno veći u odnosu na broj krivičnih prijava ($p < 0.001$), što se delimično može objasniti činjenicom da je često jednom krivičnom prijavom obuhvaćeno više krivičnih dela. Takođe, podaci pokazuju da je broj učinilaca značajno manji nego broj krivičnih dela ($p < 0.001$), što se delom može objasniti izvršenjem krivičnih dela u sticaju. Naime, analiziran je i broj dela izvršenih u sticaju po godinama u obe baze sa podacima o maloletnicima. Nalazi na osnovu podataka iz baze SK4 ukazuju **na relativno stabilan trend**, dok se u bazi SK3 uočava **veći broj dela u sticaju u periodu 2012-2019. što objašnjava opadajući trend broja učinilaca i u fazama rasta broja krivičnih dela i prijava.**

Grafik 3. Prosečan broj dela u sticaju po učiniocu na godišnjem nivou

- 5.4** Pored sticaja, **značajne razlike u broju dela, prijava i učinilaca, mogu se objasniti visokom tamnom brojkom kriminaliteta.** Ovaj parametar je od naročitog značaja, imajući u vidu da je određen procenat dela učinjen u saučesništvu, u kom slučaju se u statistici javlja više učinilaca na jedno evidentirano krivično delo. Ipak, Grafik 2 pokazuje da trend u pogledu broja učinilaca ne prati u potpunosti one koji se odnose na broj evidentiranih dela i broj krivičnih prijava, a naročito u pogledu rasta druga dva navedena parametra 2011, a još izraženije 2013. godine. Preciznije, 2011. karakteriše povećan broj krivičnih prijava i dela, dok je istovremeno broj učinilaca opao, dok su 2013. sva tri parametra pokazala trend rasta ali je on kod broja učinilaca bio neznatan, dok je za ostala dva parametra iznosio gotovo 30%, da bi se već u narednoj godini vratio na pređašnju vrednost.
- 5.5** **Stopa maloletničkog kriminaliteta u Srbiji** nakon perioda stabilnosti 2006-2012. i maksimalnog pika 2013. godine, sve do 2016. godine bila je u naglom padu, da bi u periodu 2016-2019. pokazala ujednačene vrednosti. **Iako je stopa maloletničkog kriminaliteta bila stabilna u periodu 2016-2019, blago je povećan njen ideo u opštoj stopi kriminaliteta, koja pokazuje opadajući trend u istom periodu. Udeo stope maloletničkog kriminaliteta** (u smislu broja evidentiranih krivičnih dela) u opštoj stopi kriminaliteta u periodu 2006-2019. pokazuje trend relativne stabilnosti sa rasponom vrednosti 8,3- 11%, pri čemu pokazuje relativnu stabilnost u smislu kretanja ove vrednosti između 8 i 9%, sa izuzetkom 2013. godine kada je dostigao čak 11%.
- 5.6** Trendovi udela krivičnih prijava u potpunosti prate one koji se odnose na broj evidentiranih krivičnih dela. Ipak, izražen pik izostaje kada je reč o udelu maloletnih u ukupnom broju evidentiranih učinilaca, te rezultati pokazuju da je oko **6,9-8,4% ukupnog broja učinilaca maloletno** (Grafik 4).

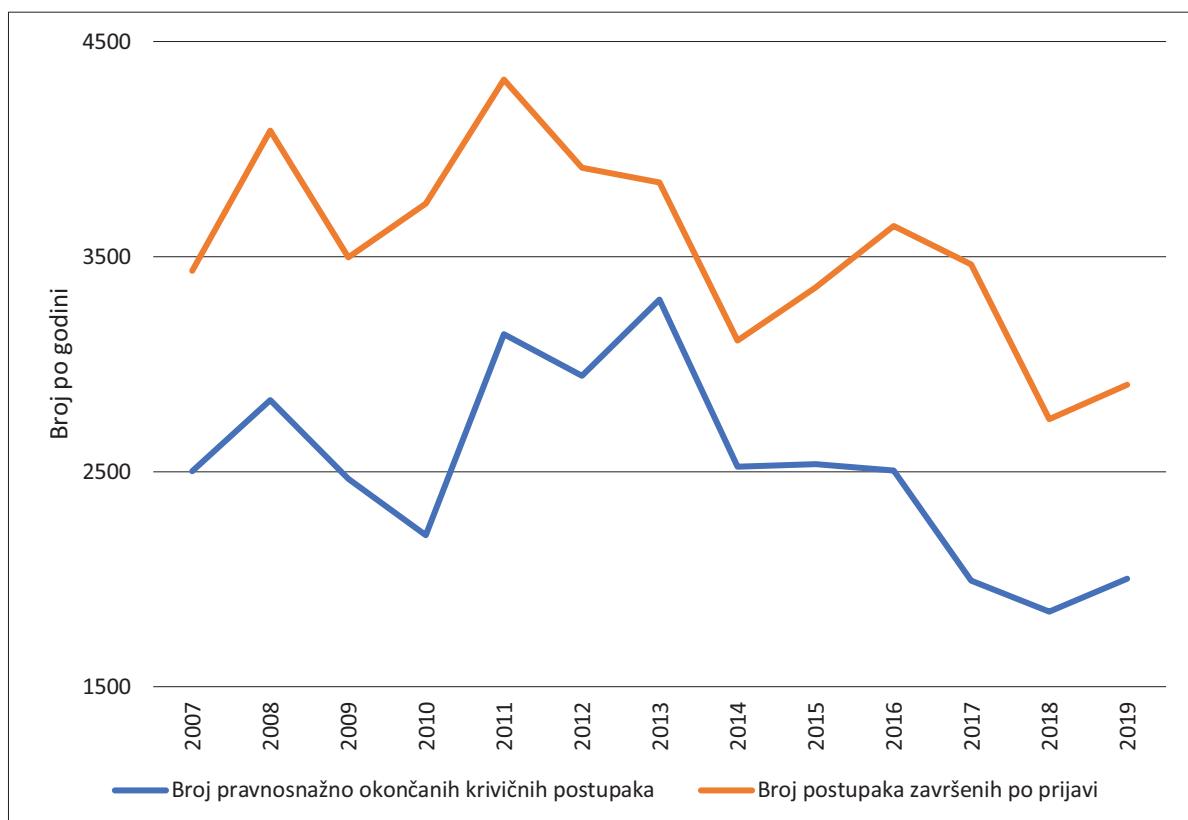
Grafik 4. Udeo stope maloletničkog kriminaliteta u opštoj stopi kriminaliteta (podaci MUP)

Stopa maloletničkog kriminaliteta u Srbiji nakon perioda stabilnosti 2006-2012. i maksimalnog pika 2013. godine, sve do 2016. godine bila je u naglom padu, da bi u periodu 2016-2019. pokazala ujednačene vrednosti. **Iako je stopa maloletničkog kriminaliteta bila stabilna u periodu 2016-2019, blago je povećan njen udeo u opštoj stopi kriminaliteta, koja pokazuje opadajući trend u istom periodu.** **Udeo stope maloletničkog kriminaliteta** (u smislu broja evidentiranih krivičnih dela) u opštoj stopi kriminaliteta u periodu 2006-2019. pokazuje trend relativne stabilnosti sa rasponom vrednosti 8,3- 11%. Maksimalni pik broja evidentiranih krivičnih dela, krivičnih prijava i učinilaca u 2013. godini korespondira maksimalnom udelu maloletničkog u ukupnoj stopi kriminaliteta, upravo 2013. godine, imajući u vidu nešto stabilnije trendove opšteg kriminaliteta u istom periodu.

- 5.7 Potpunija slika o stopi kriminaliteta u periodu 2006-2019. dobija se tek nakon što se gore analizirani podaci MUP-a sagledaju u kontekstu **podataka Republičkog zavoda za statistiku (RZS)** koji se tiču maloletnika prema kojima je pravnosnažno okončan krivični postupak (baza SK4) i prema kojima je završen postupak po krivičnoj prijavi (baza SK3), odnosno analizom procentualne zastupljenosti različitih odluka kojom je pravnosnažno okončan krivični postupak. Uporednom analizom podataka iz baze MUP-a i obe baze RZS-a, omogućeno je preciznije praćenje odnosa ukupno evidentiranih maloletnika, ukupnog broja maloletnika prema kojima je završen postupak po prijavi i onih u odnosu na koje je krivična prijava ishodovala pravnosnažnim okončanjem krivičnog postupka.
- 5.8 Analiza broja lica prema kojima je pravnosnažno okončan postupak po godini (Grafik 5) ukazuje na **trend opadanja, počev od 2013. godine** (baza SK4), pri čemu je **postupak obustavljen prema 19,3% maloletnika, izrečena mera bezbednosti bez izricanja druge sankcije prema 1,2%, a**

izrečena krivična sankcija prema 79,5% maloletnika. Ovakav **stabilan trend izricanja krivičnih sankcija (76-83%)** uočava se tokom celog perioda 2007-2019 ($p < 0.001$). Od 2011. godine uočava se trend smanjenja ukupnog broja donetih odluka (baza SK3).

- 5.9 Evidencija o **vrsti odluke po krivičnoj prijavi** vodi se od 2012. godine, kada su značajno unapređeni obrasci upitnika za SK3 i SK4 (Stevanović, 2012) pa je u posmatranom periodu vidljivo da je **prema 57% maloletnika podnet zahtev za pokretanje pripremnog postupka, pri čemu je uočljiv trend smanjenja udela ove odluke u periodu 2012-2019** ($p < 0.001$). Uporednom analizom podataka uočava se stabilan međusobni odnos oba opadajuća trenda, uz blago odstupanje 2010. i 2016. kada je udeo SK4 u SK3 bio nešto niži i 2013. godine kada je udeo SK4 u SK3 bio nešto viši.

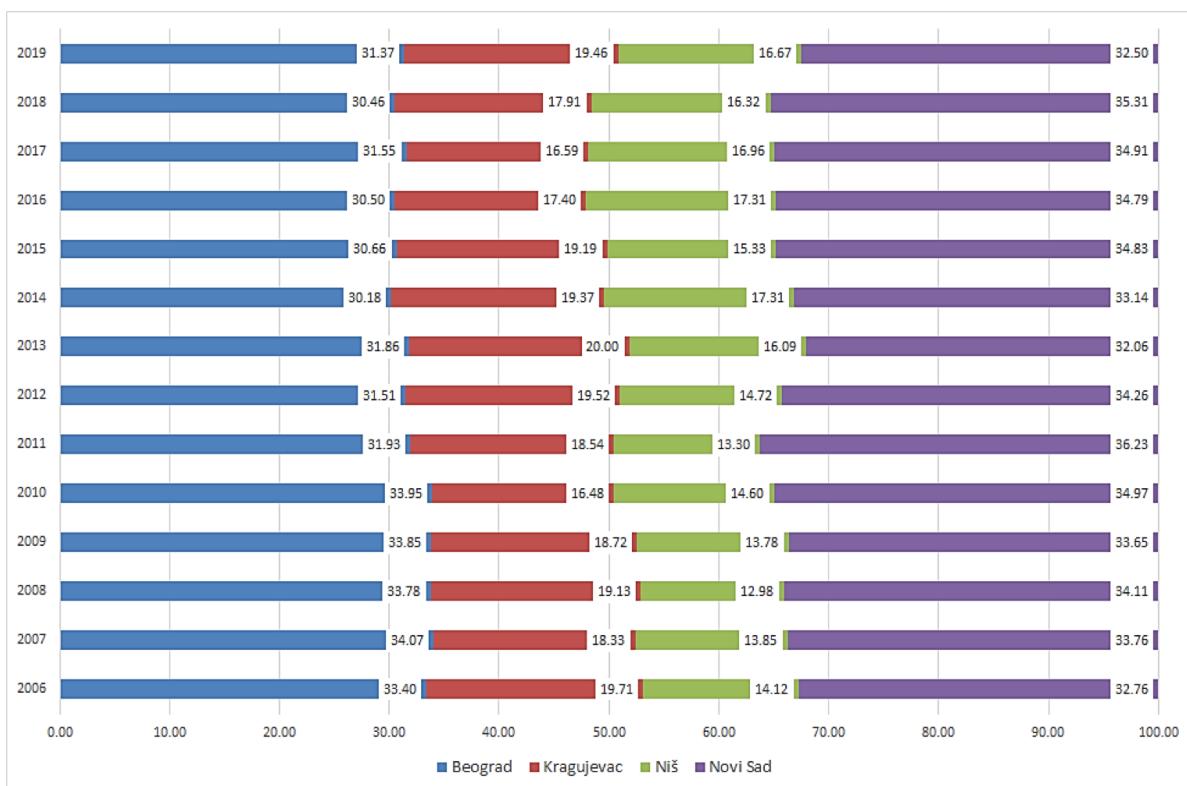
Grafik 5. Zastupljenost broja pravnosnažno okončanih krivičnih postupaka (SK4) i broja postupaka završenih po krivičnoj prijavi (SK3)¹⁹

Odstupanje trendova SK3 i SK4 od trendova evidentiranih krivičnih dela, prijava i maloletnih učinilaca po godinama, a na osnovu evidencije MUP-a, primetno je najpre 2010. godine kada je i pored stabilnog trenda maloletničkog kriminaliteta prema evidencijama MUP-a u ovom periodu, uočen negativan pik u SK3 i SK4. Ovakav trend direktna je posledica blokade rada pravosuđa 2010. nakon neuspeli reforme sprovedene počev od 1. januara te godine. Posledično, 2011. je povećan je broj donetih odluka po prijavama, da bi se na polju pravnosnažnog okončanja krivičnih postupaka zadržao i naredne dve godine. 2014. je, uprkos pozitivnom piku evidentiranih krivičnih dela i podnetih krivičnih prijava prema bazi MUP-a 2013. godine, donela pad SK3 i SK4 tokom 2014. godine, uzrokovan činjenicom da je početak primene ZKP iz 2011. u sudovima opšte nadležnosti, počev od 1. oktobra 2013. godine, rezultirao velikim

¹⁹ Detaljan grafički pregled trendova SK3 i SK4 po apelacijama prikazan je u Aneksu I.

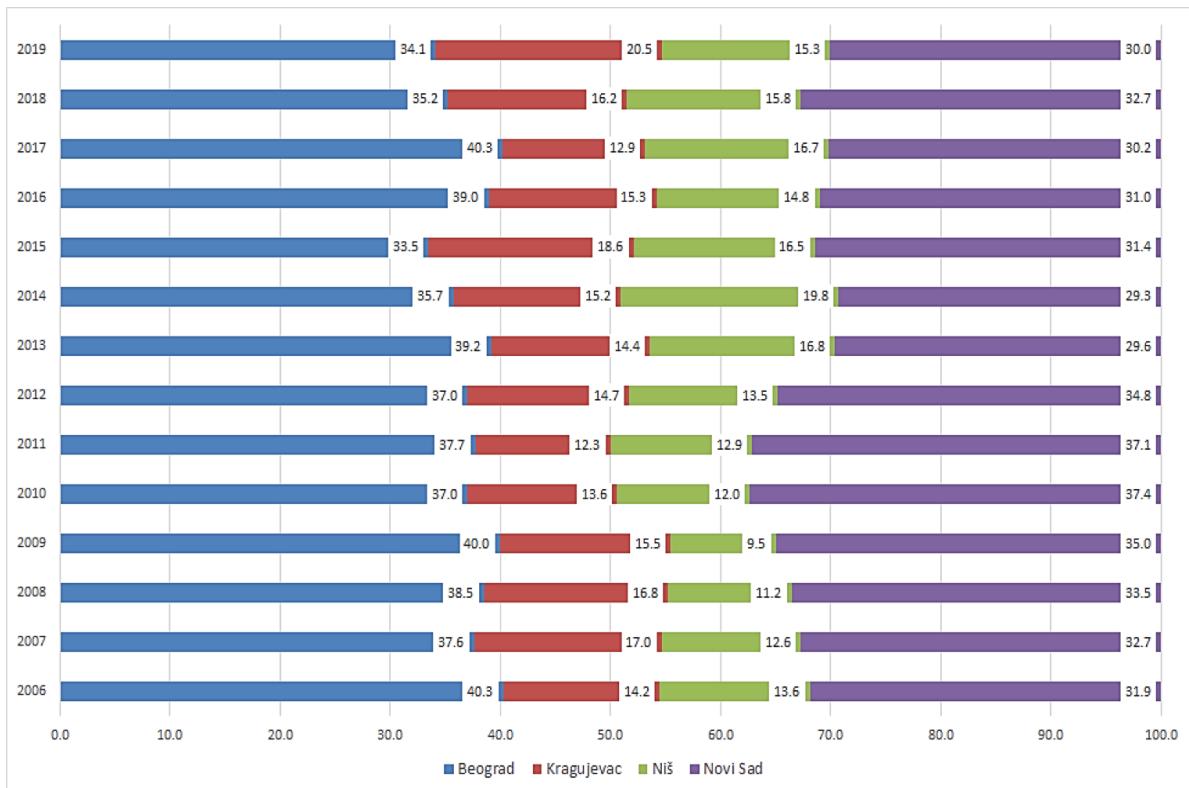
organizacionim i tehničkim poteškoćama, što se direktno reflektovalo i na ukupan broj odluka po prijavi, odnosno broj pravноснаžno okončanih postupaka. Po istome već opisanom mehanizmu nakon zastoja u radu 2010, i u ovom slučaju je 2015. donela pozitivan pik u SK3 dok je, što je interesantno, u SK4 kriva ostala zaravnjena 2014-2016, da bi nakon toga broj pravноснаžno okončanih postupaka na godišnjem nivou opao, uprkos stabilnom trendu evidentiranih dela i prijava. Blagi porast evidentiran je tek u 2019. godini.

- 5.10** Broj učinilaca i broj krivičnih dela prema područnim apelacijama prikazani su na Graficima 6. i 7. Može se uočiti da se **približan broj učinilaca procesuira na području apelacija Beograd i Novi Sad** (ovaj procenat se pretežno kreće u rasponu 30-34%). Oko petine učinilaca učini krivično delo na teritoriji kragujevačkog apelacionog suda, a najmanji broj učinilaca prisutan je na teritoriji Apelacionog suda Niš.

Grafik 6. Procenat maloletnih učinilaca prema područnim apelacijama (podaci MUP)

- 5.11** Sa druge strane, nešto drugačiji odnos uočljiv je na grafiku 4 koji prikazuje procenat krivičnih dela prema apelacijama. Sa izuzetkom 2011. i 2012. godine kada je postojala ujednačena zastupljenost krivičnih dela izvršenih na području beogradske i novosadske apelacije, **najveći broj krivičnih dela izvršen je na području Apelacionog suda u Beogradu sa zastupljeničću u ukupnom broju od 33-40% na godišnjem nivou, a najmanji na području Apelacionog suda u Nišu (12-16%).**

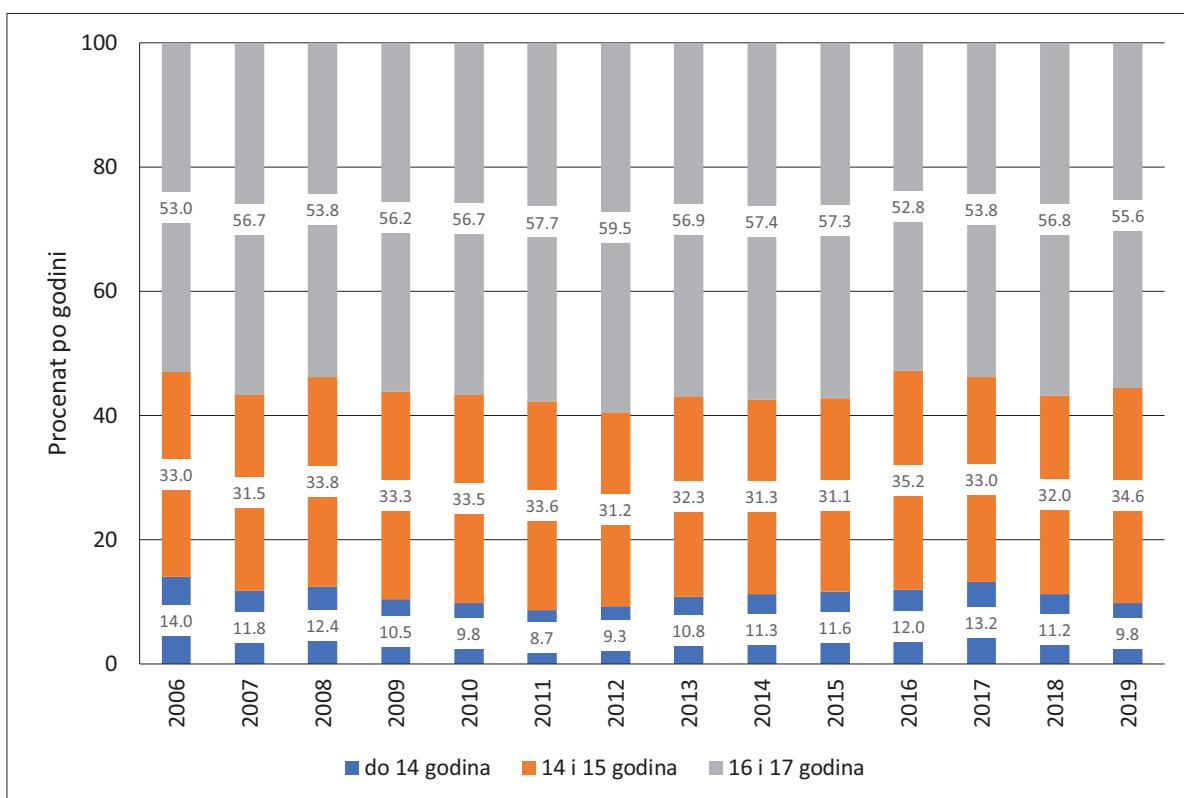
Grafik 7. Procenat krivičnih dela prema područnim apelacijama (podaci MUP)

U pogledu geografske distribucije maloletničkog kriminaliteta, važno je istaći da nema višegodišnjih, značajnijih promena u odnosu procentualne zastupljenosti krivičnih dela učinjenih od strane maloletnika prema područnim apelacijama, već su ona uglavnom na jednogodišnjem ili dvogodišnjem nivou i sa promenom ne većom od 2% nakon čega se vraćaju na pređašnje vrednosti. Odstupanja su još manja i ređa kada je reč o raspodeli/udelu maloletnih učinilaca krivičnih dela prema apelacijama. Područja beogradske i novosadske apelacije zajednički obuhvataju 65-70% maloletničkog kriminaliteta na godišnjem nivou, što korespondira gustini naseljenosti područja koje pokrivaju.

6. Struktura kriminaliteta maloletnika

- 6.1** U pogledu strukture maloletničkog kriminaliteta u Republici Srbiji u periodu 2006-2019. analizom su obuhvaćeni **podaci o strukturi kriminaliteta u pogledu pola i starosti učinioca, kao i u smislu zastupljenosti pojedinačnih grupa, odnosno krivičnih dela.**
- 6.2** Kada je reč o **starosnoj strukturi učinilaca** posebno zabrinjava podatak da između 16% i 20% (1000-1200) odbačenih krivičnih prijava protiv maloletnika na godišnjem nivou bude odbačeno zbog uzrasta (mlađi od 14 godina). Ako uzmemo u obzir i uticaj tamne brojke kriminaliteta, dolazimo do **zabrinjavajućih podataka o delinkvenciji dece starosti do 14 godina**, odnosno o potrebi intenziviranja normativnog i institucionalnog angažovanja u ovog oblasti.

- 6.3** Podaci MUP-a o **prosečnoj starosti maloletnih učinilaca** (Grafik 8) ukazuju na to da se procenat učinilaca starosti do 14 godina kreće u rasponu od 8 do 14%, pri čemu je u periodu 2006-2011. ideo ove grupe beležio trend pada sa 14% u 2006. na 8,7% u 2011. godini. Nakon toga, zabeležen je kontinuirani rast u dela ove kategorije učinioce sve do maksimalnih 13,2% u 2017., nakon čega se ponovo beleži opadajući trend. Kada je reč o učiniocima uzrasta 14-15 godina, njihov ideo se u posmatranom periodu kretao 31-35%, pri čemu trend odgovara prethodno opisanom. Najzad, kada je reč o udelu maloletnika starosti 16-17 godina, on se kretao 52-57%, pokazujući, pri tome, trendove koji su obrnuti u odnosu na prethodne dve kategorije.

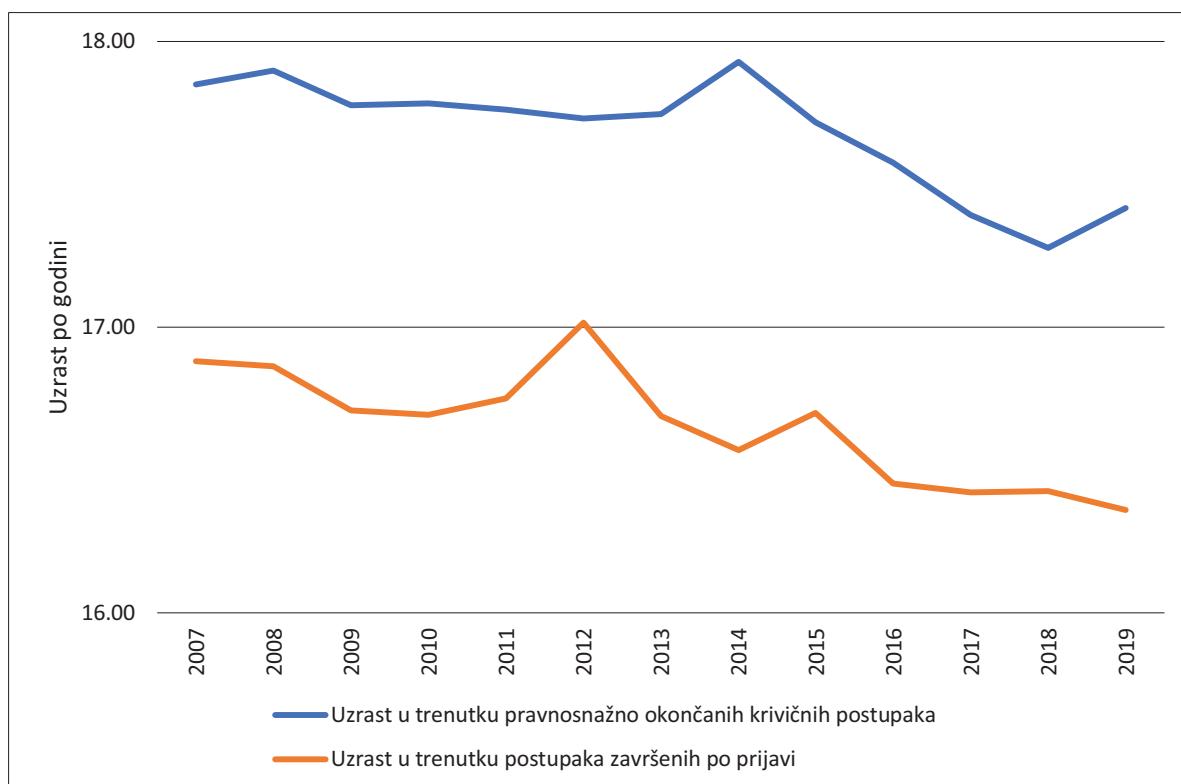
Grafik 8. Starosna struktura maloletnih učinilaca (podaci MUP)

- 6.4** **Podaci o maloletnicima prema kojima je pravnosnažno završen krivični postupak (baza SK4)** ukazuju na sledeći ideo maloletnika u odnosu na njihov uzrast za period 2007-2019: 17 god.-23,4%; 18 god.-27,1%; 16 god.-14,7%; 15 god.-6,5%; 14 god.-0,5%; 19 god.-17,3% i ostatak mlađa punoletna lica i odrasli do 28 godina. **Analiziran je i uzrast maloletnika prema kojima je završen postupak po krivičnoj prijavi (baza SK3).** Nalazi ukazuju na sledeći ideo maloletnika u odnosu na njihove godine tokom 2007-2019: 17 god.-23,1%; 18 god.-22,3%; 16 god.-19,5%; 15 god.-15,8%; 14 god.-9,6%; 19 god.-7,4% i ostatak mlađa punoletna lica i odrasli 20-22 godine.

- 6.5** **Uočen je značajan trend opadanja ($p < 0.001$), tj. smanjenja prosečne starosti učinioce u vreme pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka.** Naime, 2019. godine, prosečna starost maloletnih učinilaca prema kojima je pravnosnažno okončan krivični postupak pala je po prvi put ispod 16,4 godine. Ovakav nalaz može biti u vezi i sa skraćenjem trajanja samog postupka ali i sa sve nižom uzrasnom granicom dolaska u sukob sa zakonom. Ipak, kako podaci prezentovani na grafiku 8 ne govore upravo o povećanom udelu mlađih uzrasnih kategorija maloletnih učinilaca u poslednjih nekoliko

godina, čini se da je pomenuti trend pada ipak uzrokovani unapređenom efikasnošću postupanja i izostankom turbulentnih organizaciono-reformskih poduhvata u poslednjih pet godina. Treba napomenuti i da je maksimalni starosni pik u SK4 2011-2012. godine verovatno neposredna posledica zastoja u radu pravosuđa 2010. godine, kada su brojni postupci rezultirali pravnosnažnim okončanjem tek 2011. ili 2012. umesto 2010. godine.

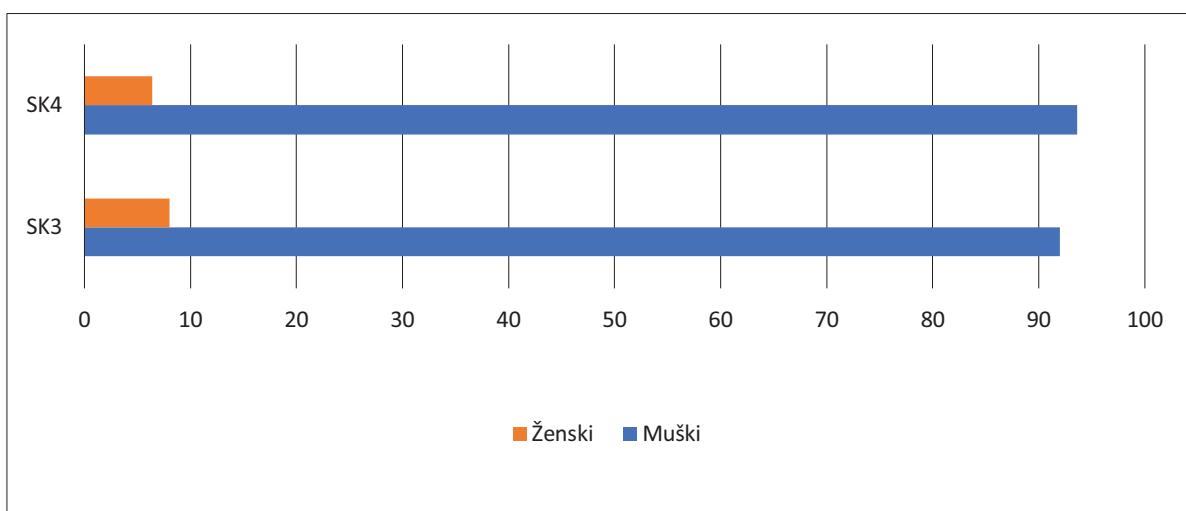
- 6.6** Analiza je obuhvatila i podatke - o prosečnoj starosti maloletnih učinilaca u odnosu na vrstu krivičnog dela na osnovu SK3 i SK4, a zbog obima, nalazi su prezentovani u Aneksu I.

Grafik 9. Prosečan uzrast maloletnika u trenutku pravnosnažno okončanih krivičnih postupaka (SK4) i u trenutku završetka postupka po krivičnoj prijavi (SK3)

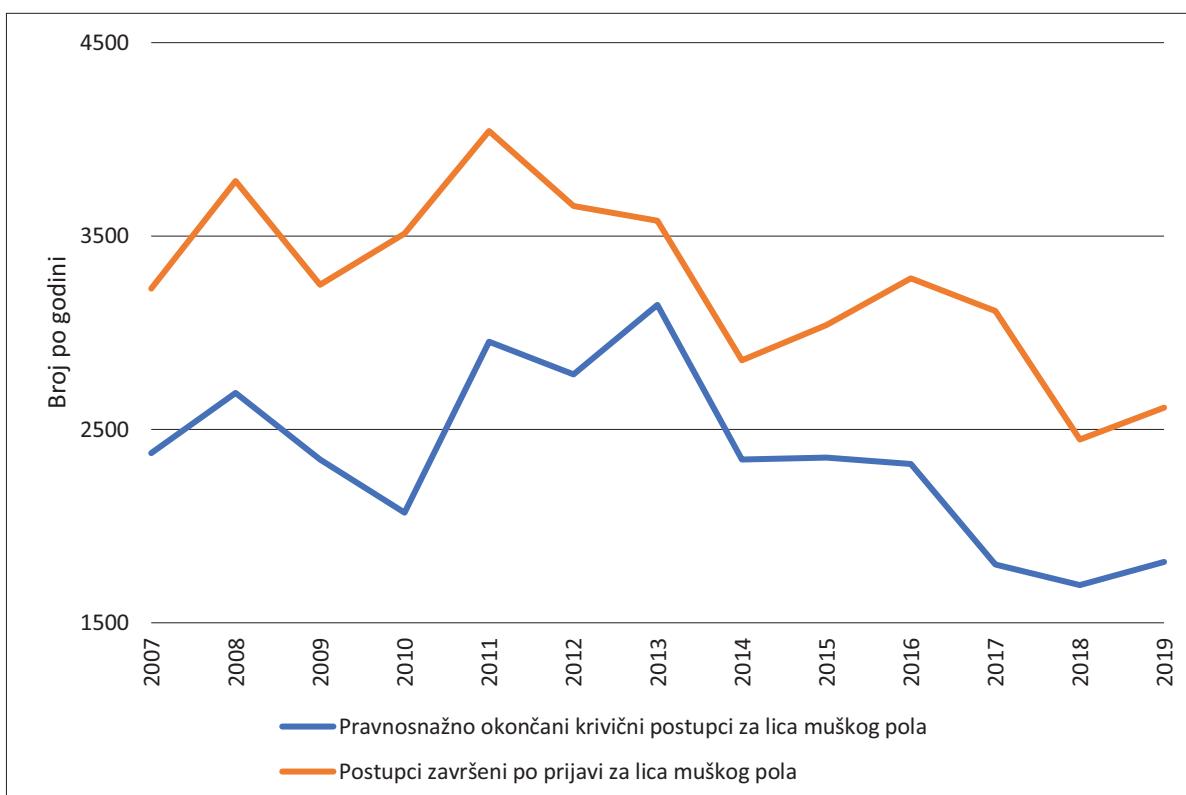
Iako prosečna starosna struktura maloletnika u evidencijama MUP-a ne pokazuje značajnije specifične trendove, prosečna starost maloletnih učinilaca u vreme završetka postupka po prijavi (SK3), odnosno pravnosnažnog okončanja postupka (SK4) pokazuje trend opadanja počev od 2014., odnosno 2015. godine, što ukazuje na efikasnije postupanje maloletničkog pravosuđa u istom periodu kao dominantni faktor koji je doprineo padu prosečne starosti maloletnika.

- 6.7** U pogledu **strukture maloletnih učinilaca prema polu**, zastupljenost pravnosnažno okončanih krivičnih postupaka i postupaka završenih po krivičnoj prijavi je takođe analizirana posebno među licima muškog i ženskog pola. Ukupno, u periodu 2007-2019, u **SK4** evidentirano je 32795 maloletnika (**6,4%**, **N = 2104 lica ženskog pola**), odnosno u **SK3** 46.063 maloletnika (**8,0%**, **N = 3664 lica ženskog pola**).

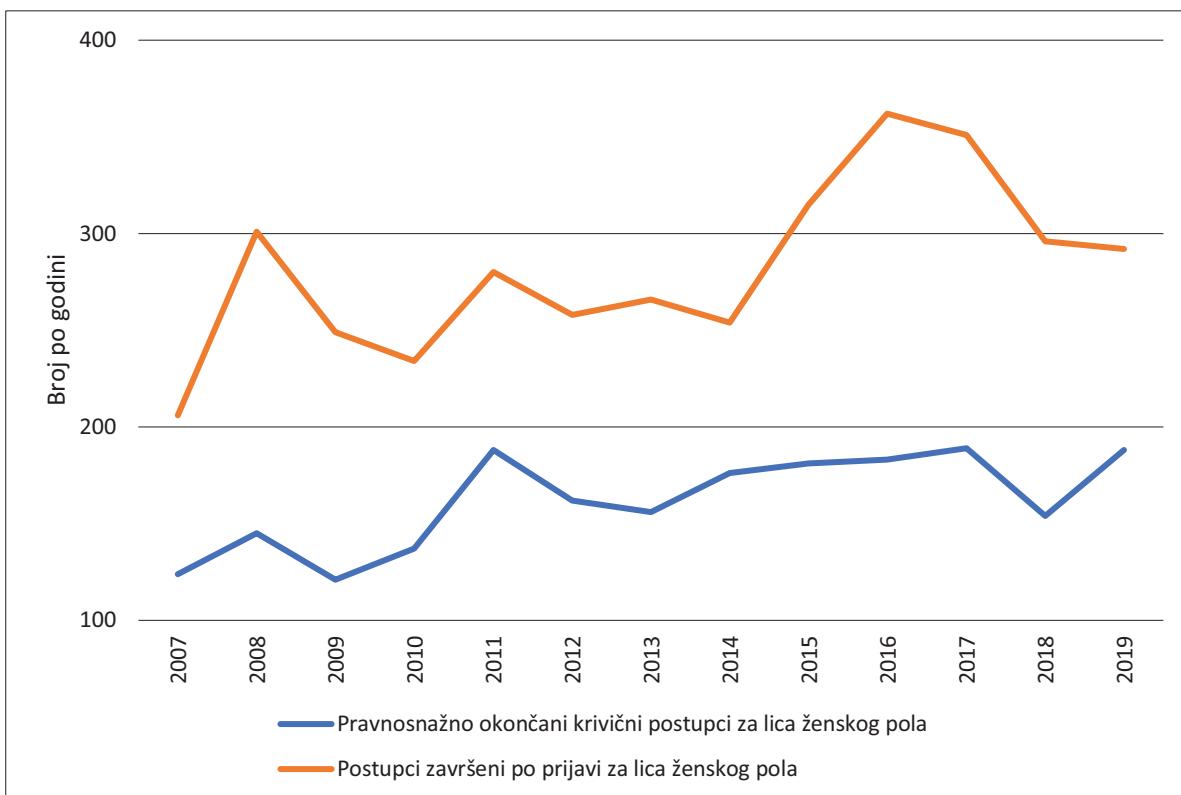

Grafik 10. Zastupljenost maloletnih učinilaca u SK4 i SK3 po polu

6.8 Dok je za lica muškog pola (Grafik 11) primetan trend opadanja broja pravnosnažno okončanih krivičnih postupaka, među licima ženskog pola (Grafik 12) on raste (SK4). Sličan trend uočen je i kad je u pitanju broj postupaka završenih po krivičnoj prijavi (SK3). Interesantno je, ipak, da i pored naglog rasta SK3 u periodu 2014-2016. kada je reč o maloletnim učiniocima ženskog pola, on nije bio praćen trendom rasta SK4, dok je opadajući trend koji je usledio 2016. bio srazmeran.

Grafik 11. Zastupljenost broja pravnosnažno okončanih krivičnih postupaka (SK4) i broja postupaka završenih po krivičnoj prijavi (SK3) za lica muškog pola

Grafik 12. Zastupljenost broja pravnosnažno završenih krivičnih prijava (SK4) i broja postupaka završenih po krivičnoj prijavi (SK3) za lica ženskog pola

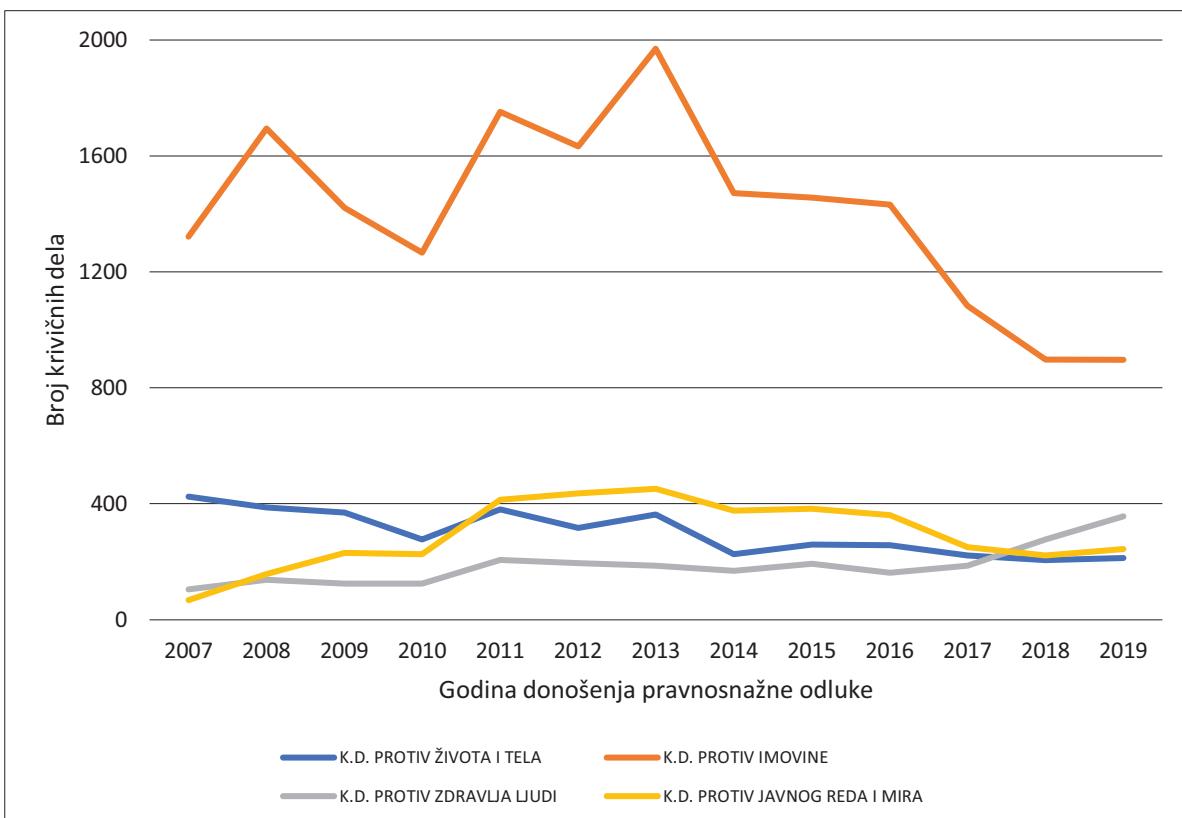
- 6.9** Pored zastupljenosti učinilaca po polovima u ukupnoj stopi kriminaliteta maloletnika, predmet analize bila je i zastupljenost učinilaca oba pola po grupama krivičnih dela, pri čemu je uočeno da su razlike u zastupljenosti različitih krivičnih dela među licima muškog i ženskog pola bile značajne ($p < 0.001$): **značajno veći broj lica muškog pola činio je svako krivično delo, ali su proporcije lica muškog i ženskog pola koja su činila pojedinu grupu krivičnih dela bile uporedive.**²⁰

U pogledu **pola maloletnih učinilaca** postoji stabilan trend koji ukazuje na predominantnu zastupljenost maloletnih učinilaca muškog pola (preko 89%). Međutim, istovremeno su prisutni kontinuirani trend pada udela maloletnih učinilaca muškog pola (sa 95% na 89%), ali i kontinuirani trend rasta udela maloletnih učinilaca ženskog pola (sa 5% na 10%), što ukazuje na potrebu značajnijeg uvažavanja rodног aspekta prilikom izmena i primene normativnog okvira koji uređuje ovu oblast, ali i prilikom razvijanja i primene specifičnih, rodno prilagođenih programa tretmana.

20 Naime, jedina odskakanja u udalu lica muškog i ženskog pola uočena u bazi SK4 bila su uočena za krivična dela protiv života i tela (12,1% vs. 9,2%), protiv sloboda i prava čoveka i građanina (1,5% vs. 3,8%), protiv braka i porodice (1,5% vs. 4,6%), protiv imovine (57,3% vs. 50,1%), protiv pravosuđa (0,3% vs. 1,9%) i protiv javnog reda i mira (11,5% vs. 14,5%). U bazi SK3 rezultati su bili vrlo slični: krivična dela protiv života i tela (13,4% vs. 11,1%), protiv sloboda i prava čoveka i građanina (2,3% vs. 5,1%), protiv braka i porodice (1,9% vs. 4,3%), protiv imovine (56,7% vs. 51,7%), protiv zdravlja ljudi (4,7% vs. 3,2%), protiv bezbednosti javnog saobraćaja (3,3% vs. 4,8%) i protiv pravosuđa (0,4% vs. 1,7%).

6.10 Kada je reč o **strukturi maloletničkog kriminaliteta u pogledu zastupljenosti određenih krivičnih dela, odnosno grupa krivičnih dela**, analizirana je zastupljenost kako u bazi SK3, tako i u bazi SK4.

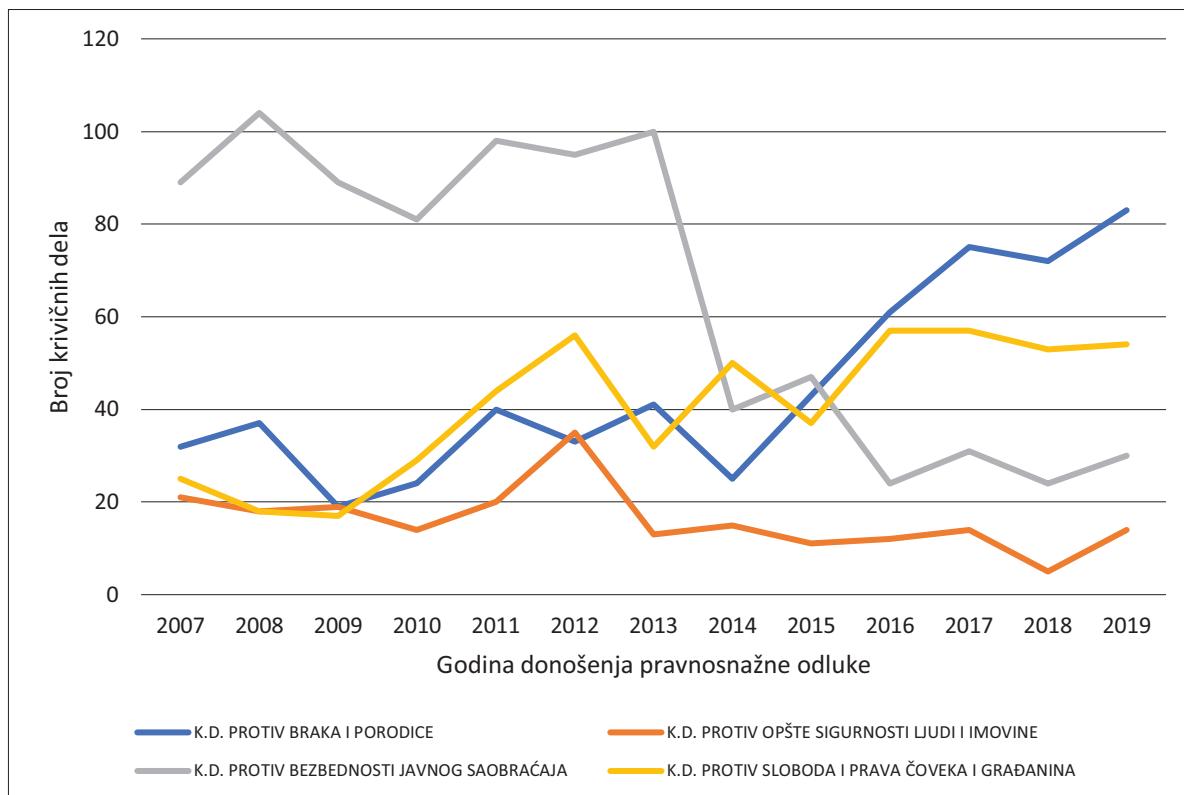
6.11 Analiza podataka u bazi maloletnika prema kojima je pravноснаžno okončan krivični postupak (baza SK4, Grafik 13) ukazuje da su **najbrojnija krivična dela iz grupe krivična dela protiv imovine** (56.9%), **zatim krivična dela protiv života i tela** (11.9%), **krivična dela protiv javnog reda i mira** (11.7%) i **krivična dela protiv zdravlja ljudi** (7.4%).

Grafik 13. Prevalenca krivičnih dela na godišnjem nivou (baza SK4)*

6.12 Analizirani su trendovi za svaku grupu krivičnih dela po godinama sa sledećim zaključcima: **trend rasta uočen je** za krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građana, protiv braka i porodice, protiv zdravlja ljudi i protiv životne sredine. **Trend opadanja uočen je** za krivična dela protiv života i tela, protiv imovine, protiv privrede, protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, protiv bezbednosti javnog saobraćaja, protiv državnih organa, protiv pravnog saobraćaja kao i za kategoriju Ostala krivična dela (Grafići 14-15). Međutim, pri interpretaciji poslednje kategorije dela treba uzeti u obzir i unapređenje upitnika

za SK3 i SK4 i veću diferencijaciju krivičnih dela²¹ koja potom bivaju sve češće razvrstana u druge kategorije, a ne u kategoriju *Ostalo*. Specifičan trend nije uočen za krivična dela protiv časti i ugleda i protiv polne slobode. Krivična dela protiv izbornih prava i protiv prava na osnovu rada izostaju.²²

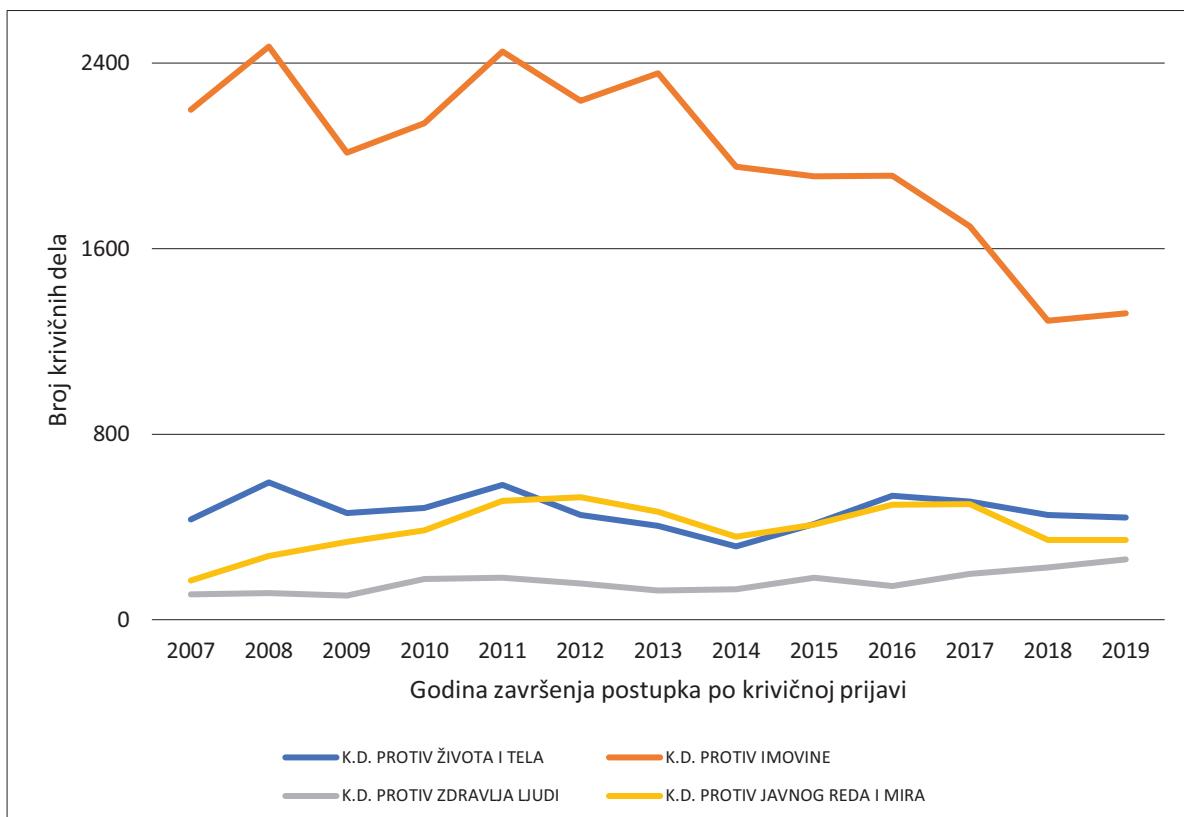

Grafik 14. Prevalenca krivičnih dela na godišnjem nivou (baza SK4)

6.13 Analiza po identičnim parametrima sprovedena i u pogledu podataka o maloletnicima prema kojima je završen postupak po krivičnoj prijavi (baza SK3) i ukazuje da su najbrojnija dela, takođe, bila krivična dela protiv imovine (56,3%), zatim krivična dela protiv života i tela (13,2%), krivična dela protiv javnog reda i mira (11,1%) i krivična dela protiv zdravlja ljudi (4,6%).

21 Za pojedina dela mogu se analizirati specifičniji trendovi. Krivična dela protiv intelektualne svojine pokazuju blagi trend rasta od 2008. (2) do 2013. (4) nakon čega nema ni jednog počinjenog dela u ovoj kategoriji, ali je zastupljenost isuvise mala za interpretaciju. Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka najviše su presuđena dva puta godišnje, i to 2014. i 2016. Kriva za krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije pokazuje blago opadanje od 2007. (8) do 2019. (4), ali su učestalosti male za pouzdanoju interpretaciju. Krivična dela protiv pravosuđa pokazuju ujednačen trend, u proseku 10 krivičnih dela po godini sa izuzetkom od 30 krivičnih dela 2010. godine. Krivična dela protiv javnog reda i mira pokazuju trend rasta od 2007. (70) do 2013. (452) kada dostižu vrhunac, nakon čega počinje sa trendom opadanja do 2019. (244). Krivična dela protiv službene dužnosti su presuđena samo 2008. (30) i 2012. (1) godine. Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom imaju ujednačen trend u proseku od 2 krivična dela po godini sa izuzetkom od 7 u 2015. godini. Krivična dela protiv vojske Srbije su presuđena jednom 2007. i dva puta 2011. i 2013.

22 Na graficima nisu prikazana određena krivična dela iz razloga što su ili najmanje brojna ili izostaju uopšte za većinu godina (to su krivična dela protiv: privrede, polne slobode, životne sredine, pravosuđa, pravnog saobraćaja, ustavnog uređenja, intelektualne svojine, bezbednosti računarskih podataka, službene dužnosti, čovečnosti, vojske Srbije kao i kategorija ostalih krivičnih dela)

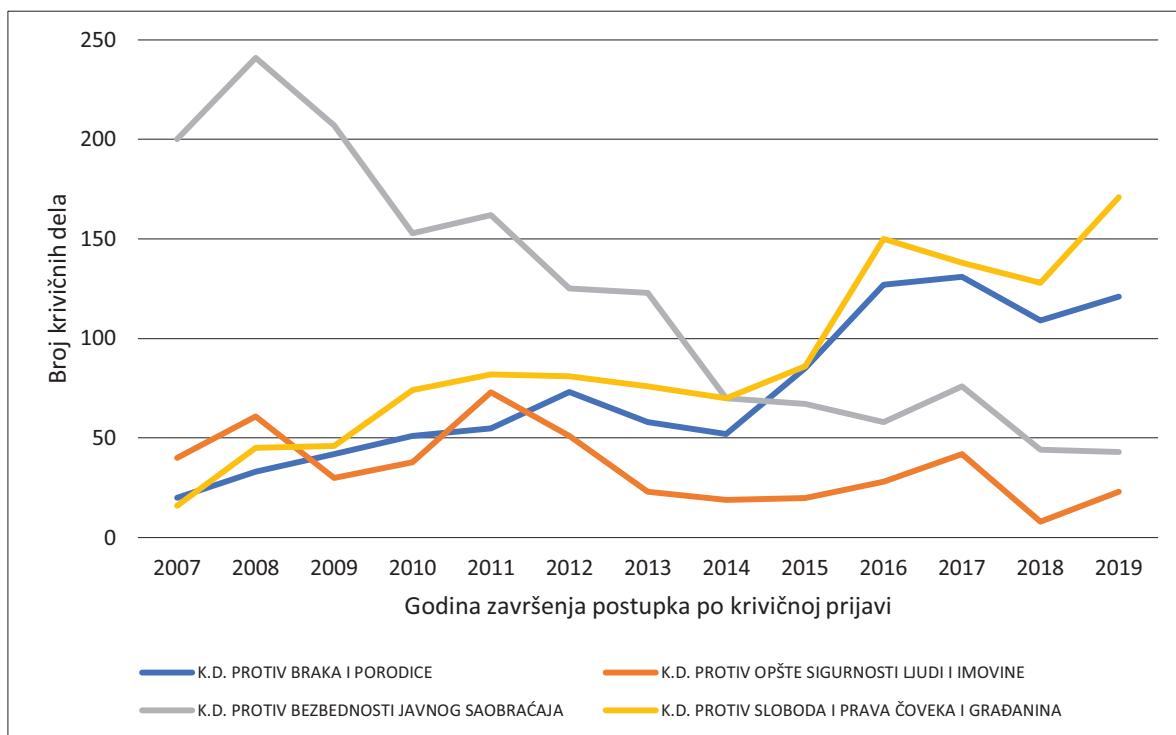

Grafik 15. Prevalenca krivičnih dela na godišnjem nivou (baza SK3)*

6.14 Analizirani su **trendovi za svaku grupu krivičnih dela po godinama**. Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građana, protiv braka i porodice i protiv zdravlja ljudi pokazuju **trend rasta** od 2007. do 2019. Krivična dela protiv privrede, protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, protiv bezbednosti javnog saobraćaja, protiv pravnog saobraćaja, kao i ostala krivična dela pokazuju **trend opadanja** od 2007. do 2019. Za krivična dela protiv života i tela, protiv polne slobode, protiv intelektualne svojine, protiv životne sredine, protiv pravosuđa, i protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom nije uočen značajan trend rasta ili opadanja u broju maloletnika u periodu 2007-2019. Krivična dela protiv izbornih prava, prava na osnovu rada i službene dužnosti izostaju.²³

Kada je reč o strukturi maloletničkog kriminaliteta u pogledu zastupljenosti određenih krivičnih dela, odnosno grupa krivičnih dela, podaci pokazuju ujednačenost, kako u pogledu ukupnog broja postupaka završenih po prijavi, tako i u odnosu na broj pravноснно okončanih postupaka i ukazuju da su najbrojnija krivična dela iz grupe krivična dela protiv imovine (preko 56%), zatim krivična dela protiv života i tela i krivična dela protiv javnog reda i mira (zastupljena sa po 11-13%) i krivična dela protiv zdravlja ljudi (zastupljena u 4-7% slučajeva).

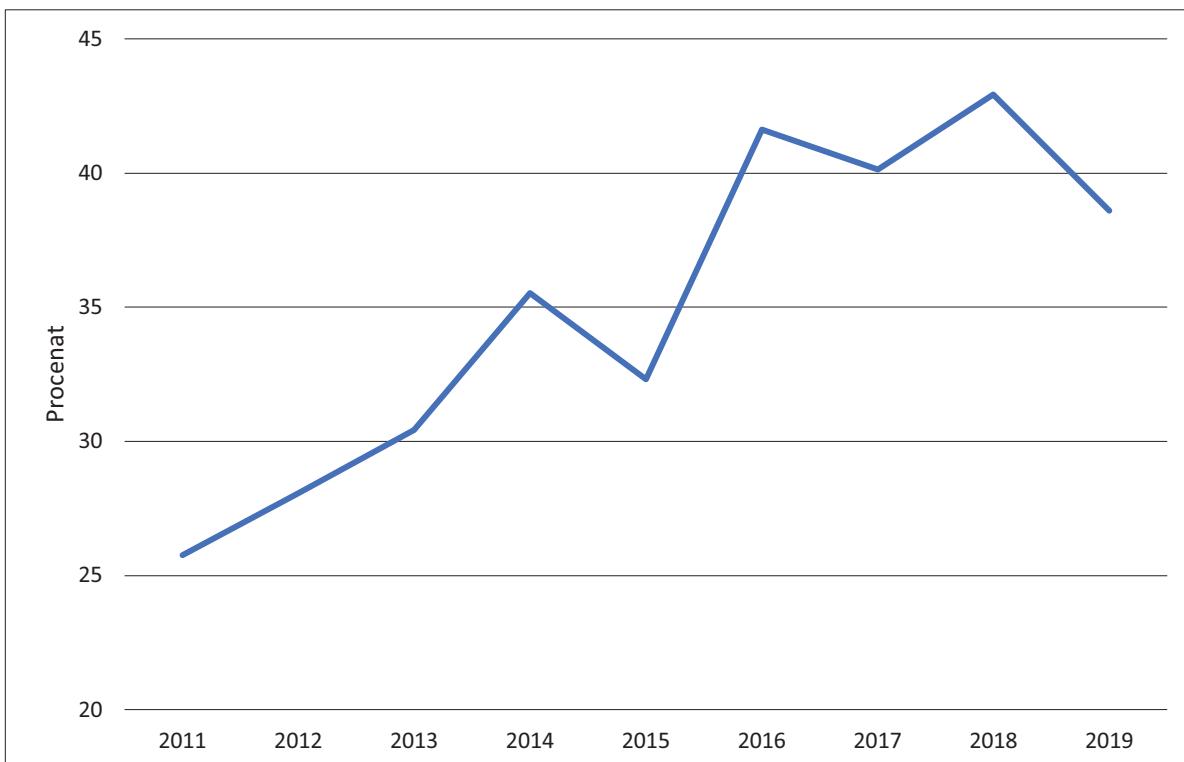
23 Za pojedine grupe krivičnih dela mogu se uočiti specifični trendovi. Naime, za krivična dela protiv časti i ugleda uočen je uvećan broj donetih odluka u periodu 2016-2019. Krivična dela protiv imovine pokazuju trend opadanja od 2013. Za krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka uočen je najveći broj odluka 2014. (4), dok je u ostalim godinama svega dve, što onemogućava interpretaciju. Za krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti republike Srbije nije uočen generalni trend osim skokova 2008-2010 i 2014-2016. U ostalim periodima broj odluka se kretao od jedne do šest. Broj krivičnih dela protiv državnih organa opada od 2014. do 2016, da bi usledio porast 2018-2019. Krivična dela protiv javnog reda i mira pokazuje trend rasta od 2007. do 2012. (452) kada dostižu vrhunac, nakon čega broj fluktuiru do 2019. Za krivična dela protiv Vojske Srbije odluke su donošene 2008-2012, između dve i četiri po godini.

Grafik 16. Prevalenca krivičnih dela na godišnjem nivou (baza SK3)*

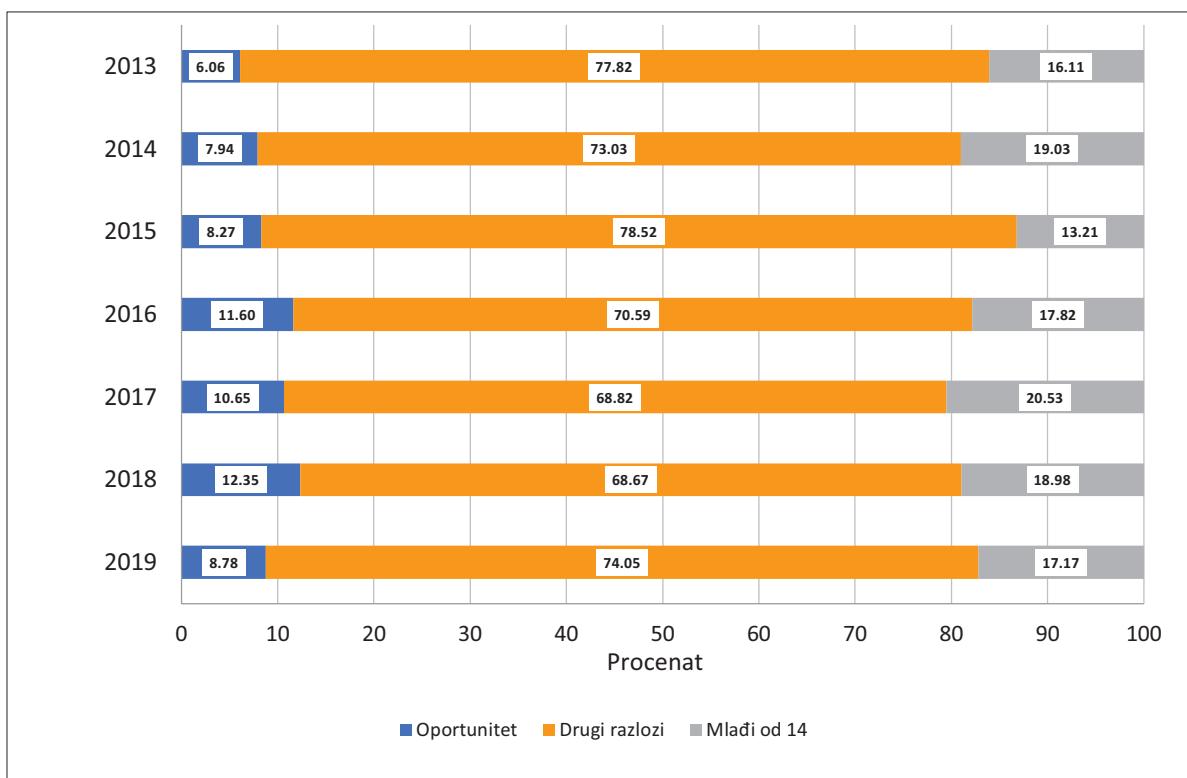
7. Analiza efikasnosti, efektivnosti i pravičnosti krivičnog gonjenja maloletnika

- 7.1** Polazeći od relevantnih međunarodnih standarda (vidi Poglavlje 1) koji insistiraju na primeni diverzionalih modela postupka prema maloletnicima, kao i na širokoj primeni načela oportuniteta, u ovom segmentu analizom su obuhvaćeni **podaci o odbačenim krivičnim prijavama, udelu krivičnih prijava koje su odbačene postupajući po načelu oportuniteta, prosečnom godišnjem prilivu predmeta, procentu savladavanja priliva, kao i trajanju krivičnih postupaka**. Navedeni podaci sagledani su u kontekstu ranije analiziranih podataka o **ukupnom broju predmeta rešenih po prijavi (SK3), ukupnom broju pravnosnažno okončanih postupaka prema maloletnicima (SK4)**.
- 7.2** U pogledu postupanja po krivičnim prijavama, podaci Republičkog javnog tužilaštva (RJT) pokazuju da, uopšteno, procenat odbačenih prijava pokazuje trend rasta u periodu 2011-2019 (Grafik 17).

Grafik 17: Procenat odbačenih krivičnih prijava u periodu 2011-2019.

- 7.3 Prilikom sagledavanja stope odbačenih krivičnih prijava od velikog značaja je analiza osnova za odbačaj (Grafik 18). Između 16,1% i 20,5% odbačenih krivičnih prijava protiv maloletnika bude odbačeno zbog uzrasta (mlađi od 14 godina), dok **između 6,1% i 12,4% bude odbačeno primenom instituta oportuniteta.**
- 7.4 **Osim što je procenat primene oportuniteta izuzetno nizak, zabrinjava i prekid trenda rasta, odnosno izražen pad primene ovog instituta u 2019. godini sa 12,35 na 8,78%. U postupcima prema maloletnicima primena uslovljenog oportuniteta dominira u odnosu na oportunitet iz člana 58 ZMUKD.** Ova praksa održava se uprkos svim poteškoćama vezanim za primenu vaspitnih naloga (vidi Poglavlje 8). Stav sudija za maloletnike koji su učestvovali analizi, je da bi mehanizam iz člana 58. ZMUKD trebalo primenjivati restriktivno, uglavnom kada se radi o krivičnim delima situacionog karaktera.

Grafik 18. Udeo različitih osnova za odbacivanje krivične prijave prema maloletniku (podaci RJT)

Član 58. ZMUKD predviđa da "za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna javni tužilac za maloletnike može odlučiti da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka iako postoje dokazi iz kojih proizlazi osnovana sumnja da je maloletnik učinio krivično delo, ako smatra da ne bi bilo celishodno da se vodi postupak prema maloletniku s obzirom na prirodu krivičnog dela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloletnika i njegova lična svojstva. Primena mehanizma bezuslovnog oportuniteta zahteva, dakle, procenu tužioca za maloletnike da samo suočavanje maloletnika sa krivičnopravnim sistemom ima dovoljan odvraćajući karakter, deluje vaspitno i motiviše na usvajanje konformističkog modela ponašanja. Iako zakonodavac ostavlja širok raspon za primenu ovog mehanizma u smislu propisane kazne i kriterijuma za ocenu celishodnosti, on i dalje nema širu primenu u praksi.

- 7.5** Budući da diverzioni modeli postupanja prema maloletnicima i dalje predstavljaju izuzetak umešto pravilo, za procenu efikasnosti, efektivnost i kvalitet krivičnih postupaka prema maloletnicima, od ključnog značaja su parametri koji se odnose na prosečan priliv predmeta po sudijama, prosečan broj rešenih predmeta po sudijama, ažurnost, procenat ukinutih odluka i procenat savladavanja priliva, maloletničkih predmeta u sudovima, prosečno trajanje postupaka izraženo u danima. U tom smislu, pouzdan temelj analize čine **podaci Vrhovnog kasacionog suda (VKS)** dostupni u detaljnim godišnjim statistikama o radu sudova, pri čemu je važno napomenuti da postoji razlika u pogledu dostupnosti podataka neophodnih za predmet analize, budući da se oni uopšte nisu dostupni u elektronskom obliku za period pre 2011, dok se nova metodologija koja omogućava pregled svih pomenučih parametara koristi tek od 2017. godine. Ovo značajno otežava sagledavanje efikasnosti, efektivnosti i kvaliteta postupaka prema maloletnicima u smislu čitavog perioda primene zakona.

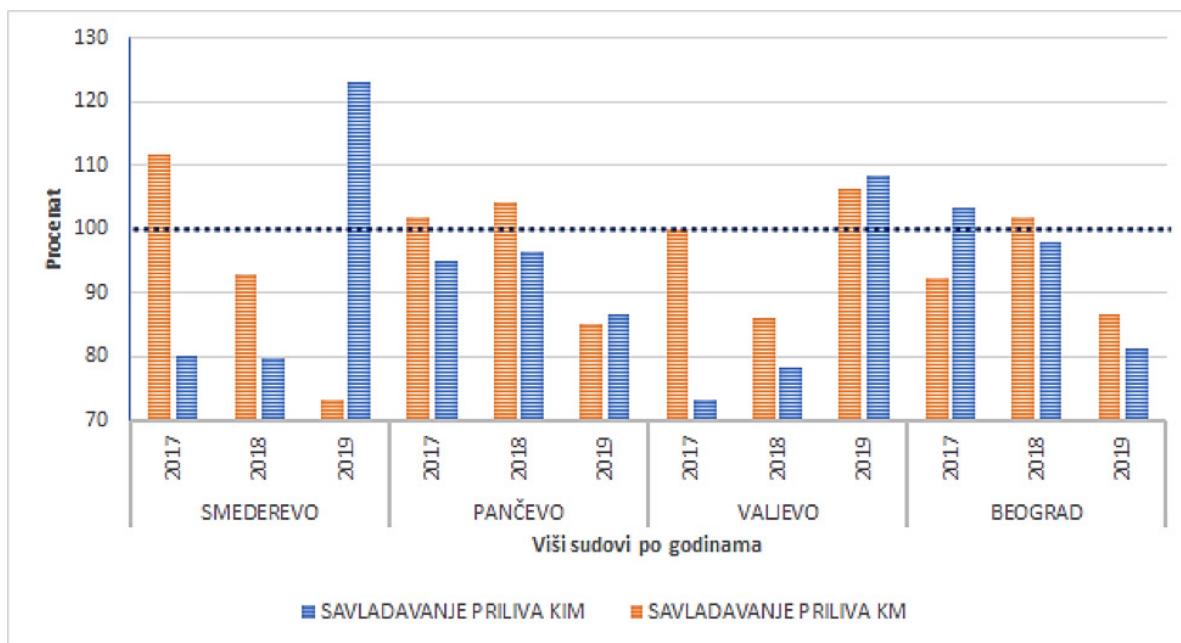
- 7.6** **Prosečan priliv predmeta po sudiji²⁴** pokazuje variranje tokom godina. Razlog variranja u **najvećem broju slučajeva treba tražiti u promeni broja sudija tokom godina**, što se potom odražava na priliv predmeta po sudiji, ali bi u obzir trebalo uzeti i druge faktore, poput migracije mlađih. Kada je reč o **prosečnom broju rešenih predmeta po sudiji²⁵**, rezultati pokazuju ujednačenost, a broj sudija nije uticao na broj rešenih predmeta. Nalazi trendova opadanja se u nekoj meri za pojedina mesta mogu objasniti i trendom opadanja prosečnog priliva predmeta po sudiji. **Ažurnost²⁶** je praćena kako za istražne predmete (u daljem tekstu: KIM), tako i za predmete pred sudom (u daljem tekstu: KM) predmete. Trend rasta ažurnosti uglavnom prati trend broja sudija, onda kada ima više sudija veća je i ažurnost, sa izuzetkom Pirot, Novog Sada i Zrenjanina. S druge strane trend opadanja ažurnosti se dešava i pored povećanja ili zadržavanja istog broja sudija. Analiziran je i **procenat ukinutih odluka²⁷**, koji predstavlja odnos broja razmatranih žalbi i broja ukinutih odluka. Nije uočen specifičan trend u tom pogledu, tj. sam broj razmatranih žalbi ne utiče na procenat ukinutih odluka.
- 7.7** Konačno, analizirani su i prikazani podaci o **savladavanju priliva u predmetima prema maloletnicima** gde je potrebno naglasiti da su podaci dostupni samo za period 2017-2019. U ovom periodu je registrovano visoko savladavanje priliva kako predmeta u istrazi (u proseku 96%) tako i predmeta pred sudom (u proseku 98%), i to kada je reč o ukupnom broju predmeta u Srbiji. Na **području Apelacionog suda u Beogradu** (Grafik 19) uočava se trend opadanja u Višim sudovima u Beogradu (KIM), Pančevu i Smederevu (KM), dok se u poslednjoj godini u Valjevu (KIM i KM) i Smederevu (KIM) očituje trend rasta u savladavanju priliva i preko 100%.

24 Trend rasta prosečnog priliva predmeta po sudiji uočen je za Užice, Kragujevac, Prokuplje, Pirot, Novi Sad i Zrenjanin. Trend opadanja prosečnog priliva zabeležen je za: Valjevo, Novi Pazar, Jagodinu, Niš, Leskovac, Vranje, Zaječar, Subotica i Sremska Mitrovica. Stabilan prosečan priliv karakteriše Smederevo, Pančevo, Beograd, Požarevac, Čačak, Kruševac, Kraljevo (sa izuzetkom naglog skoka 2011.), Negotin, Šabac i Sombor.

25 Trend rasta prosečnog broja rešenih predmeta zabeležen je za Beograd, Kragujevac, Prokuplje, Pirot, Niš (KIM), Novi Sad i Zrenjanin. Trend opadanja za Valjevo (tokom 2014-15), Pančevo, Jagodina, Vranje, Zaječar (od 2013) i Suboticu (KIM), a ujednačen trend broja rešenih predmeta za Smederevo, Požarevac, Novi Pazar, Kruševac, Kraljevo, Negotin, Leskovac, Sombor, Sremska Mitrovica, Subotica (KM) i Šabac.

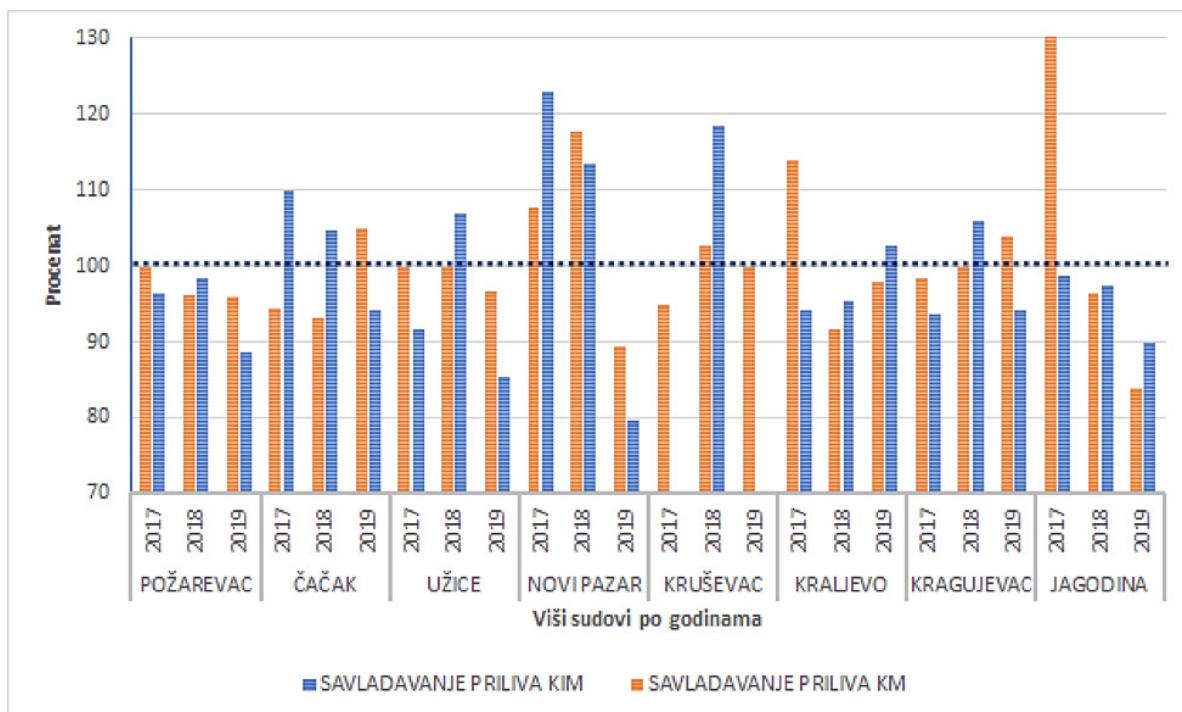
26 Trend rasta ažurnosti uočen za Smederevo (KM i KIM), Jagodinu (KM), Pirot (KM i KIM), Vranje (KIM), Novi Sad (KIM, jak rast KM 2013-16), Šabac (KM i KIM) i Zrenjanin (KIM). Trend opadanja za Kraljevo (KM i KIM), Leskovac, Sremska Mitrovica i Zaječar (KIM), a stabilan trend za Valjevo, Pančevo, Beograd, Požarevac, Čačak, Novi Pazar, Užice, Kruševac, Negotin, Prokuplje, Niš.

27 Trend rasta procenta ukinutih odluka zabeležen je za Beograd, Valjevo, Suboticu i Zrenjanin. Trend opadanja za Požarevac, Čačak, Novi Pazar, Kruševac, Kraljevo, Jagodinu, Prokuplje, Pirot, Vranje i Sremsku Mitrovicu, a stabilan trend zabeležen je za Pančevo, Smederevo, Užice, Kragujevac, Negotin, Niš, Leskovac, Zaječar, Šabac, Sombor i Novi Sad.

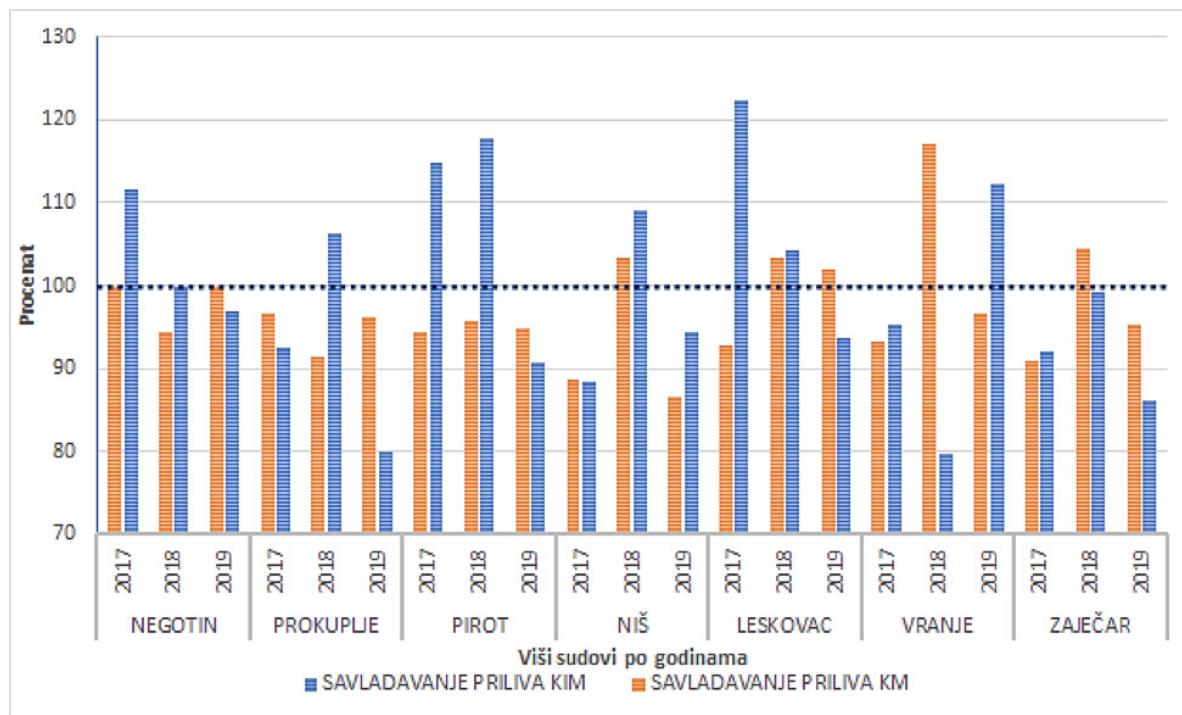

Grafik 19. Savladavanje priliva za područje Apelacionog suda u Beogradu

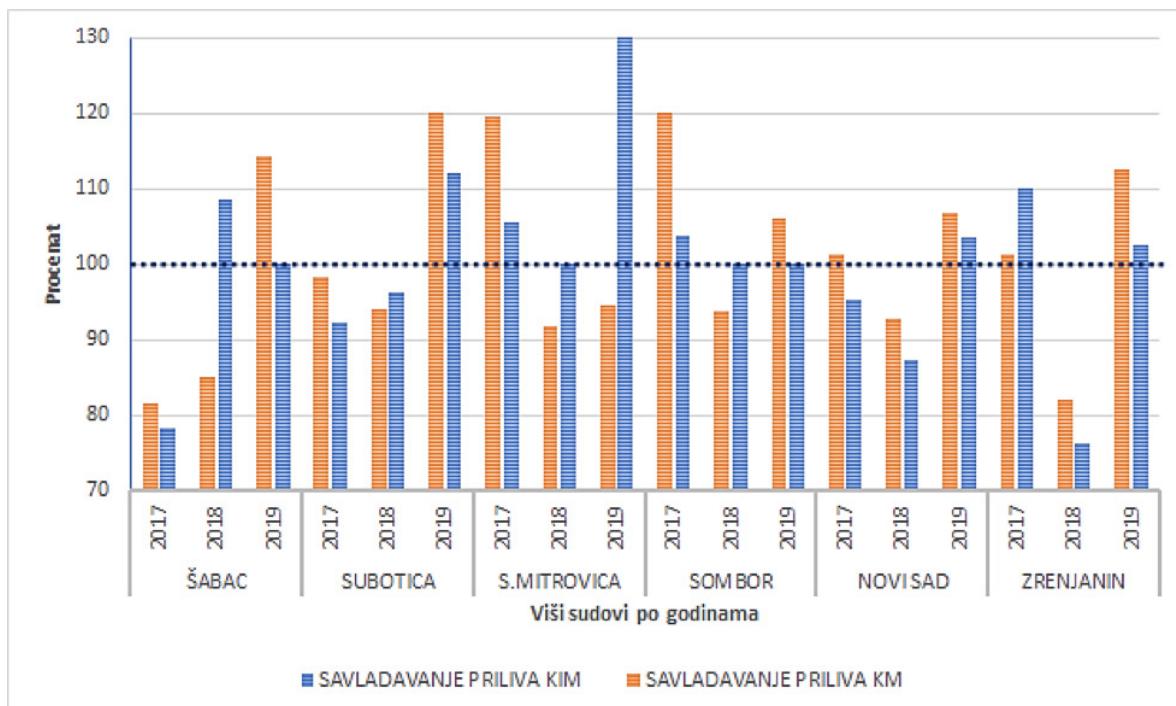
- 7.8 Područje Apelacionog suda u Kragujevcu** (Grafik 20) registruje trend opadanja u savladavanju priliva istražnih predmeta u Užicu, Novom Pazaru, Jagodini. Uopšte uzev, većina viših sudova ima savladavanje priliva iznad 90% kako za istražne predmete (KIM), tako i za predmete pred sudom (KM).
- 7.9 Područje Apelacionog suda u Nišu** (Grafik 21) registruje trend opadanja KIM predmeta u poslednjoj godini u Prokuplju, Pirotu i Zaječaru. Potrebno je naglasiti da kada su u pitanju predmeti u istrazi, u određenim godinama savladavanje priliva u značajnoj meri prekoračuje 100%. Trend rasta KM u savladavanju priliva registrovan je u Leskovcu, dok je nešto niži procenat registrovan za Niš. Međutim za većinu sudova je savladavanje priliva ujednačeno i iznad 90% za KM predmete.
- 7.10 Na području Apelacionog suda u Novom Sadu** (Grafik 22) registruje se trend rasta u savladavanju priliva za istražne predmete u Šapcu, Subotici i Sremskoj Mitrovici. Trend rasta za predmete pred sudom je zabeležen za Šabac i Suboticu. Potrebno je istaći da je u poslednjoj godini registrovano 100% i više u savladavanju priliva za sve više sudove, kako za KIM tako i za KM predmete.

Grafik 20. Savladavanje priliva za područje Apelacionog suda u Kragujevcu

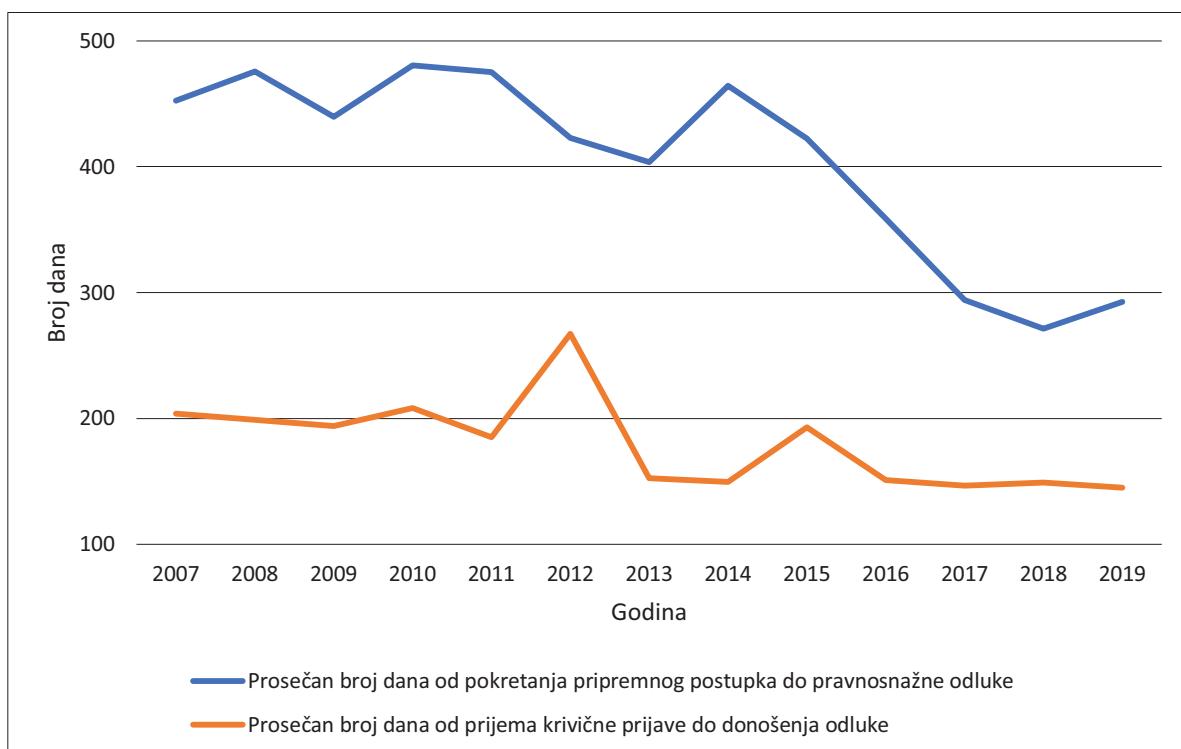

Grafik 21. Savladavanje priliva za područje Apelacionog suda u Nišu

Grafik 22. Savladavanje priliva za područje Apelacionog suda u Novom Sadu.

- 7.11 U pogledu trajanja postupka prema maloletnicima**, analizirani su podaci dostupni u bazama SK4 i SK3, pri čemu je **uočeno da trajanje perioda od pokretanja pripremnog postupka do pravnosnažne odluke kojom se okončava krivični postupak opada od 2011. godine** (baza SK4). Opšti trend opadanja trajanja postupka od prijema krivične prijave do donošenja odluke uočljiv je od 2007. godine, sa izuzetkom 2012. (baza SK3).
- 7.12** Navedeni podaci od velikog su značaja u pogledu **ocene efektivnosti postupka**, imajući u vidu da je u postupcima prema maloletnicima neophodnost blagovremenog i ažurnog postupanja podignuta na nivo procesnog načela (načelo hitnosti postupka). Trajanje postupka posebno je važno kada je u pitanju svrshishodnost tretmana - imajući u vidu značenja i kontekst činjenja dela u adolescenciji, te razvojne promene koje se dešavaju na emotivnom, kognitivnom i socijalnom planu, koje utiču na percepciju i svest o sebi, drugima i delima - i ovakvi nalazi ohrabruju, mada je i dalje prosečno vreme od pokretanja pripremnog postupka do pravnosnažne odluke relativno dugo.
- 7.13** Stav profesionalaca koji su učestvovali u analizi je da se **u najvećem broju predmeta poštuje načelo hitnosti postupka**. U slučajevima kada do odugovlačenja postupka dođe, razlozi uključuju činjenje novih krivičnih dela od strane maloletnika, nedostupnost maloletnika (žive na ulici, nemaju prijavljeno prebivalište) ili nedostupnost drugih učesnika u postupku.

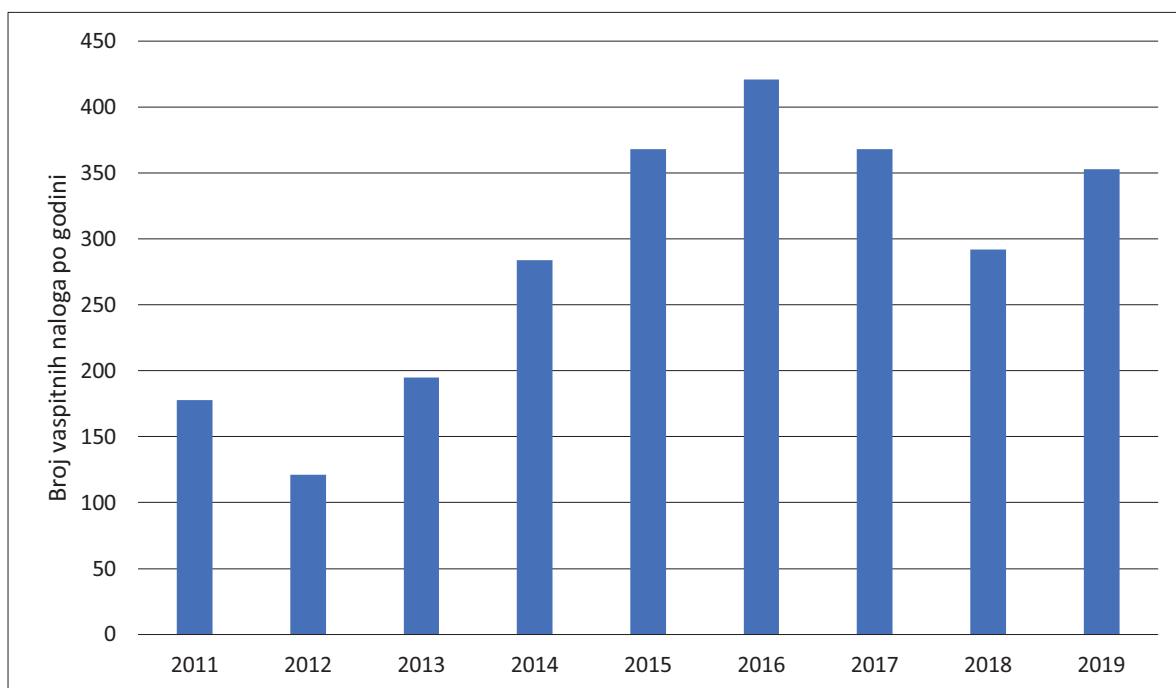
Grafik 23. Prosečno trajanje krivičnog postupka od pokretanja pripremnog postupka do pravnosnažne odluke (SK4) i od prijema krivične prijave do donošenja odluke (SK3), izraženo u danima

Imajući u vidu i dalje nedovoljnu upotrebu diverzionalnih modela postupanja, redukcija trajanja krivičnog postupka prema maloletnicima u fokusu ima godišnje savladavanje priliva, povećanje ažurnosti i smanjenje broja ukinutih odluka. Lako podaci pokazuju da opada trajanje krivičnih postupaka od pokretanja pripremnog postupka do pravnosnažnosti odluke, počev od 2011. godine (sa preko 400 na oko 300 dana), podaci o godišnjem savladavanju priliva i dalje pokazuju pozitivne i negativne pikove na godišnjem nivou u različitim sudovima, što govori o izostanku ozbiljnijeg sistemskog ali postojanju lokalnih problema u pogledu efikasnosti, najčešće vezanih za brojno stanje sudija u konkretnom sudu u posmatranoj godini. Pri tome je negativan pik u jednoj, po pravilu praćen pozitivnim u narednoj godini, što govori o blagovremenom prepoznavanju i reagovanju na probleme u pogledu efikasnosti.

8. Analiza izricanja i primene vaspitnih naloga i krivičnih sankcija prema maloletnicima

- 8.1 Kao što je ranije pomenuto, **uvodenje vaspitnih naloga** viđeno je kao jedan od preduslova za masovnu primenu diverzivnih modela postupanja i unapređenje efikasnosti i efektivnosti maloletničkog pravosuđa. Imajući u vidu da je u pitanju sasvim nov institut, nije za očekivati da je već u prvim godinama primene pokazao maksimalne domete, budući da u početku nije bilo uslova za njihovu

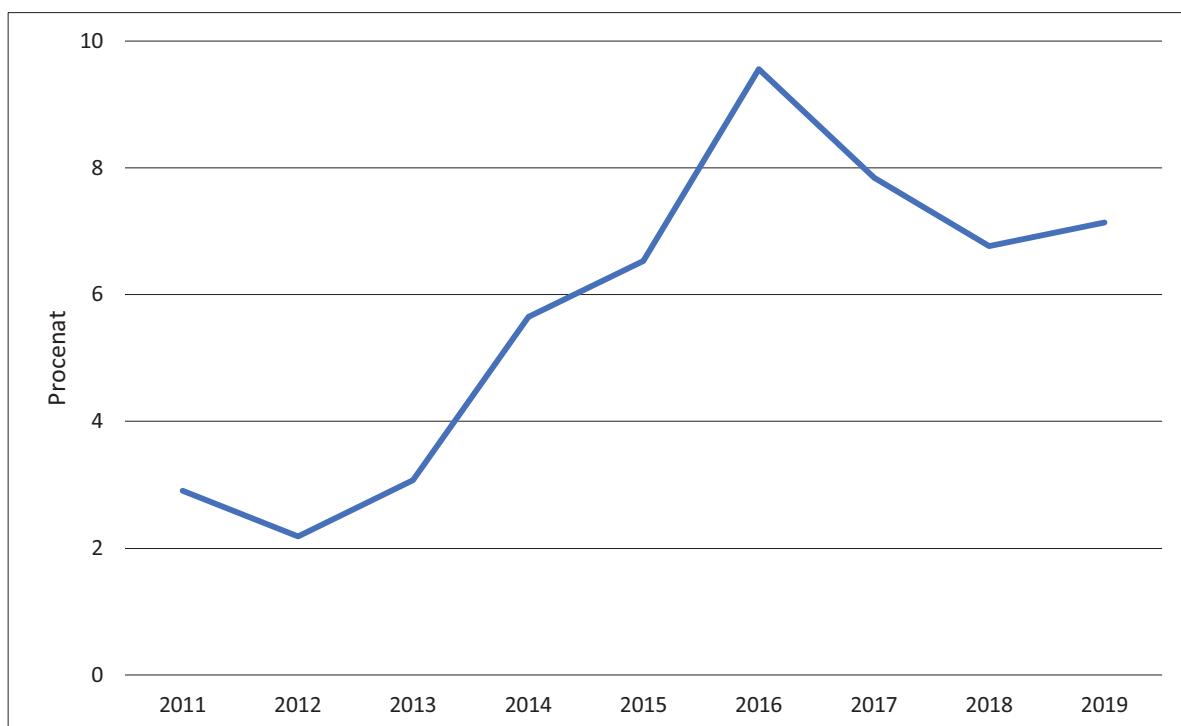
primenu. Situacija je donekle korigovana tokom i nakon sproveđenja nekoliko donatorskih projekata²⁸ koji su imali u fokusu temu vaspitnih naloga, u četiri pilotirana grada (Niš, Novi Sad, Beograd, Kragujevac), nakon kojih je sprovedena horizontalna edukacija o primeni vaspitnih naloga u drugim gradovima, pa je njihovo izricanje u praksi unapređeno. Međutim, **postoje i dalje sudovi u Srbiji u kojima se ne izriču vaspitni nalozi, ili se izriču u veoma ograničenom broju ili samo neki od njih, usled nepostojanja uslova za njihovu realizaciju.** Prema podacima RJT (dostupni za period od 2011. godine), broj izrečenih vaspitnih naloga se u periodu 2011-2019. kretao između 121 i 421, pri čemu **od 2012. do 2016. postoji tendencija porasta broja izrečenih vaspitnih naloga, nakon čega ovaj trend opada 2017. i 2018. da bi ponovo imao skok 2019. godine.** (Grafik 24).

Grafik 24. Podaci RJT o broju izrečenih vaspitnih naloga za period 2011-2019.

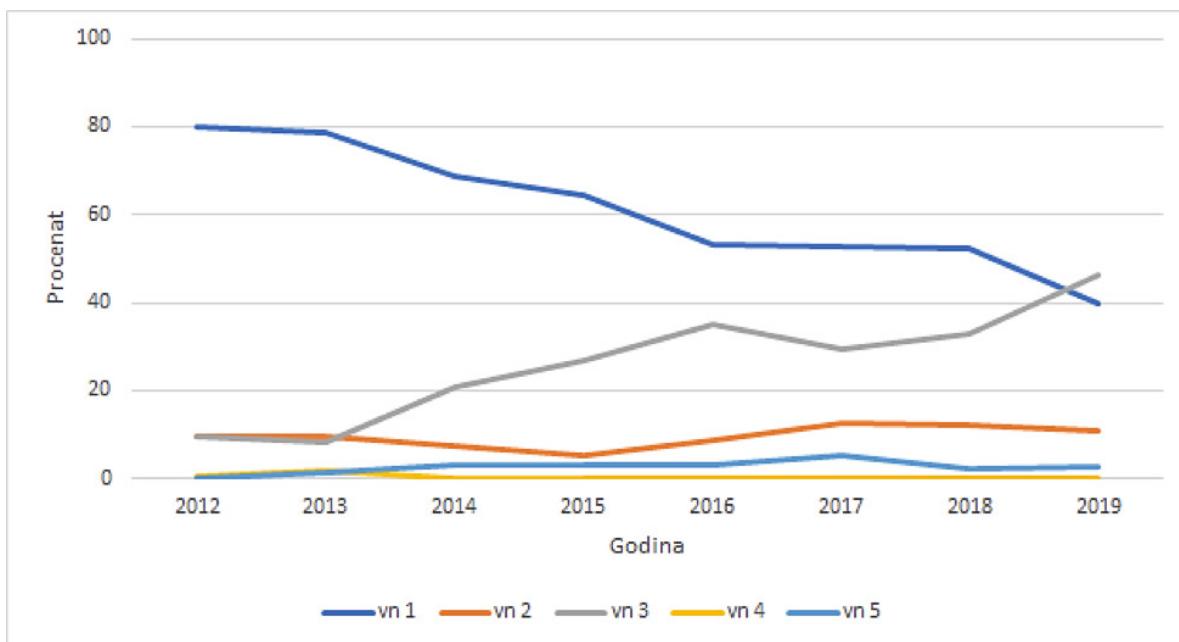
- 8.2** Vaspitni nalog je izrečen u 2-10% od ukupnog broja predmeta u kojima je nije odbačena krivična prijava, pri čemu trend udela izrečenih vaspitnih naloga u potpunosti odgovara trendu absolutnog broja izrečenih naloga (Grafik 25).

²⁸ Projekat „Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji“ sprovodila je International Management Group od 2011. do 2014. godine. Projekat „Jačanje sistema pravosuđa i socijalne zaštite kako bi se unapredila dečja zaštita u Srbiji“ sprovodio je UNICEF od 2014. do 2017. godine.

Grafik 25. Udeo izrečenih vaspitnih naloga u ukupnom broju prihvaćenih krivičnih prijava (podaci RJT)

- 8.3 U bazama SK3 i SK4, analizirana je struktura, odnosno pojedinačna zastupljenost vaspitnih naloga po članu 7. ZMUKD. Najzastupljeniji **vaspitni nalog** (Grafik 26) jeste **poravnjanje sa oštećenim** (1283), potom uključivanje u humanitarni rad (621) i redovno pohađanje škole-posla (212) i konačno uključivanje u tretman (67) ili odvikavanju od zavisnosti od alkohola ili droga (6). Prisutan je **trend rasta primene trećeg vaspitnog naloga, tj. uključivanja u humanitarni rad**. Ovo je posebno zanimljiv nalaz imajući u vidu izveštaje iz prakse da je teško sprovesti ovu meru jer podrazumeva saradnju sa drugom institucijom ili organizacijom, plaćanje osiguranja, praćenje i podršku maloletnika u tim institucijama i organizacijama, što je svojevrsan izazov i kad je u pitanju broj zaposlenih i njihova obučenost. Važno je napomenuti i da se **uočava drastičan pad učestalosti vaspitnog naloga poravnanje sa oštećenim**, što je imajući u vidu njegovu predominantnu zastupljenost, osnovni razlog za negativan trend koji je u primeni vaspitnih naloga postojao u periodu 2016-2018. S druge strane, **analiza ukazuje na potpuni izostanak primene vaspitnog naloga odvikavanje od alkohola ili droga**. Podaci o primeni ovog vaspitnog naloga, odnosno upućivanje maloletnog učinjocu u zdravstvenu ustanovu u cilju tretmana (67) ili odvikavanja (6) su u skladu sa prijavljenim problemima u praksi, koji ukazuju na izostanak, odnosno potrebu osnivanja institucije koja će omogućiti izvršenje navedenih vaspitnih naloga, tim pre što problemi maloletnih učinilaca sve češće indikuju primenu ovih vrsta vaspitnih naloga. Međutim, ovakav nalaz dodatno zabrinjava zbog učestalosti i štetnosti zloupotrebe supstanci posebno među adolescentima (Protić, 2020), ali i zbog činjenice da je prestanak zloupotrebe supstanci i formalan i neformalan uslov započinjanja psihološkog tretmana.

Grafik 26. Udeo pojedinačnog vaspitnog naloga u ukupnom broju izrečenih vaspitnih naloga

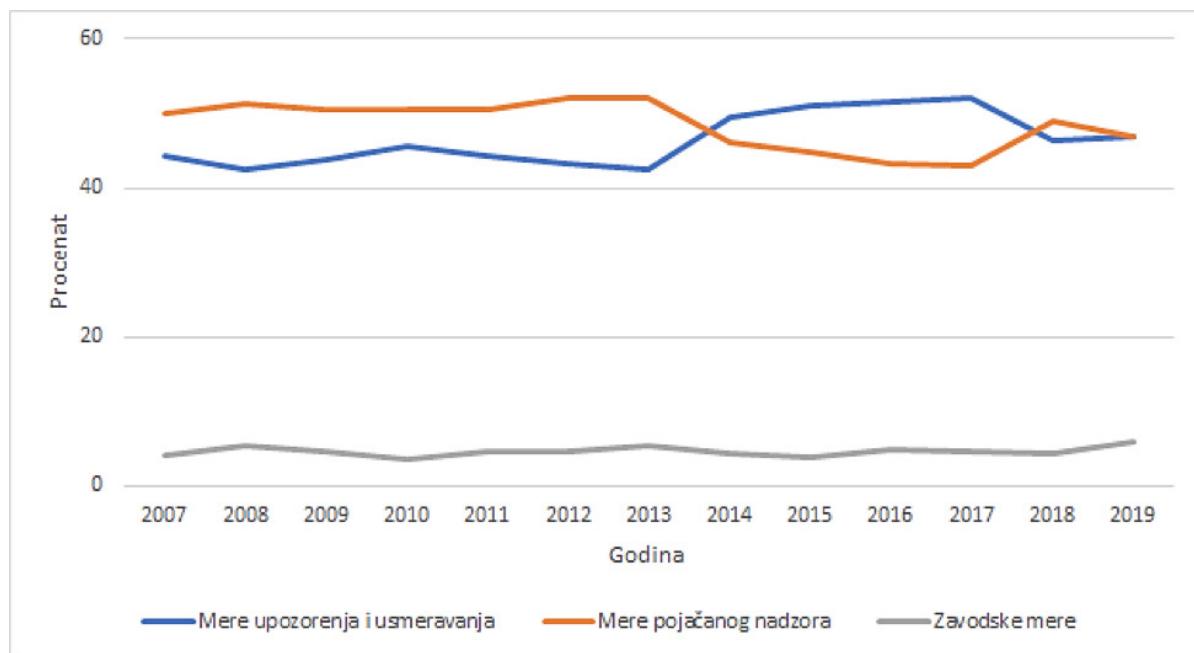
*1. = poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela; 2. = da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla; 3. = da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; 4. = da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga; 5. = da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama.

- 8.4** RZSZ beleži sve slučajeve tokom godine u kojima je maloletnik učinilac krivičnog dela, bez obzira da li je slučaj nov ili je maloletnik na evidenciji od ranije. Samim tim, podaci RZSZ pokazuju ukupan godišnji broj maloletnih učinilaca krivičnih dela na evidenciji centara za socijalni rad, kao i ukupan broj vaspitnih naloga i krivičnih sankcija. Najzastupljeniji vaspitni nalozi su: humanitarni rad (godišnji prosek od 294), poravnjanje sa oštećenim (godišnji prosek od 227) i redovno pohađanje škole/posla (godišnji prosek od 174). Najmanje zastupljeni su uključivanje u tretman (godišnji prosek od 59) i podvrgavanje odvikavanju (godišnji prosek od 12). Nalazi su u skladu sa nalazima dobijenim iz baza RZS, izuzev raskoraka u učestalosti humanitarnog rada i poravnjanja sa oštećenim.
- 8.5** Sistem socijalne zaštite ima ključnu ulogu u realizaciji vaspitnih naloga, imajući u vidu da zakon prepoznaje organ starateljstva kao nadležno telo u pitanjima predlaganja i izbora svakog vaspitnog naloga, koje ima obavezu izveštavanja o toku primene i ishodima. Međutim, **za realizaciju vaspitnih naloga neophodno je povećati broj pružalaca usluga**. Ovdje se javlja problem licenciranja organizacija za određene usluge (ne postoje standardi za realizaciju savetodavno-terapijskih i socio-edukativnih usluga) i obezbeđivanje sredstava za njihov rad, koje bi osiguralo njihovo održivo i dugoročno funkcionisanje. Takođe, lokalne zajednice bi trebalo značajnije uključiti u primenu vaspitnih naloga, kao i predstavnike vladinog i nevladinog sektora, obrazovanja i zdravlja.

- 8.6** **Pružaoci usluga iz civilnog sektora** suočavaju se sa brojnim izazovima kada je u pitanju realizacija vaspitnih naloga. Neki nemaju dovoljno kapaciteta i prave liste čekanja za prijem maloletnika na primenu vaspitnog naloga; drugi rade sa manjim brojem maloletnika jer naplaćuju usluge. Maloletnike im obično upućuje tužilaštvo preko centara za socijalni rad (CSR), ali postoje i privatna savetovališta u koje roditelji dolaze po preporuci. Ranije aktivnosti, realizovane u okviru projekata, bile su raznovrsnije, te su uključivale i grupni rad, rad sa roditeljima, slobodne aktivnosti. Što se evaluacije efekata tretmana tiče, pružaoci usluga to rade samoinicijativno. Obično traže povratne informacije od maloletnika i roditelja o promeni ponašanja maloletnika nakon okončanja vaspitnog naloga.
- 8.7** Jedan od posebnih izazova u primeni zakona jeste taj što **Standardi i procedure za primenu vaspitnih naloga, kao i Pravilnik o primeni vaspitnih naloga, nisu usvojeni**. Standardi i procedure za primenu vaspitnih naloga postoje, ali nisu zvanično usvojeni te akteri nisu obavezni da ih se pridržavaju. Usled nepostojanja pisanih pravila postupanja, primena vaspitnih naloga svodi na inicijativu i iskustvo aktera u primeni. Neophodno **hitno usvajanje Pravilnika o primeni vaspitnih naloga, kojim bi se detaljno definisale obaveze svih aktera u postupku**. Takođe, potrebno je **razviti sistem akreditovanih programa** u kojima bi maloletnik bio obavezan da uzme učešće u okviru vaspitnog naloga (ili uz vaspitne mere). Praktičari smatraju i da je neophodno formiranje akreditovanih dnevnih boravaka u kojima bi bilo moguće realizovati nekoliko vaspitnih naloga i posebnih obaveza.
- 8.8** Postoji konsenzus u akademskim i stručnim krugovima da su **rezultati primene vaspitnih naloga izuzetno dobri, a broj recidiva izuzetno mali, iako u praksi i dalje nisu doživeli punu primenu**, pogotovo u pojedinim sredinama (Stevanović i Vujičić, 2018). Prema rezultatima studije o praćenju ishoda sproveđenja vaspitnih naloga, maloletnici uglavnom pozitivno ocenjuju svoja iskustva i većinu naloga prepoznaju kao nešto korisno (Džamonja Ignjatović, 2017). Postupak se shvata upravo kao **adekvatna preventivna intervencija** koja dolazi u pravom trenutku. Primenom vaspitnih naloga **izbegava se stigmatizacija maloletnika** i njihovo nepotrebno uvođenje u kaznenu evidenciju; imaju veće efekte na maloletnika, te su bolji za maloletnike i zajednicu jer skraćuju postupak i zahtevaju manja finansijska sredstva.

Propisivanjem načelno širokih zakonskih uslova za **primenu vaspitnih naloga**, kao i brojnost i raznovrsnost vaspitnih naloga iz člana 7. ZMUKD, zakonodavac je stvorio bazične preduslove za njihovu široku primenu. Ipak, i pored apsolutno pozitivne ocene profesionalaca u pogledu rezultata koji se ostvaruju primenom vaspitnih naloga u pojedinačnim slučajevima, ni 15 godina od donošenja zakona, normativni okvir nije upotpunjeno donošenjem neophodnih podzakonskih i internih akata. Pitanje podele nadležnosti između sektora pravosuđa i socijalne zaštite i dalje sprečava adekvatno planiranje i sprovođenje budžeta. Pored nedovršenog normativnog okvira, profesionalci i dalje zameraju i njegovu restriktivnost predlažući da se zakonska granica za mogućnost primene vaspitnih naloga pomeri na dela za koja se može izreći kazna zatvora do osam godina. Pored navedenog, nedostatak programa za realizaciju vaspitnih naloga u praksi predstavlja jedan od osnovnih razloga što procenat primene u poslednje dve godine stagnira na oko 7%. U pogledu strukture, odnosno učestalosti pojedinih vaspitnih naloga, poravnjanje sa oštećenim primenjuje se dvostruko češće u odnosu na uključivanje u humanitarni rad i gotovo šest puta učestalije nego redovno pohađanje škole/posla i dvadeset puta učestalije nego uključivanje u tretman. Primena odvikavanja od zavisnosti od alkohola ili droga gotovo da ne postoji u praksi, budući da ne postoji institucionalni okvir za realizaciju. Zabrinjava i opadajući trend primene poravnanja sa oštećenim, imajući u vidu izrazito vaspitni karakter ovog vaspitnog naloga, dok trend rasta primene uključivanja u humanitarni rad nije propraćen srazmerno pozitivnom ocenom profesionalaca o kapacitetima za primenu ovog vaspitnog naloga u praksi.

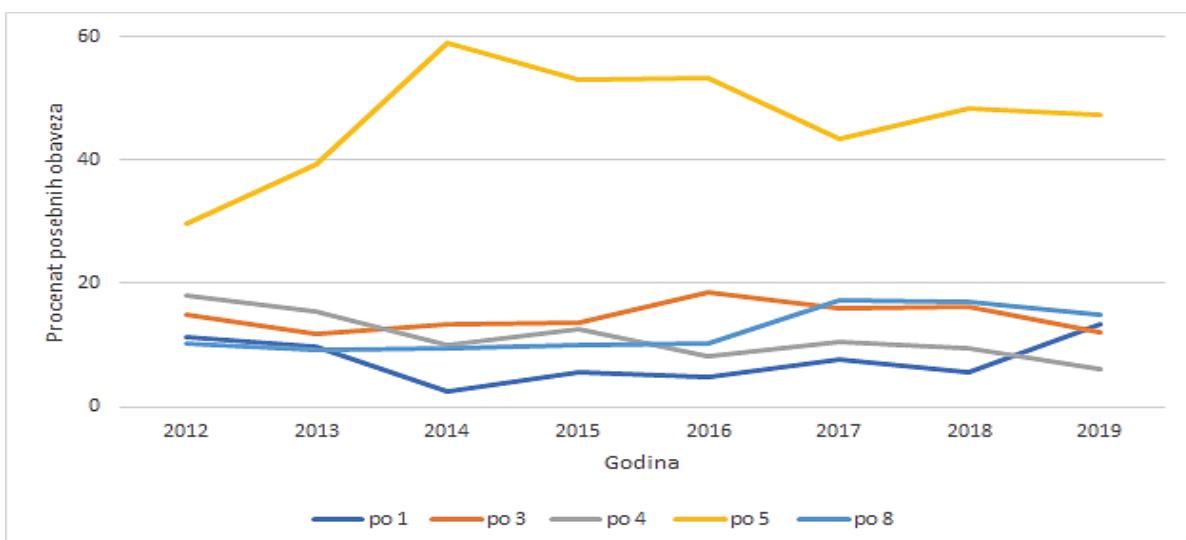
- 8.9** U bazi SK4 analizirana je i **zastupljenost izrečenih sankcija**. Podaci ukazuju na **preferenciju mera pojačanog nadzora (12,587) i mera upozorenja i usmeravanja (11,926)**, u odnosu na zavodske mere (1,206) ili kaznu maloletničkog zatvora (137) što reflektuje strukturu kriminaliteta maloletnika u pogledu najzastupljenijih grupa krivičnih dela. Kada su u pitanju pravnosnažne mere, podaci ukazuju na generalni pad broja izrečenih sankcija u poslednjim godinama, što je u skladu sa ranije pojašnjenim trendovima kriminaliteta maloletnika. Prisutan je trend opadanja kazne maloletničkog zatvora od 2007. Međutim, isto tako se registruje trend opadanja vaspitnih mera počev od 2013. godine (videti str. 39)

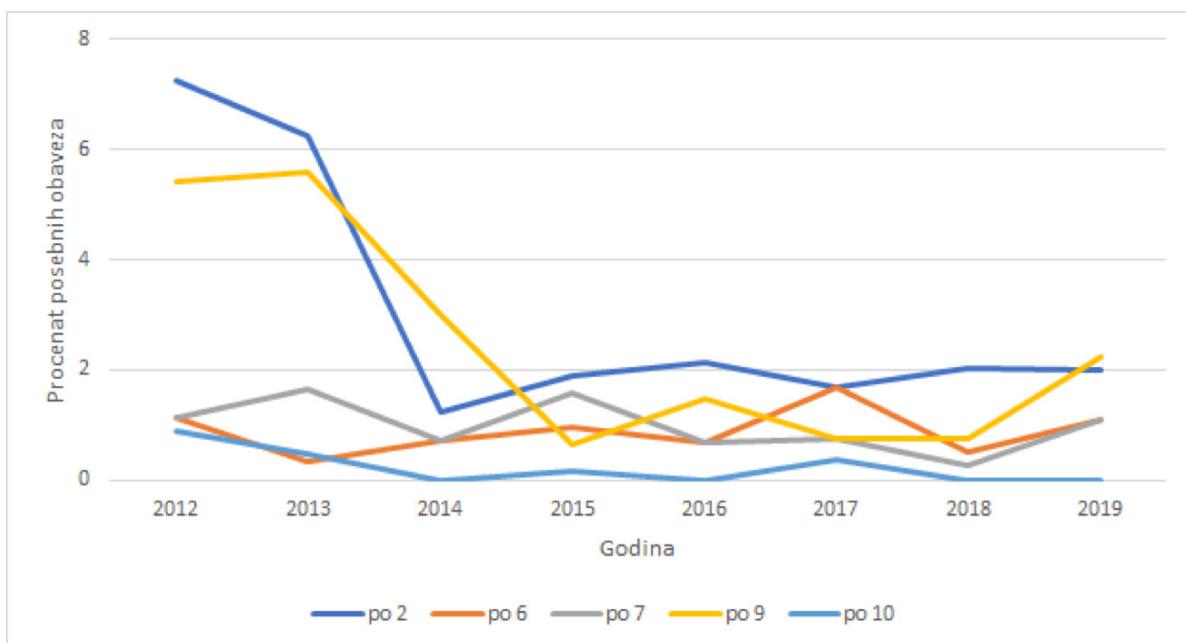
Grafik 27. Udeo pojedinih krivičnih sankcija u ukupnom broju izrečenih krivičnih sankcija

- 8.10** Podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu (RZSZ) odnose se na ukupan broj maloletnika prema kojima se primenjuju krivične sankcije u toku jedne godine. Najzastupljenije su bile mere pojačanog nadzora (godišnji prosek 2137), zatim upućivanje u vaspitno-popravni dom (godišnji prosek 137) i upućivanje u vaspitnu ustanovu (godišnji prosek 57). Navedeni nalazi su u skladu sa ranije analiziranim nalazima dobijenim od RZS.

- 8.11** Kada je reč o vaspitnim merama upozorenja i usmeravanja, najzastupljenija posebna obaveza jeste uključivanje u humanitarni rad (2078), zatim redovno pohađanje škole/posla (643), uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman (528), osposobljavanje za zanimanje (497), kao i izvinjenje oštećenom (320). Manje zastupljene posebne obaveze obuhvataju nadoknadu štete (133), pohađanje kurseva (116), podvrgavanje odvikavanju (51), uključivanje u sportske aktivnosti (44) i nemogućnost napuštanja mesta prebivališta bez dozvole (20). **Trendovi opadanja** se mogu uočiti po pitanju posebnih obaveza: nadoknada štete, osposobljavanje za zanimanje, podvrgavanje odvikavanju i pohađanje kurseva. Ovakav trend opadanja ne ohrabruje jer su osposobljavanje za zanimanja, školovanje i doškolovanje neophodni za maloletnikovu integraciju u društvo i odustajanje od činjenja krivičnih dela, dok su problemi vezani za programe odvikavanja neposredno vezani za izostanak specijalizovane ustanove za lečenje i osposobljavanje maloletnika o čemu će u nastavku biti više reči.

Grafik 28. Udeo pojedinačnih posebnih obaveza u ukupnom broju izrečenih posebnih obaveza za navedenu godinu

Grafik 29. Udeo pojedinačnih posebnih obaveza u ukupnom broju izrečenih posebnih obaveza za navedenu godinu

1 = da se izvini oštećenom; **2** = da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao; **3** = da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla; **4** = da se osposobljava za zanimanje koje odgovara nje- govim sposobnostima i sklonostima; **5** = da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; **6** = da se uključi u određene sportske aktivnosti; **7** = da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga; **8** = da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama; **9** = da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje; **10** = da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva.

- 8.12** Podaci RZSZ daju uvid u **ukupan broj maloletnika prema kojima se izvršava posebna obaveza u toku jedne godine, i ujednačeni su sa podacima iz RZS**. Najzastupljenije posebne obaveze su uključivanje u humanitarni rad (godišnji prosek: 387), redovno pohađanje škole/posla (godišnji prosek: 192), izvinjenje oštećenom (godišnji prosek: 135) i uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman (godišnji prosek: 104). Najmanje zastupljene posebne obaveze su podvrgavanje odvikavanju (godišnji prosek: 26), pohađanje kurseva (godišnji prosek: 21) i uključenje u sportske aktivnosti (godišnji prosek: 8). Trendovi opadanja se očitavaju u redovnom pohađanju škole, nadoknadi štete, izvinjenju oštećenom i podvrgavanju odvikavanju.
- 8.13** Pored navedenog, **praksa izvršenja posebnih obaveza vezanih za podvrgavanje odvikavanju i uključivanju u pojedinačni ili grupni tretman već više od decenije funkcioniše na bazi individualnih kontakata i lokalne saradnje (ili izostanka iste)**, a i tamo gde je saradnja uspostavljena, javljaju se brojni problemi u praksi vezani za geografsku udaljenost od medicinske ustanove koja tretman sprovodi od mesta stanovanja maloletnika, izričite zahteve za svakodnevnim prisustvom roditelja i sl. Preklapanje nadležnosti Ministarstva pravde, Ministarstva zdravlja i Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja očigledno u praksi predstavlja nepremostivu prepreku uspostavljanju specijalizovane ustanove čime bi bili otklonjeni višedecenjski problemi.
- 8.14** **U pogledu vaspitnih mera pojačanog nadzora**, važno je napomenuti da je **vaspitna mera pojačanog nadzora u drugoj porodici** ogroman resurs, ali se **ne primenjuje zbog nedostatka specijalizovanog hraniteljstva**. Postoje slučajevi kada maloletnik biva upućen u VPD čak i kada to nije celishodno, jer porodica nema kapaciteta, a nije moguće primeniti meru iz otvorene zaštite poput specijalizovanog hraniteljstva. U praksi se javlja stav da tu meru treba zameniti drugom merom za koju postoje bolje pretpostavke u našem okruženju, jer se specijalizovano hraniteljstvo ne uklapa u kulturno-ručni okvir. Kada je u pitanju pojačan nadzor organa starateljstva (PNOS), dešava se da CSR PNOS ne realizuju sa decom već kontaktom s roditeljima, što dovodi u pitanje sam smisao i kvaliteta izvršenja mere. PNOS ili pojačan nadzor roditelja, kao i posebna obaveza pohađanja škole, izriču se bez ikakve dodatne intervencije i rada sa maloletnikom. Uz njih bi bilo korisno izricati i obavezu psihološkog savetovanja.
- 8.15** **Upućivanje u vaspitnu ustanovu** je celishodno je ali i neophodno za mali broj maloletnika. Poseban izazov za primenu ove mere predstavlja činjenica da je vaspitnu meru upućivanja u vaspitnu ustanovu moguće je realizovati samo u dva zavoda za vaspitanje dece i omladine na teritoriji Srbije, u Beogradu i Nišu. Pored izazova vezanih za određivanja konkretnе ustanove, u praksi problem predstavlja i definisanje na čiji teret padaju troškovi izvršenja mere, imajući u vidu da ove ustanove pripadaju sistemu socijalne zaštite a ne izvršenja sankcija. Pored toga, postoje i problemi u slučaju bekstva maloletnika, neorganizovani boravak tokom letnjih meseci, kao i izazovi sa neuklapanjem maloletnika u ustanovu.

U praksi se javlja stav da bi vaspitnu meru upućivanja u vaspitnu ustanovu trebalo ukinuti jer ne postoje adekvatni uslovi za njenu realizaciju. Međutim, većina praktičara je stava da **ne bi trebalo ukidati vaspitne mere sada predviđene zakonom, već da treba raditi na razvoju uslova za njihovu primenu**.

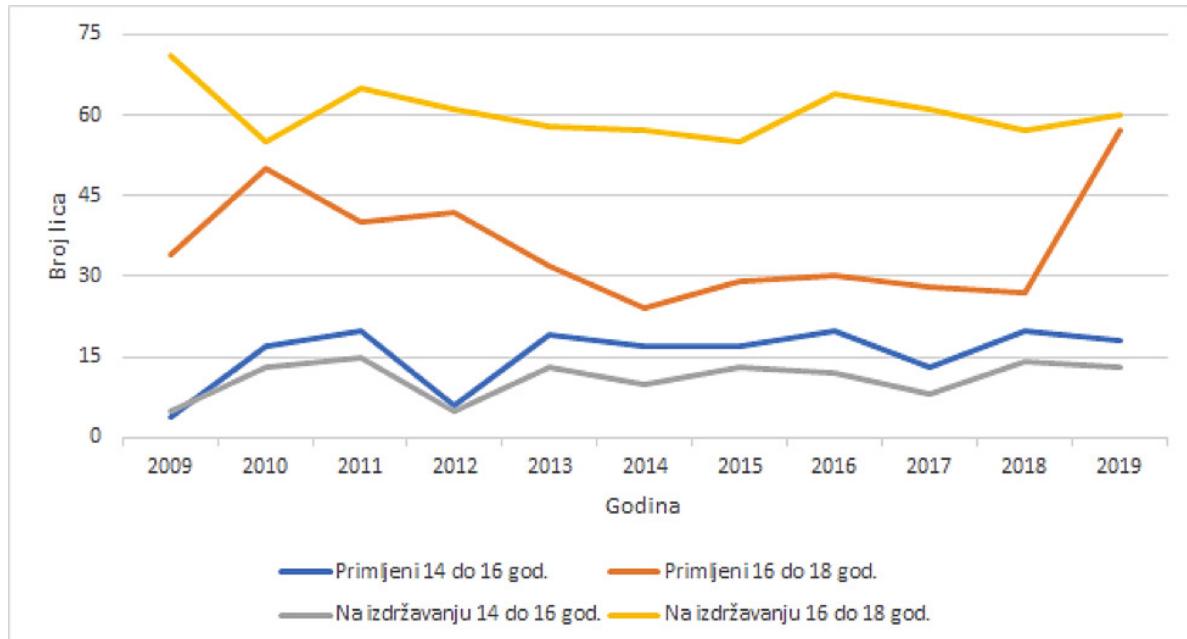
- 8.16** Najslabiju kariku sistema izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima predstavlja nemogućnost izvršenja **vaspitne mere upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje**, imajući u vidu **nepostojanje takve ustanove u RS**. Profesionalci su saglasni da ovu ustanovu treba uspostaviti

što pre, budući da se povećava broj dece sa višestrukim zdravstvenim problemima za koje nije moguće obezbediti adekvatnu zdravstvenu brigu. Ti maloletnici se, u aktuelnoj praksi, premeštaju iz jedne u drugu instituciju, od vaspitne, preko ustanove psihijatrijskog tipa, do VPD u Kruševcu.

Nepostojanje ovakve ustanove sprečava efikasno izvršenje (a time i prevenira izricanje) ove vaspitne mere i u sadejstvu sa nepostojanjem posebnog odeljenja za maloletnike u okviru SZB, čini ovu kategoriju maloletnika sistemski nevidljivom.

8.17 Podaci Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS) daju uvid u **strukturu maloletnika na izvršenju vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom i izdržavanju kazne maloletničkog zatvora**. Trend upućivanja maloletnika u VPD Kruševac je stabilan, sa blagim padom od 2014. do 2019. godine (228 -> 190). Uvidom u strukturu uzrasta maloletnih lica muškog pola (Grafik 30), primljenih ili na izdržavanju vaspitne mere u VPD Kruševac, iz podataka UIKS uočava se stabilan trend kada su u pitanju mlađa maloletna lica (14-16 godina). Kada su u pitanju starija maloletna lica (16-18 godina), primiče se blagi trend opadanja do 2019. kada naglo raste broj primljenih lica. Kada je u pitanju struktura uzrasta lica ženskog pola u VPD Kruševac, i kod mlađih i kod starijih maloletnika imamo stabilan trend primljenih (u proseku jedno lice), dok struktura uzrasta kod izdržavanih ukazuje na veći broj starijih maloletnih lica ženskog pola (u proseku četiri lice).

8.18 Iz podataka UIKS, takođe je vidljiva i **struktura krivičnih dela izvršenih od strane maloletnika koji se nalaze na izvršenju vaspitne mere upućivanja u VPD i kazne maloletničkog zatvora**. (vidi Annex 3)

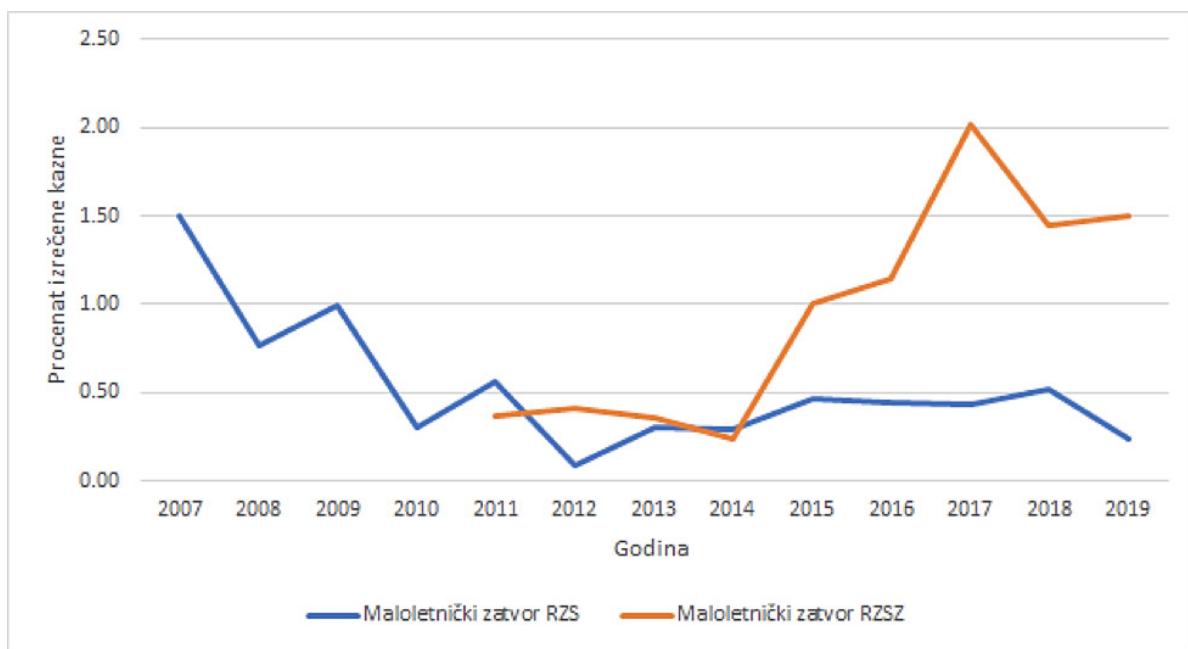
Grafik 30. Struktura uzrasta maloletnih lica muškog pola upućenih i na izdržavanju vaspitne mere upućivanja u VPD (podaci UIKS).

8.19 Kao problemi uočavani u ranim fazama primene zakona javljali su se izricanje mere upućivanja u VPD sa unapred definisanim, ograničenim trajanjem ili njeno izricanje kao supstitut kazni maloletničkog zatvora u slučajevima koji su u praksi predstavljali ozbiljne izazove u smislu održavanja discipline u VPD. Kao jedan od aktuelnih problema, uočava se prijem štićenika sa širokom lepezom zdravstvenih problema, za koje nema adekvatnih kapaciteta. VPD Kruševac ostvaruje visok stepen saradnje sa

lokalnom zajednicom, štićenici redovno učestvuju u brojnim humanitarnim, dobrovoljnim, turističkim, kulturnim i sportskim manifestacijama.

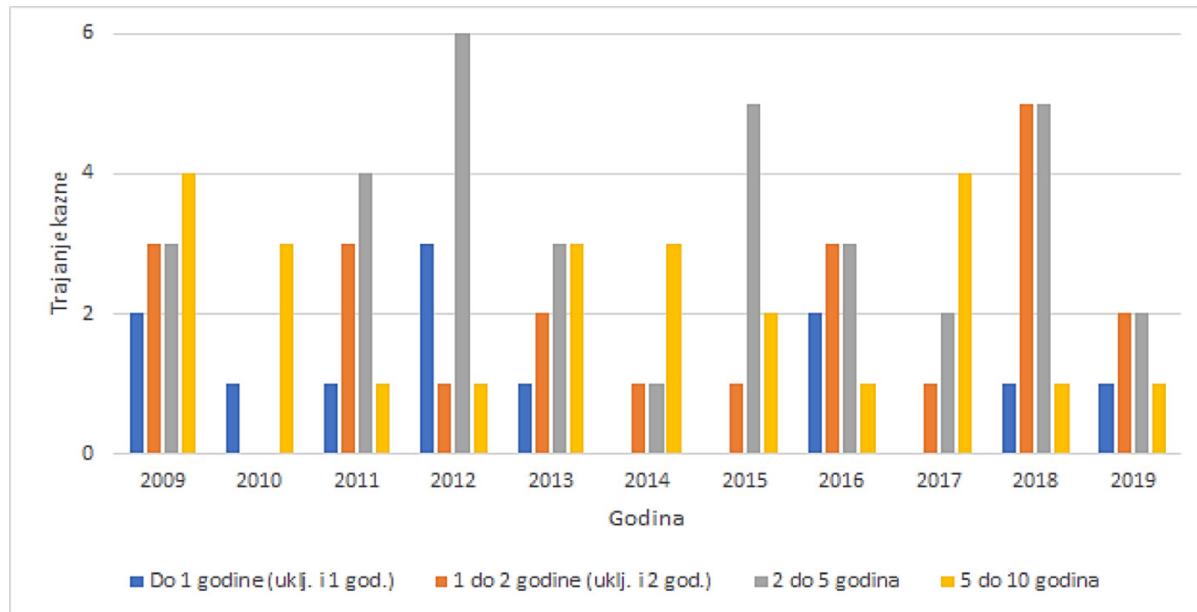
Profesionalci uključeni u analizu istakli su da su problemi koji su se u vezi sa izricanjem i izvršenjem vaspitne mere upućivanje u VPD javljali u prvim godinama, danas uglavnom prevaziđeni a zamenili su ih izazovi vezani za kompleksno zdravstveno stanje maloletnika upućenih u VPD.

- 8.20** Kada je reč trendovima uočenim u vezi sa **kaznom maloletničkog zatvora**, upućivanje maloletnika u KPZ Valjevo pokazuje blagi pad od 2009. do 2019. godine (41 -> 25), sa izuzetkom od 2011. (0) i 2017. (6) godine. Važno je naglasiti da je evidentiranje podataka za lica ženskog pola počelo od 2013. godine, pri čemu nije upućeno nijedno lice u KPZ Požarevac, izuzev 2013. (1 lice) i 2014. godine (1 lice). Nije uočen specifičan trend upućivanja maloletnika u KPZ Valjevo, gde je broj primljenih starijih maloletnika od 2009. godine bio 17, a broj lica na izdržavanju 15.
- 8.21** Prema podacima RZSZ, prosečno je 42 maloletnika tokom godine bilo na izdržavanju **kazne maloletničkog zatvora** i za razliku od RZS gde podaci pokazuju na trend opadanja, podaci RZSZ ukazuju na trend rasta (Grafik 31). Imajući u vidu stabilan trend u smislu broja izrečenih kazni maloletničkog zatvora na godišnjem nivou, trend porasta broja lica na izdržavanju ove kazne na godišnjem nivou treba tumačiti u kontekstu povećanja prosečnog trajanja izrečene kazne maloletničkog zatvora.

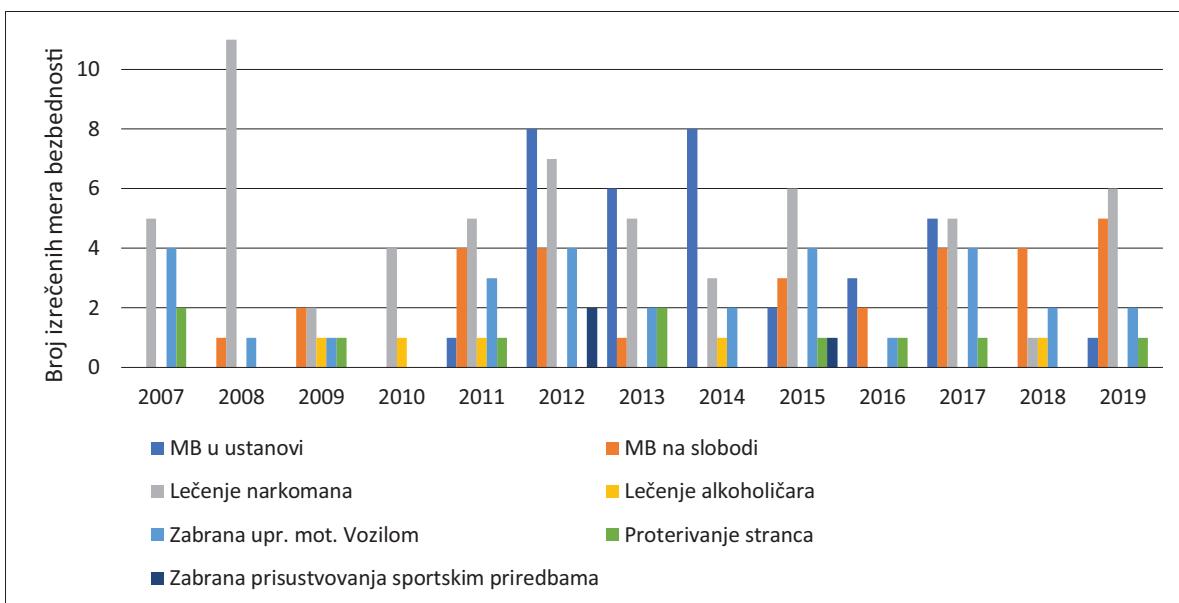
Grafik 31. Udeo kazne maloletničkog zatvora u ukupnom broju izrečenih krivičnih sankcija

- 8.22** Analiza **trajanja kazne maloletničkog zatvora u KPZM u Valjevu i KPZ za žene u Požarevcu, ne pokazuje stabilne višegodišnje trendove**, ali zbog tako malog broja izrečenih kazni, pojавa pozitivnih pikova dugotrajnijih kazni u samo jednoj godini (npr. 2018) automatski se prikazuje kao trend rasta broja lica koja se nalaze na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora u narednih 2-5 godina po statistikama RZSZ.

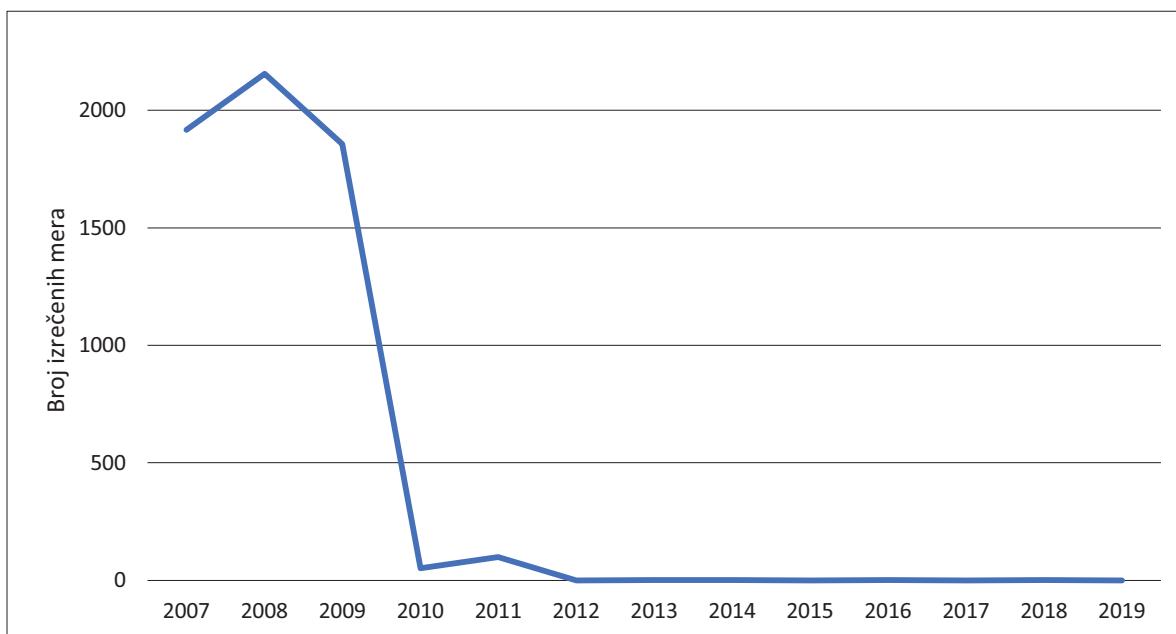
Grafik 32. Prevalenca kazni različitog trajanja osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora u KPZ u Valjevu i KPZ za žene u Požarevcu na godišnjem nivou (podaci UIKS)

8.23 Kada je reč o merama bezbednosti, ZMKUD predviđa da se maloletnicima mogu izreći sve mere bezbednosti predviđene članom 79. a u skladu sa ograničenjima iz čl. 80. KZ, izuzev zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti. Podaci o merama bezbednosti izrečenim prema maloletnicima u posmatranom periodu prikazani su na Grafiku 33.

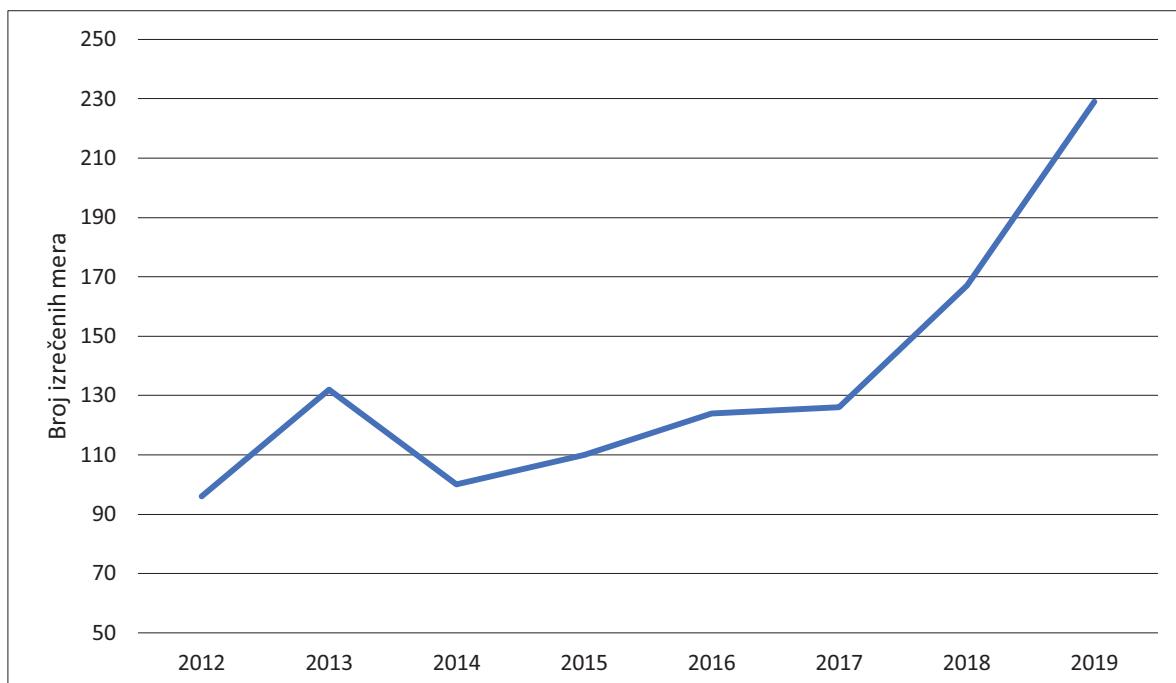
Grafik 33. Prevalenca izrečenih mera bezbednosti prema maloletnicima na godišnjem nivou (Podaci RZS)

8.24 Podatke prikazane na grafiku 30 treba **tumačiti i u svetlu izmena KZ-a iz 2009. godine**, što pojašnjava npr. trendove vezane za meru bezbednosti zabrane prilaska čija prevalenca dobija oblik kao na Grafiku 34, ili u pogledu ranijeg izostanka mere bezbednosti zabrane prisustovanja sportskoj priredbi, koji mogu biti pogrešno protumačeni kao promena sudske prakse u istim zakonskim okvirima.

Grafik 34. Prevalenca mere bezbednosti zabrane prilaska i komunikacije sa oštećenim

8.25 Kada je reč o specifičnom trendu vezanom za meru bezbednosti oduzimanje predmeta iz člana 87. KZ (Grafik 35), interesantno je da je njeno izricanje u periodu od 2013. do 2019. gotovo udvostručeno, što može biti u vezi i sa ranije opisanom izmenjenom strukturu maloletničkog kriminaliteta.

Grafik 35. Prevalenca mere bezbednosti oduzimanja predmeta

8.26 Slobodno se može reći da mere bezbednosti predstavljaju jednu od slabijih karika sistema, naročito u delu koji se odnosi na **mere bezbednosti medicinskog karaktera**. Najpre, Zakonski okvir je postavljen na visokom nivou opštosti predviđajući da se mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana ne mogu izreći uz mere upozorenja i usmeravanja, dok se mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi može se izreći samostalno (član 39. ZMUKD), Zakon istovremeno predviđa da se mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, kad se ne stiće uslovi da sud umesto nje izrekne vaspitnu meru Upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i ospozobljavanje, izvršava se u posebnom odeljenju zdravstvene ustanove određenom za maloletnike (član 46. ZMUKD). Ipak, **posebno odeljenje za izvršenje ove mere nije osnovano ni do danas**, što nesporno ima uticaja i na učestalost izricanja ove mere u praksi. U okviru SZB je, kao odgovor na ovaj problem, izdvojena zasebna soba za potrebe izvršenja mera prema maloletnicima, a predstavnici UIKS navode da povremeno na izvršenju ove mere imaju po jednog maloletnika ali ne više od tog broja.

8.27 Kada je reč o mehanizmima postpenalnog prihvata maloletnika iako sistemska rešenja i dalje izostaju, vredni su pomena pomaci učinjeni kroz projekat "Podrška aktivnom uključivanju mladih", koji je finansirala Evropska unija u okviru IPA 2014, a kofinansirala Vlada Republike Srbije, i koji je imao za cilj da obezbedi veću društvenu uključenost mladih u Srbiji povećanjem zaposlenosti, preko jačanja omladinskih aktivnosti, sticanja radnog iskustva i preduzetničke prakse, gde je kroz saradnju svih relevantnih subjekata, preduzet niz aktivnosti usmerenih na povećanje obima i kvaliteta usluga na lokalnom nivou u obrazovanju i zapošljavanju, inovativnoj praksi i modelima aktivnog uključivanja, i na taj način podrška društvene uključenosti mladih u 35 gradova i opština u Srbiji. U okviru navedenog projekta realizovan je kao jedan od potprojekata: "Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada" kao vid prepoznavanja neophodnosti da se mladima koji su bili u sukobu sa zakonom i na izvršenju mere upućivanja u vaspitno popravni dom pomogne, i u okviru programa postpenalne podrške omogući povratak u zajednicu i zapošljavanje. Kao opšti cilj ovog projekta prepoznata je neophodnost unapređenja aktivnih mera socijalne inkluzije marginalizovanih grupa, odnosno njihovo neposredno zapošljavanje preko podrške u edukaciji i podizanje nivoa zapošljivosti 50 štićenika Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, kreiranje modela postpenalne podrške za bivše štićenike Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, kreiranje i jačanje kapaciteta Mreže za postpenalnu podršku bivšim štićenicima Vaspitno-popravnog doma iz Rasinskog, Beogradskog i Južnobačkog okruga u Srbiji, podizanje nivoa svesti kod poslodavaca u vezi sa zapošljavanjem bivših štićenika, doprinos nacionalnim strategijama i politikama koje se bave postpenalnom podrškom i konačno neposredna podrška bivšim štićenicima Vaspitno-popravnog doma da nakon obustave, odnosno izvršenja vaspitne mere kroz pomoć u zapošljavanju i reintegraciju u društvo, ne učine ponovo krivično delo i time kao recidivisti uđu u kazneni sistem Republike Srbije (Stevanović, 2020).

Od momenta početka primene ZMUKD-a pa sve do danas:

- Sistem **postpenalnog prihvata maloletnika** i dalje nije uspostavljen. Neophodno je razvijanje i kontinuirana primena specifičnih programa pripreme za otpust usmerenih na obrazovanje i profesionalno ospozobljavanje sa ciljem olakšanog zapošljavanja i samozapošljavanja nakon otpusta iz VPD Kruševac i KPZM Valjevo, kao i efikasna psiho socijalna podrška usmerena na efikasniju reintegraciju u zajednicu, a na bazi pozitivnih iskustava iz pilot programa.
- Sistem metodološki ujednačene, centralizovane i digitalizovane evidencije o vaspitnim nalozima i krivičnim sankcijama nije uspostavljen.

8.28 Neadekvatno vođenje evidencije povezano je sa značajnim aspektom primene zakona - praćenjem efekata vaspitnih naloga i sankcija iz ugla procene stope recidivizma. **Ne postoji zvanična evidencija u okviru koje se može pratiti kriminološki povrat maloletnika.** Rezultati analize penološkog povrata (baza SK4) ukazuju na to da je recidiv zabeležen među 16% maloletnika, dok je za 8,2% maloletnika podatak nepoznat. **Uočen je i trend porasta broja maloletnika s recidivom: od 10,6% u 2007. godini do 18,6% u 2019. godini ($p < 0,001$).** Analiza podataka u bazi SK3 ukazuje da za **23,5% maloletnika nije poznat status po pitanju recidiva, dok 65,5% nisu bili povratnici.** Udeo maloletnika sa recidivom bio je stabilan u periodu 2007-2019, dok su određene fluktuacije uočljive kada je u pitanju broj maloletnika bez recidiva i nepoznatog statusa ($p < 0,001$).

9. Položaj maloletnika u krivičnopravnom sistemu u kontekstu ostvarivanja i zaštite najboljeg interesa deteta

9.1 **Najbolji interes deteta predstavlja krovni, odnosno horizontalni princip** i kao takav zapravo čini okvir svih drugih principa koji uređuju položaj maloletnika u krivičnopravnom sistemu, a njegova zaštita i ostvarivanje jesu svrha propisivanja i ostvarivanja prava maloletnika u krivičnom postupku, kao i onih prema kojima su izrečene sankcije zavodskog karaktera.

9.2 Imajući ovo u vidu, **obaveza specijalizacije svih aktera postupka u oblasti prava deteta predstavlja** neophodni preduslov ostvarivanja njihovih prava. U posmatranom periodu uspostavljen je sistem obuke i sertifikacije **u okviru policije i pravosuđa** ali je po mišljenju profesionalaca neophodno obezbediti kontinuitet obuka i razmotriti mogućnost da inicijalne obuke budu duže i sveobuhvatnije. Kao aktivnosti koje značajno doprinose specijalizaciji i senzibilizaciji, profesionalci ističu učešće na konferencijama, predstavljanje uporednih iskustava iz različitih država, intervizijske grupe, razmenu primera dobre prakse, obuke, stručne skupove i edukacije o novinama i promenama u međunarodnim standardima i zakonodavstvu. U pogledu odnosa između zakonskog određenja stvarne nadležnosti sudova i stručnosti nosilaca pravosudnih funkcija za postupanje u ovoj vrsti predmeta, **profesionalci su saglasni da je neophodno zadržati ovu vrstu predmeta u nadležnosti viših sudova.**

9.3 **U sistematizaciji radnih mesta nema psihologa i drugih stručnih lica u sudovima,** koja bi bila podrška sudijama za maloletnike. U toku samog forenzičkog ispitivanja, od neprocenjive važnosti jeste psiholog; međutim psiholog nije prisutan u većini ispitivanja (psiholog u sudu postoji samo u Odeljenju za maloletnike Višeg suda u Beogradu). Uočljiv je nedostatak stručnjaka u pravosuđu koji bi od početka postupka bili savetnici i davali smernice o vođenju postupka sa vaspitno zapuštenim maloletnicima ili maloletnicima sa smetnjama u razvoju i sl. I u okviru civilnog sektora nedostaju kapaciteti kako bi se vaspitni nalozi primenjivali u većoj meri, a naročito u pogledu broja zaposlenih koji rade sa maloletnicima imajući u vidu njihove raznovrsne potrebe. Psihoterapeuta nema ni u VPD.

9.4 **Kada je reč o specijalizaciji profesionalaca u sektoru socijalne zaštite, kapaciteti u segmentu rada sa maloletnicima u sukobu sa zakonom su vrlo ograničeni.** Pored procene da nedostaje oko trećine specijalizovanog osoblja, Centri za socijalni rad imaju obavezu rada sa svim osetljivim grupama u populaciji, dok su njihove operativne mogućnosti sužene, jer ne postoji dovoljan broj izvršilaca. Veliki broj stručnjaka iz CSR je senzibilisan za ovu problematiku i poznaje propise, imaju savremeni pristup radu sa maloletnicima, ali **nedostaje kadar koji bi se bavio isključivo maloletničkom delinkvencijom.** Iako u sistemu socijalne zaštite postoji čitav spektar obuka, različitog sadržaja, namenjenih

različitim pružaocima usluga, i dalje je **potrebno posvetiti dodatnu pažnju programima unapređenja kompetencija u radu sa decom koja imaju kombinovane poteškoće**, probleme u ponašanju i probleme mentalnog zdravlja.

- 9.5** **Pružaoci usluga iz civilnog sektora** imaju redovne edukacije, ali najčešće na ličnu inicijativu, osim obuka RZSZ koje su u obavezi da pohađaju u sklopu licenciranja. Pozivaju volontere da održe predavanja, učestvuju u projektima međunarodnih organizacija, saraduju sa fakultetima. Kao specifične potrebe u ovoj oblasti navode se supervizije, usko specifične edukacije za pojedine vrste slučajeva i obuke za rad sa maloletnicima sa bolestima zavisnosti. Osim toga, **potrebno je uvođenje licenciranja za usluge psihoterapije i savetovanja.**
- 9.6** Kada je reč o **pravu na privatnost maloletnika**, Zakonom je predviđeno potpuno **isključenje javnosti tokom celokupnog postupka** prema maloletniku. Međutim, u praksi dolazi do **curenja informacija**, koje se najčešće dešava u fazi pretkrivičnog postupka. Takođe, u manjim mestima se postojanje postupka ne može sakriti ili je razlog širenja informacija posledica nedovoljne obaveštenosti aktera koji ih šire (npr. članovi porodice ili drugi članovi zajednice). **Važnu ulogu u ovom mehanizmu igraju i mediji** čiji predstavnici ne poštuju u dovoljnoj meri odredbe Kodeksa novinara Srbije. Ovaj proces nekada je uslovjen nedovoljnim nivoom informisanosti novinara o obavezama koje proističu iz prava maloletnika na privatnost, a češće su posledica borbe za uvećani tiraž.
- 9.7** Iako organi postupka poštuju **obavezu informisanja maloletnika** u skladu sa odredbama ZKP i ZMUKD, upitno je da li ove radnje rezultiraju stvarnim razumevanjem saopštene informacije na strani maloletnika, kao i da li je njihov subjektivni osećaj bezbednosti i poverenja podržan adekvatnim, sensibilisanim ophođenjem organa postupka (videti više u Banić, 2020).
- 9.8** Kada je u pitanju **pravo na odbranu**, generalni stav profesionalaca je da je **kvalitet odbrane u najvećem broju slučajeva adekvatan, a da branioci postupaju u skladu s najboljim interesom deteta**. Ipak, u praksi se pokazalo da **neki branioci ne poznaju dovoljno specifičnosti postupka prema maloletnicima**, što rezultira time da se ponašaju kao da brane punoletna lica (npr. navode ih da lažu, brane se čutanjem itd.), a javljaju se i predrasude prema društvenoj grupi iz koje dolazi branjenik. Takođe, sudije navode da **u određenom broju slučajeva dolazi do zloupotrebe u procesu odbrane**, poput angažovanja branioca koji je dodeljen po službenoj dužnosti putem punomoćja. Takođe, sudije primećuju da u određenom broju slučajeva, branioci savetuju maloletnike da ne pristanu na vaspitni nalog, već da uđu u sudski postupak. Ove vrste zloupotrebe dešavaju se **u malom broju slučajeva**, ali je neophodna oštra **reakcija Advokatske komore kroz efikasan rad njenih disciplinskih organa**.
- 9.9** U pogledu **zaštite najboljeg interesa maloletnika kroz restriktivnu primenu ograničenja slobode i izmeštanja iz porodice**, podaci o pritvoru u bazi SK4 dostupni su za period 2012-2019. **U pritvoru tokom pripremnog postupka nije bilo 96,5% maloletnika**, pri čemu se prosečan broj smanjivao od 97,3% do 94,1% u 2019. godini ($p < 0.001$). **U pritvoru po podnošenju predloga za izricanje krivične sankcije nije bilo 97,2% maloletnika**, a trend se kretao od 97,5% 2012. godine do 95,3% 2019. godine ($p < 0.001$). **Po izricanju krivične sankcije 98,7% maloletnika nije bilo u pritvoru** i taj trend je stabilan ($p < 0.001$) u periodu 2012-2019. **Analizirani su podaci o pritvoru u pripremnom postupku u bazi SK3: 98,4% maloletnika nije bilo u pritvoru** i taj trend je stabilan u periodu 2007-2019 ($p = 0.04$).

- 9.10** Uočena je **neadekvatnost smeštajnih kapaciteta pritvorskih jedinica** - nema posebno opremljenih prostorija za smeštaj maloletnika; u nekim slučajevima se maloletnik smešta sa punoletnim licima, bez mogućnosti procene uticaja koji punoletna lica mogu imati na maloletno; izostaje vaspitni uticaj na maloletnika u pritvoru. Zbog ovih nedostataka, sudije se trude da maloletnik u pritvoru provede najkraće moguće vreme. Kada je u pitanju pritvor po poternici, presuda se donosi istog dana ili najkasnije sledećeg dana, kako bi maloletnik što manje vremena proveo u pritvoru.
- 9.11** **Tokom pripremnog postupka od 2012. do 2019. godine (baza SK4) primenjene su mere privremenog smeštaja prema 2,1% maloletnika**, pri čemu je svaka od mera privremenog smeštaja izrečena u 0,1-0,7% predmeta. Ovakav trend bio je stabilan tokom celog navedenog perioda ($p = 0.005$). Slični nalazi dobijeni su i obradom podataka za period 2012-2019. u bazi SK3: **prema 97,5% nisu izrečene mere tokom pripremnog postupka**, bez osciliranja po godinama ($p < 0.001$). **Sudije navode da postoje izazovi u primeni člana 66. ZMUKD, odnosno mere privremenog smeštaja koja se primenjuje kao alternativa pritvoru.** Prihvatalište, prema internom pravilniku o funkcionisanju, ne može da prima maloletnike, te se u praksi alternativni smeštaj u prihvatalištima rešava ličnim kontaktima.
- 9.12** Kada je reč o **položaju maloletnika prema kojima su izrečene vaspitne mere zavodskog karaktera ili kazna maloletničkog zatvora**, za ostvarivanje najboljeg interesa deteta od značaja je čitav niz faktora, počev od uslova smeštaja, zdravstvene zaštite, prava na obrazovanje, prava na slobodu veroispovesti, komunikaciju sa porodicom i bliskim licima i sl.
- 9.13** **Uslovi smeštaja** kako u VPD Kruševac tako i u KPZM Valjevo značajno su unapređeni u poslednjih 5 godina, imajući u vidu velika infrastrukturna ulaganja UIKS utemeljena na potrebi usaglašavanja sa relevantnim standardima i humanizaciji uslova u ovim ustanovama.
- 9.14** U pogledu **prava na obrazovanje** maloletnika prema kojima se izvršavaju mere zavodskog karaktera i kazna maloletničkog zatvora, važno je napomenuti da je sistem osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja ovih maloletnika integralni deo sistema obrazovanja u RS i **u diplome o završenoj osnovnoj ili srednjoj školi ne unose se podaci koji bi mogli dovesti do eventualne stigmatizacije maloletnika.** Potrebno je proširiti raspon zanimanja za koja se deca mogu obučavati kroz profesionalno osposobljavanje i kurseve.
- 9.15** Kada su u pitanju **druga prava maloletnika lišenih slobode**, postoji konsenzus među profesionalcima da maloletnici u najvećoj meri ostvaruju **prava kontakta sa porodicom i prijateljima, kao i slobode veroispovesti**, dok je najproblematičnije ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu (Banić, 2020). **Kvalitet zdravstvene zaštite maloletnika** prema kojima se izvršavaju mere zavodskog karaktera i kazna maloletničkog zatvora i dalje je upitan, kako iz ugla blagovremenog delovanja, tako i u pogledu vrsta dostupnih usluga zdravstvene zaštite (npr. kada je reč o uslugama stomatologa).

Kada je reč zaštiti najboljeg interesa deteta, u posmatranom periodu napravljen je značajan napredak u ostvarivanju i zaštiti ovog prava kroz specijalizaciju svih aktera postupka kao i pravila i procedure koji se primenjuju prema maloletnicima u krivičnopravnom sistemu, kako u smislu procesnih garancija, tako i u pogledu njihovog položaja tokom izvršenja zavodskih sankcija. Primetno je ipak da najbolji interes deteta u praksi i dalje nije prihvaćen kao okvir i cilj postupanja svih subjekata prema maloletniku, već više kao načelo deklaratornog karaktera.

UKUPNA PROCENA SPROVOĐENJA UTICAJA ZAKONA

10. Relevantnost

- 10.1** Imajući u vidu odredbu člana 40. Zakona o planskom sistemu Republike Srbije koji predviđa da **nadležnost ovlašćenog predлагаča za praćenje i sprovođenje ex-post analize javnih politika**, kao i činjenice da su **ovom analizom obuhvaćeni samo efekti sprovođenja zakona u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela**, utoliko su i zaključci i preporuke analize limitirani savetodavnom ulogom ekspertskega tima koji je sproveo analizu, kao i granicama njenog predmeta.
- 10.2** Četrnaestogodišnji period primene Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica bez ijedne izmene i dopune pokazao je u punom svetu svu veličinu ovog zakonodavnog poduhvata u vremenu u kome je izведен. U vreme usvajanja, ovaj zakon je predstavljao pionirski poduhvat uspostavljanja posebnog sistema maloletničkog, u okviru krivičnog pravosuđa, a u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima koji propisuju osnovna načela na kojima takav sistem treba da bude postavljen. Ovo potvrđuje **njegovu relevantnost u odgovoru na maloletnički kriminalitet**. Pored toga, činjenica da je zakon do današnjeg dana ostao neizmenjen ukazala je i na značajnu fleksibilnost sistema maloletničkog pravosuđa koji ga primenjuje, a koji je u praksi uspeo da „premosti“ sve probleme koje je sa sobom donelo kašnjenje u njegovom usklađivanju sa Ustavom i drugim zakonima, kao i sa izostanak podzakonskih akata za sprovođenje. Ipak, podatak da su problemi prepoznati ovom analizom identifikovani već nakon nekoliko inicijalnih godina „uhodavanja“ i kao takvi opstali nepromenjeni, pokazuje da bi relevantnost odgovora na kriminalitet maloletnika mogla biti unapređena, kako izmenama i dopunama zakona, tako i njegovom efikasnjom i efektivnjom primenom.

11. Efikasnost

- 11.1** Na osnovu ranije izloženih nalaza analize, može se zaključiti da **nisu uočeni ozbiljniji nedostaci koji bi sprečavali efikasnost zakona na samom normativnom nivou**, budući da je većina identifikovanih problema vezana za institucionalni okvir, administrativne kapacitete i među-sektorsku saradnju u njegovoj primeni. Ipak, ne može se prevideti činjenica da su blagovremenim (ili makar i zakasnim) donošenjem nedostajućih podzakonskih akata, kao i pravovremenim reakcijama zakonodavca u pogledu usklađivanja zakona sa Ustavom, izmenjenim krivičnim zakonodavstvom, dokumentima javnih politika i preporukama ugovornih tela u oblasti prava deteta, ali i rešavanjem pitanja nadležnosti između sektora pravde i socijalne zaštite, umanjeni rezultati efikasnosti sprovođenja koje je zakon mogao ostvariti na osnovu kapaciteta normativnog aspekta.
- 11.2** U tom smislu, **čini se da nisu ispunjena ni očekivanja po pitanju uloge i uticaja Saveta za maloletnike**. Tome je bez sumnje doprinela činjenica da je postojao diskontinuitet u njegovom radu, te da je taj rad započinjan u dva navrata, 2009. i 2018. godine. Fokus Saveta u aktuelnom sazivu bio je na izmenama i dopunama zakona, pokretanju inicijative za uspostavljanje ustanove za lečenje i

osposobljavanje, jačanju saradnje sa drugim organima i telima (npr. Savetom za prava deteta), istraživanjima (npr. sa fokusom na maloletnike lišene slobode), omogućavanju video kontakata sa porodicom maloletnika lišenih slobode (usled situacije sa pandemijom COVID-19), kao i na organizovanju obuka, seminara i konferencija sa fokusom na maloletničko pravosuđe. Ipak, stiče se utisak da je izostao značajniji uticaj na donosioce odluka, kao i konzistentna i u javnom nastupu jasno artikulisana pozicija Saveta.

12. Efektivnost

- 12.1** Primenom kvantitativne analize uočeno je da ovakvi trendovi maloletničkog kriminaliteta, a naročito **porast u dela kriminaliteta maloletnica**, zahtevaju i unapređenje sistema krivičnih sankcija i mera, sa ciljem adekvatnije sistemske reakcije i unapređenja efektivnosti kaznenopravne reakcije u odnosu na maloletne učinioce ženskog pola. Profesionalci angažovani u ovom sektoru ističu da je rad sa licima ženskog pola izazovniji, da lica ženskog pola ispoljavaju veći otpor priznanju krivičnog dela usled bojazni od osude sredine. Dodatni izazov predstavlja izostanak rodno-senzitivnog pristupa prilikom razvijanja i primene programa tretmana, ali i pristupa u odnosu svih organa postupka, kao i činjenica da je dugogodišnja mala zastupljenost učinilaca ženskog pola rezultirala ograničenim materijalnim i ljudskim resursima u radu sa njima. Ove poteškoće trenutno se prevazilaze kroz individualne napore da se pristup prilagodi kroz izbor različitih tema u radu sa učiniocima muškog i ženskog pola.
- 12.2** **Senzitivnost profesionalaca** i celokupnog pristupa je neophodna i u odnosu na uzrast i porodični i razvojni kontekst maloletnika, a naročito u smislu blagovremenog prekidanja lanca koji neretko počinje zanemarivanjem i viktimizacijom u mikrosocijalnom okruženju, nastavlja se različitim tipovima asocijalnog ponašanja i blažim oblicima delinkvencije, a završava izvršenjem najpre lakših a potom i težih krivičnih dela.
- 12.3** U tom smislu, više je nego uočljiv **nedovoljno adekvatan odgovor sistema socijalne i zdravstvene zaštite, kao i sistema vaspitanja i obrazovanja** koji igraju ključnu ulogu u prekidanju ovog lanca, bilo da se radi o fazi kada je budući izvršilac i dalje žrtva ili o izvršiocu koji uzrasno i dalje nije krivično odgovoran. Proaktivni pristup sistema socijalne zaštite i njegova responzivnost, od presudnog su značaja i u kontekstu izvršenja vaspitnih mera ali i u procesu prihvata u zajednici dece u sukobu sa zakonom. Imajući ovo u vidu, neophodno je insistirati na jačanju stručnih i materijalnih kapaciteta sektora socijalne zaštite (preduslovljenih postojanjem adekvatnog budžeta) ali i na intenziviranju saradnje sa pravosudnim i drugim sistemima.
- 12.4** Kao i u mnogim drugim oblastima, **trend digitalizacije, metodološkog ujednačavanja i centralizovanja statistike izostaje**, budući da RZS, MUP, RJT, RZSZ, VKS i UIKS podatke unose rukovodeći se različitim parametrima i u različite baze, što onemogućava kontinuirano i efikasno uočavanje i otklanjanje problema u praksi ali neretko i generiše pogrešnu sliku o postojanju problema tamo gde ih suštinski nema. Jedan od ozbiljnih izazova vođenja evidencija predstavlja i neusklađen normativni okvir koji uređuje standarde i protokole skladištenja i čuvanja ličnih podataka (usklađenog sa EU GDPR), kao i početak primene novog Zakona o zaštiti podataka o ličnosti koji predstoji.

13. Održivost

- 13.1** U pogledu održivosti postojećih zakonskih rešenja, imajući u vidu dugogodišnju neusklađenost ZMUKD-a ne samo sa krivičnim i pravosudnim zakonodavstvom, već i sa Ustavom RS, dokumentima javnih politika i preporukama relevantnih ugovornih tela u oblasti prava deteta i činjenicu da je i pored njegove neusklađenosti njegova primena i dalje funkcioniše isključivo zahvaljujući iskustvu, entuzijazmu a često i dovitljivosti profesionalaca u sektoru, nema dileme da je **vreme za efikasnu reakciju kako ovlašćenog predлагаča**, tako i zakonodavca, ne bi li, ne samo zakonski, već i podzakonski okvir bio revidiran i upotpunjeno.

PREPORUKE

Lista preporuka za unapređenje normativnog okvira i prakse

- 1** Usvojiti izmene i dopune Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ili nov zakon koji bi na celovit način uredio predmetnu oblast, uvažavajući nalaze ove analize, odredbe nacionalnih dokumenata javnih politika, uključujući one donete u okviru pristupnih pregovora sa EU, preporuke UN Komiteta za prava deteta i drugih relevantnih ugovornih tela UN i Saveta Evrope, ali i osigurati njegovu potpunu usaglašenost sa odredbama Ustava i relevantnog nacionalnog zakonodavstva.
- 2** Istovremeno sa izmenama zakonskog okvira pripremiti i set podzakonskih akata čime bi se izbegle eventualne neusaglašenosti, pravne praznine i kašnjenje u doноšenju podzakonskih akata, ali i omogućio transparentan konsultativni proces o celokupnom normativnom okviru relevantnom za položaj maloletnika u krivičnopravnom sistemu.
- 3** Uspostaviti dijalog na najvišem političkom nivou i uz podršku profesionalaca iz sva tri sektora, raditi na jasnjem razgraničenju zakonskih nadležnosti Ministarstva pravde, Ministarstva zdravlja i Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja u oblasti primene vaspitnih naloga i izvršenja vaspitnih mera.
- 4** Osnovati posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje maloletnika, čime bi se obezbedili institucionalni preduslovi za adekvatnu primenu vaspitnih mera i mera bezbednosti propisanih zakonom.
- 5** Sprovedi sveobuhvatnu analizu dosadašnjih rezultata rada Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima i definisati preporuke u pogledu njegovog pravnog statusa, ovlašćenja i administrativnih kapaciteta, a sa ciljem unapređenja rada.
- 6** Ojačati kapacitete krivičnog pravosuđa zapošljavanjem psihologa pri svim višim sudovima, čime bi se obezedio viši nivo osposobljenosti i prilagođenosti toka krivičnog postupka i njegovih aktera u skladu sa principom najboljeg interesa deteta.
- 7** Unaprediti sistem obuka profesionalaca u sektoru policije, pravosuđa i socijalne zaštite, kroz unapređenje kurikuluma i produženo trajanje inicijalnih obaveznih obuka, ali i uvođenje obaveze kontinuiranog stručnog usavršavanja tokom profesionalne karijere.
- 8** Kontinuirano raditi na promociji, obukama za primenu i unapređenju primene načela oporuniteta u praksi, a u skladu sa, međunarodno preporučenom primenom diverzionih modela postupanja prema maloletnicima, kao pravila a ne izuzetka.
- 9** Unaprediti sistem sertifikacije organizacija civilnog društva sa ciljem podizanja stručnosti i kvaliteta njihovih usluga, a u kontekstu unapređenja primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza.

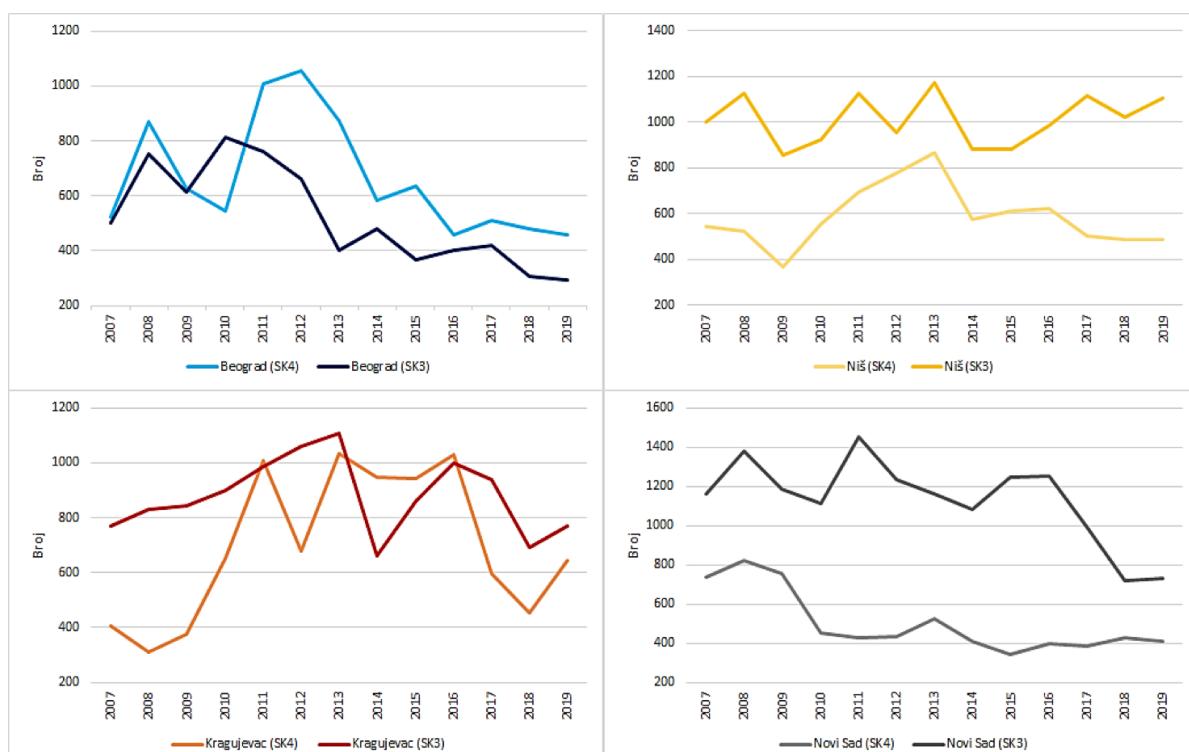
- 10** Unaprediti u praksi mehanizme procesne discipline, kao i efikasnost rada disciplinskih organa Advokatske komore Srbije sa ciljem suzbijanja zloupotreba prava na obaveznu stručnu odbranu maloletnika.
- 11** Kontinuirano raditi na unapređenju infrastrukture pritvorskih jedinica sa akcentom na obezbeđivanje uslova za izdvojen i adekvatan smeštaj maloletnika.
- 12** Kontinuirano raditi na unapređenju uslova smeštaja u ustanovama u kojima se primenjuju zavodske sankcije, sa fokusom na unapređenju infrastrukturnih kapaciteta u kontekstu profesionalnog osposobljavanja i razvijanja praktičnih veština i kreativnosti maloletnika, uključujući tehnološko osavremenjavanje ustanova i podsticanje digitalne pismenosti.
- 13** Razviti i primenjivati jedinstvenu metodologiju prikupljanja i centralizovanog skladištenja i obrade statističkih podataka neophodnih za efikasno i kontinuirano praćenje primene normativnog okvira koji uređuje položaj maloletnika u sukobu sa zakonom. Učiniti ove podatke javno dostupnim zainteresovanoj naučnoj i stručnoj javnosti i time doprineti intenzitetu i kvalitetu društvenog dijaloga u ovoj oblasti, kao i kvalitetu javnih politika.
- 14** Kontinuirano raditi na razvijanju, primeni i unapređenju programa pripreme za otpust maloletnika, usmerenih na obrazovanje i profesionalno osposobljavanje sa ciljem olakšanog zapošljavanja i samozapošljavanja nakon otpusta iz VPD Kruševac, KPZM Valjevo i KPZZ Požarevac.
- 15** U saradnji resornih ministerstava, lokalnih samouprava i organizacija civilnog društva, razviti mrežu efikasnih i održivih usluga psihosocijalne podrške usmerenih na efikasniju reintegraciju u zajednici i prevenciju recidiva, a u skladu sa programima postpenalnog prihvata prilagođenim individualnim potrebama maloletnika.
- 16** Uspostaviti proaktivni pristup sistema socijalne zaštite i unaprediti njegovu responzivnost u pogledu tretmana dece u sukobu sa zakonom starosti do 14 godina, kao najefikasnijeg mehanizma prevencije kriminaliteta maloletnika. U navedenom kontekstu, raditi na jačanju stručnih i materijalnih kapaciteta sektora socijalne zaštite, između ostalog i kroz projektovanje i sprovođenje adekvatnog budžeta, ali i na intenziviranju saradnje sa pravosuđem i policijom.

REFERENCE

- Avdić, S. (2017). *Kazna kao kriminalnopolitička mera u suzbijanju maloletničke delinkvencije*. Doktorska disertacija. Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
- Banić, M. (2020). *Pravosuđe po meri deteta iz ugla dece i mladih*. Centar za prava deteta.
- Banić, M., Miković, J. (2020). *Nacionalni pregled individualne multidisciplinarne procene (IMP) u Republici Srbiji*. Centar za prava deteta.
- Cipriani, D. (2010). *Sprovođenje zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Analiza diverzionog postupka, alternativnih sankcija i zaštite dece kao oštećenih*. UNICEF Srbija
- Dixon, A., Howie, P., & Starling, J. (2004). Psychopathology in female juvenile offenders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 45(6), 1150-1158 (1159).
- Džamonja Ignjatović, T. (2017). *Praćenje ishoda sprovođenja vaspitnih nalogu za decu i mlade u sukobu sa zakonom*. Centar za istraživanja u socijalnoj politici i socijalnom radu.
- Fazel, S., Doll, H., & Långström, N. (2008). Mental disorders among adolescents in juvenile detention and correctional facilities: a systematic review and metaregression analysis of 25 surveys. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 47(9), 1010-1019.
- Fortier, M. A., DiLillo, D., Messman Moore, T. L., Peugh, J., DeNardi, K. A., & Gaffey, K. J. (2009). Severity of child sexual abuse and revictimization: The mediating role of coping and trauma symptoms. *Psychology of Women Quarterly*, 33(3), 308-320.
- Horvat, M., Berrih, C., Netkova, B., Razić Ilić, D. (2017). *Sumativna evaluacija sa ciljem unapređenja reforme sistema pravosua po meri deteta u Republici Srbiji (2010-2017)*. MAP Savjetovanja.
- Hrnčić, J. (2011). *Depresija i delinkvencija*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
- Pratt, T. C., Cullen, F. T., Blevins, K. R., Daigle, L., & Unnever, J. D. (2002). The relationship of attention deficit hyperactivity disorder to crime and delinquency: A meta-analysis. *International Journal of Police Science & Management*, 4(4), 344-360. doi: 10.1350/ijps.4.4.344.10873
- Protić, S. (2020). *Drug prevention programs for adolescents: what did we learn in the last 20 years?* Međunarodni naučni tematski skup "Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi", Palić, Srbija
- Steiner, H., Garcia, I. G., & Matthews, Z. (1997). Posttraumatic stress disorder in incarcerated juvenile delinquents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36(3), 357-365.
- Stevanović, I. (2020.). *Izazovi u postpenalnom prihvatu maloletnih učinilaca krivičnih dela u Srbiji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, I., Vujić, N. (2018). Maloletni učinioци krivičnih dela i alternativne krivične sankcije. U: S. Bejatović, I. Jovanović (Ur.), *Alternativne krivične sankcije*. Misija OEBS u Srbiji
- Stevanović, Z., Ilijić, Lj., Igrački, J. (2015). Izvršenje kazne maloletničkog zatvora. U: I. Stevanović (Ur.), *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

ANNEX I

Na Grafiku 36 prikazan je broj pravnosnažno okončanih postupaka (SK4) i ukupan broj postupaka završenih po prijavi (SK3) po područjima sva četiri apelaciona suda. Na grafiku se uočava da samo trendovi prikazani za beogradsku apelaciju oslikavaju specifične trendove prikazane na Grafiku 36 koji prikazuje situaciju na čitavoj teritoriji RS. Ova usaglašenost je, iako slabija, ipak uočljiva i za odnos novosadske apelacije sa opštim trendom. Apelaciono područje Kragujevca ukazuje na blagi trend rasta kada su u pitanju pravnosnažno završeni postupci, dok je broj okončanih krivičnih prijava stabilan. Apelaciono područje Niša pokazuje ujednačen trend kako pravnosnažno okončanih postupaka tako i u pogledu ukupnog broja postupaka završenih po prijavi. Kod Apelacionog područja Beograda i Novog Sada javlja se trend opadanja kako pravnosnažno završenih postupaka, tako i okončanih prijava. Apelaciono područje Beograda registruje veći broj pravnosnažno završenih postupaka od okončanih krivičnih prijava u odnosu na ostala tri područja.

Grafik 36. Broj pravnosnažno okončanih postupaka (SK4) i ukupan broj postupaka završenih po prijavi (SK3) za Apelaciona područja Beograda, Niša, Kragujevca i Novog Sada

ANNEX II

Tabela 1. Analiza odnosa uzrasta i vrste krivičnog dela u bazi SK3.²⁹

K.D. protiv života i tela	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 18 godine (1100), nakon čega sledi nagli trend opadanja
K.D. protiv sloboda i prava čoveka i građana	Uočena je normalna raspodela broja pravnosnažnih presuda: najviše na uzrastu 16-19 (iznad 100).
K.D. protiv časti i ugleda	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 18 godine; najviše presuda na uzrastu 16-18, nakon čega postepeno opada zastupljenost
K.D. protiv polne slobode	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 17. godine (120) nakon čega sledi trend postepenog opadanja
K.D. protiv braka i porodice	Uočena je normalna raspodela: najviše presuda na uzrastu 16-18 (iznad 100)
K.D. protiv imovine	Uočen je trend rasta do 18. godina; najviše presuda na uzrastu 17-19 (iznad 3000); pik broja pravnosnažnih presuda uočen na uzrastu 18 godina (4851), nakon čega sledi naglo opadanje
K.D. protiv privrede	Uočena je normalna raspodela: najviše presuda na uzrastu 17-19 (iznad 30)
K.D. protiv zdravlja ljudi	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 18. godine (iznad 800), nakon čega sledi nagli trend opadanja
K.D. protiv životne sredine	Uočena je normalna raspodela: najveći broja pravnosnažnih presuda na uzrastu 17-19 (iznad 30)
K.D. protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine	Uočena je normalna raspodela: najviše presuda na uzrastu 16-19 (iznad 40)
K.D. protiv bezbednosti javnog saobraćaja	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 18. godine (iznad 250), nakon čega sledi trend naglog opadanja broja
K.D. protiv bezbednosti računarskih podataka	Uočen je blagi trend rasta broja pravnosnažnih presuda sa uzrastom
K.D. protiv ustavnog uređenja i bezbednosti republike Srbije	Uočena je normalna raspodela: najviše presuda na uzrastu 17-20 (iznad 10)
K.D. protiv državnih organa	Uočena je normalna raspodela: najviše presuda na uzrastu 17-19 (iznad 40)
K.D. protiv pravosuđa	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 17-18 godine (iznad 30), nakon čega sledi trend opadanja
K.D. protiv javnog reda i mira	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 18. godine, nakon čega naglo opada; na uzrastu 17-18 godina zabeležen je najveći broj (iznad 800)
K.D. protiv pravnog saobraćaja	Uočena je normalna raspodela: najviše presuda na uzrastu 17-18 (iznad 50)
Ostala K.D.	Uočen je trend rasta broja pravnosnažnih presuda do 18. godine (iznad 80), nakon čega naglo opada broj presuda

²⁹ K.D. protiv izbornih prava i protiv prava na osnovu rada izostaju; za K.D. protiv službene dužnosti, protiv intelektualne svojine, protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom i protiv Vojske Srbije dobijeni su suviše male zastupljenosti koje onemogućavaju interpretiranje trendova

Analizirani su i podaci o prosečnom uzrastu učinilaca u odnosu na vrstu krivičnog dela (Tabela 2). Prikazani trendovi odgovaraju trendovima dobijenim u prethodnoj tabeli.

Tabela 2. Analiza odnosa uzrasta i vrste krivičnog dela u bazi SK4³⁰

K.D. protiv života i tela	Uočen je trend rasta broja donetih odluka na uzrastu 14-17 godina, nakon čega naglo opada.
K.D. protiv sloboda i prava čoveka i građana	Zastupljenje među maloletnicima uzrasta 15-18 godina.
K.D. protiv časti i ugleda	Uočen je jasan trend opadanja broja donetih odluka sa uzrastom.
K.D. protiv polne slobode	Uočen je trend rasta broja donetih odluka na uzrastu 14-17, nakon čega drastično opada.
K.D. protiv braka i porodice	Uočen je stabilan trend rasta broja donetih odluka na uzrastu 14-17 godina, a nakon 18. godina drastično opada učestalost
K.D. protiv intelektualne svojine	Uočen je rast broja donetih odluka na uzrastu 16-18 godina
K.D. protiv imovine	Uočena je normalna raspodela broja donetih odluka na uzrastu 14-18 godina
K.D. protiv privrede	Uočen je trend rasta broja donetih odluka na uzrastu 14-18 godina, nakon čega opada
K.D. protiv zdravlja ljudi	Uočena je normalna raspodela broja donetih odluka s pikom na uzrastu od 18 godina.
K.D. protiv životne sredine	Uočen je trend rasta broja donetih odluka na uzrastu 14-18 godina, nakon čega opada
K.D. protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine	Nakon uzrast od 18 godina opada broja donetih odluka koji je do tada bio stabilan
K.D. protiv bezbednosti javnog saobraćaja	Uočena je normalna raspodela broja donetih odluka s pikom na uzrastu 17 godina
K.D. protiv ustavnog uređenja i bezbednosti republike Srbije	Uočen je veći broj donetih odluka na uzrastu 15-19 godina
K.D. protiv državnih organa	Uočen je stabilan trend rasta broja donetih odluka na uzrastu 14-18 godina, nakon čega drastično opada broj
K.D. protiv pravosuđa	Uočena je veća učestalost donetih odluka na uzrastu 16-18 godina.
K.D. protiv javnog reda i mira	Uočena je normalna raspodela broja donetih odluka
K.D. protiv pravnog saobraćaja	Uočena je normalna raspodela broja donetih odluka sa pikom na uzrastu 17-18.
K.D. protiv službene dužnosti	Nije uočen jasan trend broja donetih odluka u odnosu na uzrast

³⁰ * K.D. protiv izbornih prava i protiv prava na osnovu rada izostaju; za K.D. protiv bezbednosti računarskih podataka, protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom i protiv Vojske Srbije dobijeni su suviše male zastupljenosti koje onemogućavaju interpretiranje trendova

ANNEX III

Tabela 3. Struktura krivičnih dela maloletnika na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora i vaspitne mere upućivanje u VPD u 2019. godini

Krivično delo	Primljeni u godini		Na dan 31.12.	
	Državljanii Srbije		Državljanii Srbije	
	M	Ž	M	Ž
Ubistvo	3	0	9	0
Teško ubistvo	0	0	13	0
Ubistvo deteta pri porođaju	0	0	0	1
Teška telesna povreda	3	0	6	0
Laka telesna povreda	2	0	7	0
Izlaganje opasnosti	1	0	1	0
Protivpravno lišenje slobode	1	0	2	0
Otmica	0	0	6	2
Zlostavljanje i mučenje	1	0	0	0
Ugrožavanje sigurnosti	3	0	0	0
Silovanje	1	0	8	0
Obljuba sa detetom	0	0	2	0
Nasilje u porodici	2	1	9	3
Krađa	1	0	5	0
Teška krađa	27	0	60	2
Razbojnička krađa	1	0	3	0
Razbojništvo	15	1	36	1
Prevara	1	0	1	0
Neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila (čl.213)	1	0	2	0
Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246)	6	0	9	0
Izazivanje opšte opasnosti	1	0	2	0
Ugrožavanje javnog saobraćaja	0	0	2	0
Teška dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja	2	0	1	0
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti	1	0	3	0
Nasilničko ponašanje	5	2	12	3
Nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija (član 348.)	1	0	2	0
Trgovina ljudima (čl.388, čl.389 i čl.390)	1	1	0	1
Ostalo	0	1	1	0
Ukupno	80	6	202	13

Kada je reč o broju primljenih u toku 2019. godine, počinjeno je 22 krivična dela od strane lica muškog pola, i 5 krivičnih dela od strane lica ženskog pola. Ukupan broj primljenih lica muškog pola primljenih u 2019. godini jeste 80, dok broj lica ženskog pola čini svega 6. Za lica muškog pola, primljena u toku 2019, najbrojnija krivična dela čine teška krađa (27, odnosno 33,75%), zatim razbojništvo (15, odnosno 18,75%) i neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (6, odnosno 7,5%). Za lica ženskog pola, primljena u toku 2019, to su krivična dela nasilničkog ponašanja (2, odnosno 33,33%), nasilje u porodici (1, odnosno 16,67%), razbojnička krađa (1), trgovina ljudima (1) i kategorija ostalo (1).

Na dan 31.12.2019. ukupna struktura krivičnih dela maloletnika koji su se tokom 2019. godine nalazili na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora i vaspitne mere upućivanja u VPD pokazuje da su 202 krivična dela počinjena od strane lica muškog pola, i 13 krivičnih dela počinjena od strane lica ženskog pola. Najbrojnija krivična dela na dan 31.12.2019. za lica muškog pola jesu teška krađa (60, odnosno 29,7%), zatim razbojništvo (36, odnosno 17,82%), teško ubistvo (13, odnosno 6,44%) i nasilničko ponašanje (12, odnosno 5,94%). Za lica ženskog pola, na dan 31.12.2019, to su krivična dela nasilja u porodici (3 odnosno 23,08%), teška krađa (2, odnosno 15,38%) i otmica (2).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.91-053.6(497.11)"2006/2020"(083.41)
343.8-053.6(497.11)"2006/2020"(083.41)

ANALIZA uticaja primene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u periodu od 2006. do 2020. godine / Tijana Karić ... [et al.]. - Beograd : Misija OEBS-a u Srbiji : Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2021 (Beograd : Jovšić printing centar). - 64 str. : graf. prikazi, tabele ; 30 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 58.

ISBN 978-86-80756-39-4 (IKSI)

1. Карић, Тијана, 1989- [автор]
а) Малолетнички криминалитет -- Србија -- 2006-2020 -- Статистика б) Малолетна лица --
Кривичноправна заштита -- Србија -- 2006-2020 -- Статистика

COBISS.SR-ID 45025801